

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНИ И ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ,
КНИГОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРНА ИСТОРИЯ

БИБЛИОТЕКА

ТЕМАТИЧЕН БРОЙ
КРЪГЛА МАСА ПО СЛУЧАЙ 120 ГОДИНИ
ЗАКОН ЗА ЗАДЪЛЖИТЕЛНОТО ДЕПОЗИРАНЕ В БЪЛГАРИЯ –
7.12.2017 г., НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

Съставител
доц. д-р Антоанета Тотоманова

ISSN 0861-847X • ГОДИНА XXIV (LXIII)

6•2017

РЕДАКТОР **МАРИЯ ЛИЧКОВА**
КОРЕКТОР **НАДЯ КАЛЪЧЕВА**
КОРИЦА **ГЕОРГИ ИВАНОВ**
ПРЕДПЕЧАТ **ВАСИЛКА СТЕФАНОВА**
ПЕЧАТНИ КОЛИ 11,5. ФОРМАТ 70/100/16. ТИРАЖ 250
НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ,
БУЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88
ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 9183 220, абонамент и продажби 9183 214, 9183 216
E-mail: sp.biblioteka@nationallibrary.bg; P.Velichkov@nationallibrary.bg
ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ, 2017
РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ. ISSN 0861-847X

На корицата: Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – снимка Иван Добромиров

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р Александра Дипчикова
гл. ас. д-р Анка Стоилова
доц. д-р Анна Ангелова
доц. д-р Антоанета Тотоманова
Ваня Аврамова
доц. д-р Васил Загорев
Веселин Тодоров
Виолета Цветкова
проф. Владимир Ключев
Георги Бобев
д-р Джени Иванова
Елизабета Георгиев
Ефросина Ангелова-Пенкова
доц. д-р Живка Радева
д-р Иван Заров
доц. д-р Красимира Александрова
д-р Мариана Кирова
д-р Марчела Борисова
ас. Милена Колева-Звънчарова
доц. д.и.н. Милкана Бошнакова
Петър Величков
проф. Роман Мотулски
Росица Кирилова
д-р Силвия Найденова
доц. д-р Тодор Чобанов
Юлия Карадачка-Симеонова

Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст. Хонорари се изплащат само на поръчани материали.

Приемен ден за автори – сряда от 14 до 15 часа.

Списание „Библиотека“ се издава от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Действителен собственик – Министерство на културата на Република България.

Марката „Библиотека“ е регистрирана и има рег. № 99063 от 05.09.2017 г.

Съдържание

КРЪГЛА МАСА ПО СЛУЧАЙ 120 ГОДИНИ
ЗАКОН ЗА ЗАДЪЛЖИТЕЛНОТО ДЕПОЗИРАНЕ В БЪЛГАРИЯ –
7.12.2017 г., НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

5–29	<i>Ефросина Ангелова-Пенкова, Пламен Иванов</i> Летопис на законодателството за задължителния депозит и на текущата национална библиография 1870–2017 г.
30–43	<i>Цецка Янакиева-Иванова</i> 120 години депозитно законодателство 1897–2017 г.
44–56	<i>Христо Вълчев</i> Предпоставки и проблеми на контрола по изпълнението на законодателството за задължителния депозит на печатни и други произведения в България
57–75	<i>Антоанета Тотоманова</i> 120 години Българска национална библиография
76–81	<i>Иво Андровски</i> Архив на българската книжнина – създаване, история, състояние, перспективи
82–100	<i>Анка Стоилова</i> Приносът на Иван Димитров Кимрянов за развитието на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
101–103	<i>Антоанета Тотоманова</i> „Държавата да започне да финансира стандарта за библотечно обслужване, като осигурява по 8–9 милиона лева годишно за обновяване на библиотечните фондове“. Интервю с Веселин Тодоров, управител на издателство „Сиела Норма“ АД
104–112	<i>Радослава Стефанова</i> Националният регистър на издаваните книги в помощ на изпълнението на законодателството за задължителното депозирание на документи в България

113–127	Георги Александров Тенденции в законодателството и практиката на задължителното депозирание в страните от Европейския съюз
128–133	Антоанета Лесенска Работата с липсите в Архива на българската книга в Народната библиотека „Иван Вазов“
134–138	Анна Ангелова Законът за депозита и Университетската библиотека – реалност и перспективи
139–145	Силвия Найденова Централната библиотека на Българската академия на науките и нейната политика на комплектуване: особената роля на депозита
146–150	Цветелина Войчева Депозирание на печатни и други произведения или за „името на една роза“ през погледа на Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна
151–152	Мария Бенчева Депозит в Бургаската библиотека – състояние и проблеми
153–158	Росица Добрева, Марияна Дженева Депозитът в Регионална библиотека „Стилиан Чилингиров“ – Шумен
159–166	Теодора Пейчева, Симона Петрова Регионална библиотека „Любен Каравелов“ – Русе – локални фрагменти от историята на депозитното законодателство в България
167	Списък на авторите
168–176	Документи и личности
177–183	Показалци на статиите и на авторите в „Библиотека“ през 2017 г.
184	Талон за абонамент

Летопис на законодателството за задължителния депозит и на текущата национална библиография 1870–2017 г.

Ефросина Ангелова-Пенкова

Пламен Иванов

**Chronicle of the legal deposit legislation and current
national bibliography 1870–2017**

Efrosina Angelova-Penkova

Plamen Ivanov

Summary

Chronological tracing of the statutory regulation of legal deposit in Bulgaria and the most important points from the creation and development of the current national bibliography.

Key-words: National library “St. St. Cyril and Methodius”, current national bibliography, legal deposit, chronicle.

1870 г.¹

Първи опит за **текуща регистрация** на българска книжнина в рубриката „Книгопис“ на „Периодическо списание на Българското книжовно дружество“, Браила, съставено и редактирано от Васил Димитров Стоянов (1839–1910).

В тая рубрика („Книгопис“) ще известяваме читателите си за появяването на сички български списания, вестници и пр., а такожде и на такива небългарски, които имат някакъв си по-ближен интерес за нас, като ще назначаваме наименованието на сяко списание и пр., името на съчинителя му; после де и кога е излязло, и от колко страници се състои. Такова известие Дружеството ще дава, разбира се, само за ония списания и вестници, които приема то или за появяването на които се известява от верно място.²

¹ Публикацията е по схемата на статията: **Зотова**, Кремена, Ставрев, Кирил, Хинова, Райна. Летопис на законодателството за задължителния депозит и на по-важните събития в развитието на Текущата национална библиография. – В: 90 години законодателство за задължителния депозит и текущата национална библиография. София: Нар. библ. „Кирил и Методий“, 1988, с. 34–75.

² *Периодическо списание на Българското книжовно дружество*, Браила, 1870, кн. 2, с. 134. Достъпно и на адрес: [http://digital.nationallibrary.bg/DWWebClient/\(X\(1\)S\(m5kqsujceqkh1ls2nwuvf30r\)\)/ViewerWindow.ashx?WebpartKey=Viewer_Viewer_750&v=1796](http://digital.nationallibrary.bg/DWWebClient/(X(1)S(m5kqsujceqkh1ls2nwuvf30r))/ViewerWindow.ashx?WebpartKey=Viewer_Viewer_750&v=1796)

1878 г.

Основана е Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ под името Софийска публична библиотека, по идея на Михаил Костадинов Буботинов (1839–1912) и проектоустав, написан от губернатора на София граф Пьотър Владимирович Алабин (1824–1896).

1879 г.

Софийската публична библиотека е преименувана на Българска народна библиотека с предложението на проф. Марин Дринов в Първото велико народно събрание за превръщането ѝ от обществена библиотека, създадена на дарителски начала, в държавна културна институция.

Първият директор на Народната библиотека Георги Яковлев Кирков (1848–1929) изпраща молба до Министерството на народното просвещение за официално разпореждане: всеки автор или всяко издателство да представят в Народната библиотека по 2 или повече екземпляра от всяка книга, а също и от всички вестници, издавани в страната.

1880 г.

Петко Рачов Славейков (1827–1895) като директор на Библиотеката поставя въпроса за задължителния депозит на всички книги, печатани на територията на Княжеството, и предлага на Народното събрание да приеме закон, който да задължи всички „съдържатели на типографии“ да изпращат по 5 екземпляра от всяко печатно издание.

1881 г.

Обсъждан е **Закон за свободата на печата**³, представен от Гаврил Кръстевич (1817–1898) в Областното народно събрание на Източна Румелия.

*Чл. 3.: ...При обнародване на всяко печатно нещо печатарят е длъжен да дава по два екземпляра за Областната библиотека, инак той ще се наказва с глоба от 15 до 200 гроша.*⁴

1883 г.

Приема се **Закон за печата** от Народното събрание на Княжество Румелия.

*Чл. 43.: ...Издателите на периодическите и непериодическите списания и каквито и да било печатни книги длъжни са да изпровождат в Народната библиотека в София по два екземпляра даром...*⁵

³ **Дневници** на Третата редовна сесия на Областното събрание. 11 окт.–12 дек. Пловдив, 1882, с. 591–631.

⁴ **Пак там**, с. 594.

⁵ **Закон за печата**. – В: *Държавен вестник*, 10 февр. 1883.

1884 г.

Изработена е **Инструкция за управлението на Българската народна библиотека** от директора на Библиотеката д-р Константин Йозеф Иречек (1854–1918) с ясно формулирана задача: *Най-голяма грижа трябва да се полага за събирането на българските книги, пълни и непълни, в разни издания, също и на вестници, брошури, отделни листове, карти, изображения и пр. в Народната библиотека.*⁶

1889 г.

Директорът на Народната библиотека Васил Димитров Стоянов подготвя и изпраща в Министерството на народното просвещение Законопроект за снабдяване на Столичната и Пловдивската народна библиотека, Висшето училище в Българското книжовно дружество в Средец с всички български и на други езици в държавата издаваеми книги, вестници и пр., а тъй също и с всички други български издания в държавата или вън от нея, но се внасят за продан в нея⁷, с конкретно предложение да се задължат „печатарите да внасят в библиотеката от всяко свое издание...“.

Законопроектът не е внесен в Народното събрание през същата година.

1896 г.

Константин Величков (1855–1907) като министър на народното просвещение внася в Народното събрание законопроекта на Васил Стоянов за депозиране на печатни издания в Народните библиотеки в София и в Пловдив.

1897 г.

Приема се **Закон за депозиране на печатни издания в народните библиотеки.**⁸

Чл. 1.: Всеки съдържател на печатница, литография или друго подобно заведение е длъжен да дава безплатно в полза на народните колекции при библиотеките в София и Пловдив едновременно с обнародването по два екземпляра (всичко четири) от всяка книга, брошура, вестник, списание, възвание, гравюра, карта и въобще всяко напечатано предназначено за обръщение в публиката.

...

Чл. 5.: Народната библиотека се задължава да издава тримесечен библиографски бюлетин.

Първият закон за депозиране на печатни документи, приет в страните от Балканския полуостров.

Приема се и **Търговски закон**⁹, в който подробно са посочени правата и задълженията на автора и издателя върху „възпроизвеждане, обнародване и

⁶ **Йорданов, Велико.** История на Народната библиотека в София. по случай 50-годишнината ѝ 1879–1929. София: Държ. печ., 1930, с. 107.

⁷ **Пак там**, с. 143.

⁸ **Закон за депозиране на печатни издания в народните библиотеки.** – В: *Държавен вестник*, 22 февр. 1897.

⁹ **Търговски закон.** – В: *Държавен вестник*, 29 май 1897, с. 3–56.

распространение на известно литературно, техническо или художествено произведение“ (чл. 432)¹⁰. Правилата в гл. VII са и първият юридически документ, регламентиращ авторското право в издателски договор след Освобождението.

➤ Рождена дата на **текущата национална библиография**.

Издаден е първият библиографски бюлетин за депозираните документи в Библиотеката през януари, февруари, март, април на 1897 г. (Годишнина 1) – „**Библиографически бюлетин на книгите, списанията и вестниците, които са постъпили в Софийската народна библиотека** през месеците януари, февруари, март, април съгласно чл. 5-й от Закона за депозиране на печатни издания в библиотеките: София и Пловдив“. Документите са представени в 3 раздела: „Книги“, „Списания“ и „Вестници“.

1898 г.

Приема се **Правилник за Народните библиотеки в София и Пловдив**, утвърден с Княжески указ № 15 от 6 май 1898 година.^{11, 12}

1899 г.

➤ Издава се библиографски бюлетин за депозираните документи през 1898 г. (Годишнина 2) – с промяна в наименованието¹³ („**Библиографически бюлетин на книгите, списанията и вестниците, постъпили в Софийската народна библиотека** през месеците ... 1898 година, съгласно чл. 5-й от Закона за депозиране на печатни издания в библиотеките в София и Пловдив“¹⁴) и периодичността на бюлетина (издава се на 6 месеца).

1900 г.

Утвърждава се Инструкция за прилагане на Закона за депозиране на печатни издания в народните библиотеки от Министерството на народното просвещение¹⁵, в която за пръв път се посочва контролна функция на Народната библиотека в София за изпълнение на закона.

➤ Издава се библиографски бюлетин за депозираните документи през 1899 г. (Годишнина 3) – с промяна в наименованието („**Библиографически бюлетин за депозираните в Софийската народна библиотека книги, списания и вестници**, съгласно Закона за депозиране печатни издания в народните библиотеки, 1899 г.“) и периодичността на бюлетина (годишно издание).

¹⁰ Пак там, с. 34.

¹¹ **Правилник** за Народните библиотеки в София и Пловдив. – В: *Държавен вестник*, 18 юни 1898.

¹² **Правилник** за Народните библиотеки в София и Пловдив. София, 1898. 25 с.

¹³ В статията са представени само бюлетините на ТНБ с промени в заглавието, подзаглавието, обектите на регистрация, структурата и справочния апарат.

¹⁴ Стандартите, правилата и други методични материали за библиографско описание, класиране и подреждане на депозираните документи за периода ще бъдат разгледани в друга публикация.

¹⁵ **Йорданов, Велико**. История на Народната библиотека..., с. 177–178.

1903 г.

➤ Издава се библиографски бюлетин за депозираните документи през 1900 и 1901 г. (Годишници 4 и 5) – с промяна в структурата (нов раздел „Списания и вестници на чужди езици“) и приложение („Систематичен преглед на книгите“). Регистрирани са и документи, издадени в предишни години.

➤ Издава се библиографски бюлетин за депозираните документи през 1902 г. (Годишнина 6) – с промяна в справочния апарат (отпада систематичният показалец).

1904 г.

Издава се първото българско библиографско списание „Книгописец“, с редактори Александър Стоянов Теодоров-Балан (1859–1959) и Николай Николаев (1874–1949).¹⁶

➤ Издава се библиографски бюлетин за депозираните документи през 1903 г. (Годишнина 7) – с промяна в структурата (нови раздели: „Карти“ и „Гравюри и литографии“).

1905 г.

➤ Издава се библиографски бюлетин за депозираните документи през 1904 г. (Годишнина 8) – с промяна в структурата (раздел „Книги“ е представен с два под-раздела: „Книги на български език“, „Книги на чужди езици“ и нов раздел „Музика“ за нотните издания).

1909 г.

Приема се **Закон за народното просвещение**¹⁷, който отново посочва националната роля и отговорност на Народната библиотека за събиране и съхранение на българската книжовност.

1910 г.

Издава се списание за критико-библиографичен, научен и библиотечен преглед „Книжовник“, под редакция на Ячо Стоянов Хлеббаров (1887–1951), като програмата му е много близка с тази на списание „Книгописец“.

Д-р Никола Василев Михов (1877–1962) заявява на международен библиографски форум в Брюксел, че България ще трябва да създаде свой библиографски институт, на който да се повери цялостната библиографска работа.

1914 г.

За първи път библиографският бюлетин се разделя на две самостоятелни поредици – книги и периодични издания.

➤ Издава се библиографски бюлетин за депозираните книги през 1908 г. (Го-

¹⁶ *Книгописец*, месечно списание за книжовна мисъл и работа. Год. 1, бр. 1, 1904–.

¹⁷ **Закон** за народното просвещение. – В: *Държавен вестник*, 5 март 1909, с. 3–10.

дишнина 12) – с промяна в наименованието (**Библиографически бюлетин за депозираните в библиотеката печатни издания: Т. 1. Книги**).

1918 г.

Първи опит за учредяването на самостоятелен Библиографски институт от Александър Теодоров-Балан с аргументирано виждане за обектите и структурата на текущата национална библиография и необходимостта от други библиографски и книговедски трудове.¹⁸

1920 г.

Приема се нов **Закон за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки**¹⁹, „по почин и проект на директора на Софийската народна библиотека Стилиян Чилингиров“²⁰ и внесен за обсъждане от Стоян Иванов Омарчевски (1885–1941), министър на Народното просвещение. За първи път като обект на депозиране и регистрация са „дисертациите за научна степен, така и съчиненията, печатани от български поданици в странство“, включително и посочените от Омарчевски „тъй наречените цензурни издания и конфискации“. Най-значимата промяна е сериозното увеличение на задължителните екземпляри (от 4 на 10), както и задължителните изисквания за означаване на година и място на отпечатване, издателство, поредност на изданието, с които документите ще бъдат идентифицирани в изданията от Библиотеката библиографически ежегодник.

1925 г.

Приема се **Закон за изменение и допълнение на чл. чл. 1., 3., 4., 5., 6., 7., 8. и 9. от Закона за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки**²¹, с който се намаляват депозитните тиражирани екземпляри от 10 на 6, а на дисертационните трудове – на 2 броя.

➤ Издава се библиографски бюлетин за депозираните книги през 1919–1923 г. (Годишници 23–27) – с промяна в наименованието на бюлетина (**„Библиографически бюлетин за депозитните книги в Софийска народна библиотека през 1919–1923 год.“**), в обекта на регистрация (нов обект – дисертационни трудове, защитени в страната, и на българи, защитили в чужбина), в справочния апарат (за първи път е изведен Азбучен показалец на авторите и преводачите) и в приложенията (статистически таблици за разпределение на документите: по предмет, по език, по градове).

¹⁸ **Устав** на Българския библиографски институт в София. София: Бълг. библиогр. институт, [1918]. 13 с.

¹⁹ **Закон** за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки. – В: *Държавен вестник*, 29 ноем. 1920, с. 3–5.

²⁰ **Класанов**, Васил. Кратка история на библиотеките. Шумен, 1937, с. 77.

²¹ **Закон** за изменение и допълнение на чл. чл. 1., 3., 4., 5., 6., 7., 8. и 9. от Закона за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки. – В: *Държавен вестник*, 10 ян. 1925, с. 1–2.

1926 г.

➤ Издава се библиографски бюлетин на книгите за 1924–1925 г. (Годишнина 28–29) – липсват приложения със статистически данни за документите.

1927 г.

➤ Издава се библиографски бюлетин на книгите за 1926 г. (Годишнина 30) – с приложения (статистически таблици за разпределение на документите по: предмет и езици, по градове и брой на колите).

➤ Издава се библиографски бюлетин за депозираните периодични издания за 1919–1923 г. (Годишнини 23–27) – с приложение (статистическа таблица за разпределение на документите по: градове и предмет).

➤ Издава се библиографски бюлетин за депозираните периодични издания за 1924–1926 г. (Годишнини 28–30) – с промяна в приложенията (статистически таблици за разпределение на документите: по градове и села, по предмет).

1928 г.

➤ Издава се библиографски бюлетин на книгите за 1927 г. (Годишнина 31) – с промяна в разделите (нов раздел „Музикални композиции“), в справочния апарат (отпада Именния показалец на автори и преводачи) и с приложения (статистически таблици за разпределение на документите: по предмет и език, по градове и брой на колите).

1929 г.

➤ Издава се библиографски бюлетин за депозираните книги през 1928 г. (Годишнина 32) – с промяна в разделите (раздел „Музикални композиции“), в справочния апарат (възстановен е Именният показалец на автори и преводачи), но липсват статистически данни за документите.

➤ Издава се библиографски бюлетин за депозираните периодични издания през 1928 г. (Годишнина 32) – за първи път справочен апарат (Именен показалец на редакторите, Азбучен показалец на издателите за отделните видове документи), и промяна в приложенията (статистически таблици за разпределение на документите, поотделно за списания и за вестници: по място на издаване, по място на отпечатване и приблизително количество на излезлите броеве, по предмет и език).

1930 г.

Издава се първото българско списание по общо книгознание, библиотекознание и библиография – „Българска книга“, под редакцията на Тодор Боров.²²

➤ Издаден е библиографският бюлетин за депозираните книги през 1929 г. (Годишнина 33) – с промяна в наименованието (**Български книгопис за 1929 г. Т. 1. Книги**), в справочния апарат (Именният показалец включва не само имената на авторите и преводачите, но и всички имена в библиографското описание), в

²² *Българска книга*. Год. 1, бр. 1, 1930–.

приложенията (статистически таблици за разпределение на документите: по предмет и езици, по градове и брой на колите, по брой на страниците, формат и тираж, по предмет и тираж, според цената и тиража).

➤ Издадени са библиографските бюлетини за депозираните периодични издания през периода 1912–1918 г. (Годишнини 16–22) – с промяна в приложенията (статистически таблици за разпределение на документите: по място на издаване и по години, по място на отпечатване и приблизителното количество на излезлите броеве, по предмет, години и език, по градове и брой заглавия).

➤ Издаден е библиографският бюлетин за депозираните периодични издания през 1929 г. (Годишнина 33) – с промяна в наименованието (**Български книгопис за 1929 г. Т. 2. Списания и вестници**) и в приложенията (статистически таблици за разпределение на документите: по място на издаване и приблизително количество на броевете, по място на отпечатване и количество на излезлите броеве, по предмет и езици, по градове и общ брой на отделните заглавия).

1937 г.

➤ Издаден е библиографският бюлетин за депозираните книги през 1932 г. (Годишнина 36) – с промяна в структурата (отпадат раздел „Картини, карти и гравюри“), липсват статистически данни за документите.

1941 г.

Създава се Българският библиографски институт²³ и се издават основополагащите го документи²⁴.

1942 г.

Приема се **Закон за допълнение на Закона за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки**²⁵, с който се увеличават задължителните депозитни екземпляри за Народната библиотека (от 6 на 7) и в списъка на получателите им е включена Народната библиотека в Скопие.

1943 г.

➤ Издаден е библиографският бюлетин за депозираните книги през 1942 г. (Годишнина 46) в **2 тома** (за 1-во и 2-ро полугодие).

Първи опит за централна каталогизация – отпечатват се картички.

1945 г.

Приема се **Наредба-закон за депозиране на печатните и литографни про-**

²³ **Закон** за Българския библиографски институт. – В: *Държавен вестник*, 22 март 1941, с. 2–3.

²⁴ **Закон** и устав на Българския библиографски институт. София: Бълг. библиогр. институт, 1941. 14 с.

²⁵ **Закон** за допълнение на Закона за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки. – В: *Държавен вестник*, 13 ян. 1942, с. 1.

изведения в народните библиотеки и институти²⁶ с Постановление № 15 на Министерския съвет от 26 април 1945 г., в който е заложена промяна в броя на екземплярите (от 7 на 20), в срока на депозиране: „най-късно до края на седмицата от отпечатването на произведенията“ и тяхното разпределяне, в изискването за качеството на депозитните екземпляри (хартия холцфрай) и в механизма на контрол (инспектор от Народната библиотека). За пръв път в закона е посочен Българският библиографски институт, който ще подпомага Народната библиотека в София при издаването на библиографския бюлетин (чл. 10.).

Българският библиографски институт се утвърждава като самостоятелно държавно учреждение към Министерството на народното просвещение, с директор проф. Тодор Боров (1901–1993) и две от основните му задачи са: изработване на националната библиография и създаване на библиотека от теоретично-книговедска и справочно-библиографска литература.

➤ Издаден е библиографски бюлетин за депозираните книги през 1945 г. (Годишнина 49) – с промяна в подзаглавието (**Български книгопис: библиографски бюлетин за депозираните в Софийската народна библиотека книги**), в периодичността (тримесечно издание), в структурата (нов раздел „Нови периодични издания“, с 3 подраздела: „Списания“, „Вестници“, „Единични листове“ – от кн. 2, обособяване на нотните издания в раздел „Музикални композиции“), в справочния апарат (Показалец на имената на авторите, Показалец на имената на редакторите и участниците в редактирането, издаването и администрирането на периодичните издания, Показалец на учрежденията и организациите, издаващи периодични издания) и в приложенията (статистически таблици: за разпределение на книгите – по градове и брой на колите, по предмет, език и езиков произход; за разпределение на периодичните издания – по години на основаване, по периодичност, по съдържание, по цена, по местоиздаване).

Описанията се отпечатани само от едната страна на листа, за да се използват в каталозите на библиотеките (за 1945–1952).

1948 г.

Българският библиографски институт става държавно, а не „независимо и самостоятелно учреждение“.

Рождената дата на **Библиография на българската библиография**.

➤ Публикувана е рубрика **Библиография на българското библиотечно дело и на българската библиография** в „Годишник на Българския библиографски институт“ (1948–1963). Рубриката е със справочен апарат: Показалец на имената на авторите.

➤ Издаден е библиографският бюлетин за депозираните книги в Библиотеката през 1938–1939 г. (Годишнина 49) – с промяна в справочния апарат (нов Показалец на имената на авторите, дисертации, музикални композиции и карти)

²⁶ **Наредба-закон** за депозиране на печатните и литографни произведения в народните библиотеки и институти. – В: *Държавен вестник*, 16 май 1945, с. 1–2.

и в приложенията (нови статистически таблици за разпределение на книгите: по тираж и цена, по тираж и обем, по съдържание и тираж).

Направен е втори опит за централизирано отпечатване на каталожни картички, като се използва набраният текст за библиографския бюлетин „Български книгопис“.

1949 г.

➤ Издаден е библиографският бюлетин за депозираните книги през 1949 г. – с промяна в периодичността (месечно издание), в структурата (нотните издания се регистрират в самостоятелен раздел; графическите и картографските издания за периода 1949–1960 г. се регистрират в самостоятелен раздел „Графически произведения“, със собствена непрекъсната номерация), в справочния апарат (Показалец на редните думи за книгите, музикалните композиции и графическите произведения към всяка книжка, а в книжка 12 – годишен).

1950 г.

Библиографските описания на депозитните екземпляри в бюлетина „Български книгопис“ осъществяват централно описание и класиране за библиотеките в страната.

➤ Издаден е библиографският бюлетин за депозираните книги през 1950 г. – с промяна в справочния апарат (нов Показалец на издателствата).

➤ Издаден е библиографският бюлетин за депозираните периодични издания през 1950 г. – с промяна в подзаглавието (**Български периодичен печат: текущи вестници, списания и бюлетини**) и допълнение „Новоизлезли и спрели периодични издания до 1. III. 1951“, в структурата (раздели: „Вестници и списания“, „Бюлетини, известия и др.“, „Издания на чужди езици“) и в справочния апарат (Показалец на имената на редактори и съредактори, Предметен показалец, Показалец на провинциалния периодичен печат).

1951 г.

Публикувано е **Постановление № 257 от 16 март 1951 г. на Министерския съвет**, с промяна в броя на депозитните екземпляри (от 20 на 15).

1952 г.

Рождена дата на самостоятелен **бюлетин за аналитично представяне на периодичните издания** – поставя се началото на текущата регистрация на статиите от периодичния печат.

➤ Издаден е **Летопис на периодичния печат** – с периодичност: месечен бюлетин, с обект на регистрация: статии от списания, вестници и сборници и справочен апарат: Показалец на имената към всяка книжка, годишен Показалец на имената в книжка 12 и Списък на разработените през годината източници.

1953 г.

Министерството на културата възлага прилагането на Закона за депозиране на печатните произведения на Българския библиографски институт.

В Държавна библиотека „Васил Коларов“ се изработват само препоръчителни библиографии – задача, изпълнявана от „Библиографския отдел“.²⁷

➤ Издаден е библиографски бюлетин за депозираните в Библиотеката книги и периодични издания през 1953 г. – с промени в подзаглавието (**Български книгопис: месечен библиографски бюлетин за депозираните в Института книги и нови периодични издания**), в структурата (отпада разделът със служебните и дребни публикации – от кн. 4, които се регистрират в раздела на книгите, нов раздел „Специални единични броеве“ – от кн. 7), в справочния апарат (Годишен показалец на личните имена, на колективните автори и на анонимните редни думи – в кн. 12) и в приложенията (таблица за разпределение на книгите по издателства).

➤ Издаден е „Летопис на периодичния печат“ за 1952 г. – с промяна в структурата (нов раздел „Рецензии“).

➤ Наименованието на рубриката „Библиография на българското библиотечно дело и на българската библиография“ в Годишника на Българския библиографски институт се променя на **Библиография по библиотечно дело, книгознание и обща библиография**.

1954 г.

➤ Издаден е „Български книгопис“ за 1953 г. – с промяна в справочния апарат (Показалец на анонимните заглавия и музикалните композиции).

➤ Издаден е „Български книгопис. Библиографски бюлетин за депозираните в Държавната библиотека „В. Коларов“ периодични издания“ за 1945–1950 г. – с промяна в справочния апарат (Показалец на заглавията на вестниците, Показалец на заглавията на списанията, Показалец на заглавията на бюлетините, Показалец на редакторите, Показалец на учрежденията и организациите издатели, Тематичен показалец, Показалец на провинциалния печат, Показалец по местоиздаване, Показалец на периодичните издания на чужди езици).

1955 г.

Утвърдена е **Наредба за преустройството и работата на Българския библиографски институт „Елин Пелин“** от министъра на културата на 10 февруари 1955 г.²⁸ Документът задължава института да води статистика на националната книжнина, определя и основните му отдели, „Депозит и архив на българския печат“, „Текуща библиография“, „Ретроспективна библиография“, „Статистика и справки“ и др.

²⁷ **Правилник** на държавна библиотека „Васил Коларов“ 1953. София: НБКМ, а.е. 904. 24 с.

²⁸ **Наредба** за преустройството и работата на Българския библиографски институт „Елин Пелин“. – В: *Годишник на Българския библиографски институт „Елин Пелин“ за 1955, 1956*, 5, с. 268–270.

Отдел „Текуща библиография“ при Българския библиографски институт поставя началото на две съществени дейности: 1) отпечатването на каталожни картички за книгите (не се включват служебни и дребни публикации) и 2) изпращане на сведения за преведените книги в България на международната библиография на преводите Index Translationum, съобразени с изискванията на указателя. Публикуваните данни в том 6 на справочника (1955) са за депозираните книги през 1953 г. и са изведени от бюлетина „Български книгопис“²⁹, с което се поставя началото на тази дейност, продължена от Националната библиотека.

➤ Издаден е „Български книгопис“ – с промени в структурата (нов раздел „Дисертации“), в справочния апарат (нов Показалец на колективните автори).

➤ Издадени са годишните указатели „Периодични издания в НР България“ за 1953 г. и за 1954 г. – с промяна в справочния апарат (Именни показалци: на редакторите, на лицата, за които са издавани специални единични листове за 1953 и 1954 г., Предметно-систематичен показалец, Показалец на колективите, Показалец на издателите на периодични издания, Показалец на провинциалния периодичен печат, Показалец на периодичните издания на чужди езици) и приложения (статистически таблици).

➤ Наименованието на рубриката „Библиография на българската библиография, книгознание и библиотечно дело“ в Годишника на Българския библиографски институт се променя на **Библиография на българската библиография, книгознание и библиотечно дело**, а от регистрацията на документите отпадат прикнижните и пристатийните библиографии.

1956 г.

➤ Издаден е „Български книгопис“ – с промяна в структурата (раздел „Дисертации“ е представен в два подраздела – за степен „кандидат на науките“ и за степен „доктор на науките“).

Поставя се началото на аналитичното разработване на окръжните вестници в библиографския бюлетин „Летопис на периодичния печат“.

➤ Публикувана е рубриката „Библиография на българската библиография, книгознание и библиотечно дело“ в Годишника на Българския библиографски институт – с промяна в обхвата (отново се регистрират прикнижните и пристатийните библиографии).

1958 г.

Българският библиографски институт „Елин Пелин“ създава отдел „Депозит и архив на българския печат“ за организирано и систематично попълване и поддръждане на документите, които са пряко свързани с националната библиография

²⁹ **Тотоманова**, Антоанета. Международната база данни на преводите Index Translationum и участието на България в нея. – В: *През призмата на информационната наука*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2016, с. 50–67.

и „удостоверяват действителното съществуване на всяко издание“³⁰ в страната ни.

➤ Издаден е „Български книгопис“ – с промяна в структурата (раздел „Нови променени и преустановени периодични издания“).

➤ Издадено е ново периодично издание: **Български музикален книгопис** – с тримесечна периодичност, с обхват: новоизлезли книги, нотни издания и песни, и ноти от периодичния печат и със справочен апарат: Именен показалец, Показалец на заглавията на сборници с ноти, Списък на прегледаните списания, вестници и сборници.

1959 г.

➤ Издаден е „Летопис на периодичния печат“ – с промяна в справочния апарат (нов Показалец на личните имена, колективни автори и заглавия).

1960 г.

➤ Издаден е „Български книгопис“ – с промяна в структурата (в раздел „Картографски издания“ се включват карти, планове и атласи), в справочния апарат (нови годишни показалци в книжка 12: Показалец на графическите издания, Показалец на картографските издания, Показалец на монографичните серии, Показалец на специалните единични листове, Показалец на новите; променените и преустановените периодични издания, Показалец на късно депозираните книги).

1962 г.

➤ Издаден е „Български книгопис“ – с промяна в обектите на регистрация (служебните и дребните публикации излизат от обхвата и се регистрират в самостоятелно тримесечно приложение към „Български книгопис“).

1963 г.

➤ Издаден е „Български книгопис“ – с промяна в обектите на регистрация (дисертационните трудове се регистрират в самостоятелно тримесечно приложение със заглавие **Български книгопис. Служебни и дребни публикации**).

➤ Издаден е „Летопис на периодичния печат“ – с промяна в справочния апарат (Показалец на личните имена и заглавия).

1964 г.

Утвърдена е **Наредба за задачите и устройството на Народна библиотека „Кирил и Методий“**³¹, в която изрично е подчертана ролята ѝ на централен библиотечен научноизследователски институт по „въпросите на теорията, методиката и историята на библиотечното дело и библиографията“, осъществявана в

³⁰ **Зотова**, Кремена. За основите на библиографията. – В: *Библиотека*, 1993, № 9, с. 14.

³¹ **Наредба** за задачите и устройството на Народна библиотека „Кирил и Методий“. – В: *Държавен вестник*, 25 септ. 1964, с. 1–3, също и в: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“*, 1971, т. 11, с. 455–461.

секторите: „Текуща национална библиография“ – с отделите „Депозит и архив на българската книжнина“, „Регистрационна библиография“, „Аналитична библиография“ и „Национална ретроспективна национална библиография“ – с отделите „Национални репертоари и специални библиографии“, „Препоръчителна библиография“, „Булгарика“.

Българският библиографски институт „Елин Пелин“ се слива с Народната библиотека „Кирил и Методий“.

➤ Издаден е „Български книгопис“ – с промяна в подзаглавието: Национална библиография на НР България.

➤ Издаден е „Летопис на периодичния печат“ – с промяна в подзаглавието: Месечен библиографски бюлетин на статиите от българските списания, вестници и сборници.

➤ Прекратено е издаването на бюлетина „Български музикален книгопис“.

Централната каталогизация се осъществява от отдел „Текуща национална библиография“.

1965 г.

Прието е изменение на Закона за депозиране на печатни произведения от 1945 г. С указ са добавени нов обект за депозиране в Народната библиотека, София – грамофонните плочи, произведени в България, и броят на задължителните депозитни екземпляри (4 бр.).

В библиографските бюлетини нотната литература има основни и аналитични описания и се регистрира в самостоятелен раздел. В раздел „Графически издания“ се регистрират и репродукции и портрети.

➤ Издаден като самостоятелен указател „Библиография на българската библиография, книгознание и библиотечно дело“ за 1963 г.

1966 г.

➤ Издаден е годишен указател „България в чуждата литература“ за 1964 г. Документите са представени в разделите: „Чужденци за България и българския народ“, „Български автори на чужди езици“ и със справочен апарат: Именен показалец, Показалец на заглавията на дисертации на българи.

1967 г.

Възобновена е годишната регистрация на българските периодични издания.

➤ Издаден е „Български периодичен печат: за вестници, списания, бюлетини и периодични сборници“ за 1965 г., годишен указател. Документите са представени в 4 раздела: „Вестници“, „Списания“, „Бюлетини“, „Периодични сборници“ и със справочен апарат: Азбучен показалец, Систематичен показалец, Показалец на заглавията на провинциалния периодичен печат, Показалец на новозапочнали периодични издания, Показалец на променени и спрели периодични издания.

➤ Издадено е приложението „Годишни показалци“ за 1966 г. към „Летопис

на периодичния печат“ с Показалец на личните имена, Показалец на заглавията на рецензираните издания и Списък на източниците.

1968 г.

Отдел „Текуща национална библиография“ се разделя на: отдел „Регистрационна библиография“ (с дейности: централна каталогизация, регистрация и статистика на книгите и периодичните издания, приемане на документите в Архива на българския печат) и отдел „Аналитична библиография“ (регистрация на статиите).

Поставя се началото на седмично отпечатване на специален комплект аотирани картички за каталозите на масовите библиотеки.

1969 г.

В кооперативната каталогизация, осъществявана от Конгресната библиотека във Вашингтон, участва и България с картичките на Централната каталогизация.

➤ Издаден е „Български книгопис“ – с промяна в периодичността: от месечно в двуседмично издание (26 кн. годишно).

➤ Издаден е „Летопис на периодичния печат“ – с промяна в периодичността (два пъти месечно).

Бюлетинът „Библиография на българската библиография, книгознание и библиотечно дело“ се разделя на годишните указатели: „Библиотекознание, библиография, книгознание, научна информация“ (обект на регистрация: литературата по библиотекознание, библиография и книгознание) и „Библиография на българската библиография“ (обект на регистрация: библиографски материали).

➤ Издадена е **Библиография на българската библиография** – годишен указател, който обхваща библиографски материали по всички области на знание-то, регистрирани в „Български книгопис“ (указател от втора степен) и справочен апарат: Именен показалец.

1970 г.

Поставя се началото на годишните кумулативни указатели „Български книгопис“.

➤ Издаден е „Български книгопис“ за 1969 г. – с подзаглавие: годишен указател на български книги, нотни, графически и картографски издания, със структура: „Книги“, „Нотни издания“, „Графически издания“, „Картографски издания“ и справочен апарат: Показалец на личните имена, Показалец на колективните автори, Показалец на заглавията, Показалец на изданията на чужди езици, Показалец на изданията, преведени от чужди езици, Показалец на изданията по издателства, Показалец на монографичните серии, Географски показалец, Предметен показалец, Показалец на изданията, отпечатани с допълнителен тираж.

➤ Издаден е „Летопис на периодичния печат“ и приложението му „Годишни показалци“ – с промяна в справочния апарат (Географски показалец).

➤ Издаден е „България в чуждата литература“ за 1968 г. – с промяна в справочния апарат (нов Показалец на регистрираните публикации по езици).

Централната каталогизация издава на всеки 15 дни каталожни картички на статиите от обществено-политическите периодични издания.

1971 г.

Обособява се неприкосновеният фонд „Архив на българската книжнина“ за изданията от 1878 г. до текущите постъпления.

➤ Издаден е библиографски бюлетин за депозираните периодични издания в Библиотеката през 1969 г. – с промяна в подзаглавието (**Български периодичен печат: годишен указател на българските вестници, списания, бюлетини и периодични сборници**).

1972 г.

В направление „Текуща национална библиография“ се обособява отдел „Предметизация“, който поема дейността на предметизирането на документите в ТНБ.

Библиографският бюлетин „Летопис на периодичния печат“ се разделя на два самостоятелни бюлетина на универсалната аналитична библиография: „Летопис на статиите от българските списания и сборници“ (двуседмичен бюлетин – 26 книжки) и „Годишни показалци“ (с Показалец на личните имена, Географски показалец и Списък на разработваните през годината източници) и „Летопис на статиите от българските вестници“ (месечен бюлетин).

➤ Издаден е „Български книгопис. Приложение“ – с промяна в периодичността (месечен бюлетин).

Централната каталогизация започва издаването на картички с аналитични описания за всички статии, регистрирани в бюлетина „Летопис на статиите от българските списания и сборници“.

1973 г.

Задачите по предметизация на книгите се поемат от отдел „Регистрационна библиография“.

➤ Издадени са „Годишни показалци на служебните издания“ за 1972 г. – за първи път като самостоятелно издание (Показалец на личните имена, на колективните автори, Показалец на заглавията, Показалец на изданията на чужди езици, Показалец на изданията, преведени от чужди езици, Показалец на изданията по издателства, Показалец на монографичните серии, Географски показалец, Предметен показалец).

➤ Издаден е „България в чуждата литература“ за 1970 г. – с промяна в справочния апарат (нови показалци: Показалец на имената на научните ръководители и рецензенти, Показалец на дисертациите на чужденци, Показалец по страни и допълнение: Списък на библиографските извори).

1974 г.

Създава се нова структура на ТНБ под наименованието: Национална библиография на НР България.

Изданията на Текущата национална библиография са представени в следните серии:

Серия 1. Български книгопис. Книги, нотни, графически и картографски издания. общ годишен указател (1969–). 1970–

Серия 2. Български книгопис. Служебни издания и дисертации. месечен бюлетин (1962–)

- Годишни показалци на служебните издания (1972–). 1973–

- Български дисертации. общ годишен указател (1973–). 1974–

Серия 3. Български грамофонни плочи. годишен указател (1972–). 1974–

Серия 4. Български периодичен печат. Вестници, списания, бюлетини и периодични сборници. годишен указател (1965–). 1967–

Серия 5. Летопис на статиите от българските списания и сборници. двуседмичен бюлетин (1952–)

- Годишни показалци (1966–). 1967–

Серия 6. Летопис на статиите от българските вестници. месечен бюлетин (1952–)

- Годишни показалци (1966–). 1967–

Серия 7. България в чуждата литература (Булгарика). тримесечен бюлетин (1978–)

- България в чуждата литература (Булгарика). общ годишен указател (1964–). 1966–

- България в чуждата литература. статии и рецензии по българистика. шестмесечен бюлетин (1979–). 1980–

Серия 8. Библиография на българската библиография. годишен указател (1963–). 1965–

➤ Издаден е „Български книгопис“ за 1973 г. – с промяна в подзаглавието (Общ годишен указател на българските книги, нотни, графически и картографски издания).

➤ Издаден е „Български книгопис. Приложение“, с подзаглавие: Служебни издания и дисертации.

➤ Издаден е „Български дисертации“ за 1973 г., с подзаглавие: Общ годишен указател, с промяна в периодичността (за първи път като годишен кумулативен указател) и справочен апарат (Показалец на авторските имена, Показалец на имената на научните ръководители, Показалец на имената на рецензентите, Показалец на българските учебни заведения и институти, които са защитени в чужбина, но утвърдени от ВАК, Показалец по науки, Географски показалец, Предметен показалец).

➤ Издадени са „Български грамофонни плочи“ за 1972 г. и за 1973 г. – поставя се началото на регистрация на нов вид документи – аудио-визуални. Документите са представени в 2 раздела („Музикални произведения“ и „Текстове“) и

със справочен апарат (Показалец на личните имена, Показалец на колективните изпълнители, Показалец на заглавията на произведения с текст, Показалец на номерата на плочите).

➤ Издаден е „Български периодичен печат“ за 1972 г. – с промяна в подзаглавието (Вестници, списания, бюлетини и периодични сборници. Годишен указател).

➤ Издаден е „България в чуждата литература“ за 1971 г. – с промяна в заглавието (добавка: Булгарика), в подзаглавието (Годишен указател) и в справочния апарат (нови и променени показатели: Показалец на личните имена, колективните автори и заглавията, Показалец на художествена литература по държави, Показалец на художествена литература по езици).

➤ Издадени са „България в чуждата литература“ за 1972 г. и за 1973 г. – с промяна в справочния апарат на изданието (Показалец на имената, Показалец на колективните автори, Показалец на заглавията, Показалец на дисертациите – по науки, Показалец на дисертационните трудове на чужденци за България).

1975 г.

Секторите „Текуща национална библиография“ и „Ретроспективна национална библиография“ се обединяват под наименованието „Център за национална библиография“.

Международният номер на периодичните издания (ISSN) се въвежда в библиографското описание след утвърждаване на ISO/3297.

➤ Издаден е библиографски бюлетин за депозираните книги в Библиотеката през 1974 г. – с промяна в подзаглавието („Български книгопис: Книги, нотни, графически и картографски издания. Общ годишен указател. Национална библиография на НР България. Серия 1.“ за 1974 г.)

1976 г.

Издаден е **Указ № 1367 за задължително предаване на печатни и други произведения**³², който отменя Наредба-закон за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки и институти от 1945 г. С него се внасят промени в броя на депозираните произведения в зависимост от тиража им (при тираж до 100 бр. – 3 екземпляра; от 101 до 300 бр. – 6 екземпляра; над 300 бр. – 20 екземпляра; при допълнителен тираж – 2 екземпляра) и в срока на депозирането им, контрола и санкциите при неизпълнението на закона. Списъкът на екземплярите от печатни и други произведения, които подлежат на задължително предаване, е неразделна част от официалния документ.

➤ Издаден е „Български грамофонни плочи“ за 1975 г. – с промяна в справочния апарат (Показалец на заглавията от сборните издания).

³² **Указ № 1367 за задължително предаване на печатни и други произведения.** – В: *Държавен вестник*, 1 окт. 1976, с. 1.

➤ Издаден е „Български периодичен печат“ за 1974 г. – с промяна в справочния апарат (Систематичен показалец по УДК).

➤ Издадени са „България в чуждата литература“ за 1975 г. и за 1976 г. – с промяна в обхвата (публикации на български език извън границите на страната), в структурата (нов раздел „Издания на български език в чужбина“) и в справочния апарат (нов показалец: Издания, публикувани преди...).

1977 г.

➤ Издадена е „Библиография на българската библиография“ за 1976 г. – с промяна в структурата (обособяват се три раздела: „Библиография на библиографии“, „Обща библиография“, „Специална библиография“), в справочния апарат (нови показатели: Показалец на заглавията на самостоятелните библиографски публикации, Показалец на периодичните библиографски издания, Показалец на периодичните издания, които поддържат текущи информационни списъци).

1978 г.

В Центъра за национална библиография се създава отдел „Библиография и статистика на периодичния печат“, а библиографската регистрация и статистика на книгите се поемат от отдел „Библиография и статистика на книгите“ (отдел „Регистрационна библиография“).

➤ Издаден е „България в чуждата литература“ за 1977 г. – с промяна в периодичността (от тримесечен бюлетин в годишен), в справочния апарат (Показалец на личните имена, Показалец на колективните автори, Показалец на заглавията на анонимните произведения).

1979 г.

Влиза в сила **Правилник за прилагане на Указ № 1367 от 1976 г. за задължително предаване на печатни и други произведения**³³. С посочените видове печатни издания, подлежащи на депозит, броя и вида на депозираните екземпляри по смисъла на Указа са посочени и печатните произведения, които не подлежат на депозит.

Утвърдена е и **Заповед № VI 65, София, 1 февруари 1979 г. на Комитета за култура**³⁴, за разпределение на депозитните екземпляри в библиотеките в страната.

➤ Издаден е „България в чуждата литература. Статии и рецензии по българистика“ – с периодичност: шестмесечен бюлетин, и справочен апарат: Именен показалец, Показалец на заглавията на анонимните произведения.

³³ **Правилник** за прилагане на Указ № 1367 от 1976 г. за задължително предаване на печатни и други произведения от 1976 г. – В: *Държавен вестник*, 29 май 1979, с. 418–420.

³⁴ **Заповед** № VI 65, София, 1 февруари 1979 г. на Комитета за култура. – В: *Бюлетин – Комитет за изкуство и култура*, 1979, № 2, с. 23–26.

1980 г.

Отдел „Библиография и статистика на периодичния печат“ поема и функциите и задълженията на Национална агенция за ISSN.

➤ Издаден е „Български периодичен печат“ за 1978 г. (заглавията, разработвани в аналитичната библиография, са отбелязани със звездичка).

1982 г.

Издаден е първият теоретичен труд за Текущата национална библиография в България.³⁵

➤ Регистрацията на статиите по българистика е преустановена.

➤ Издадена е „Библиография на българската библиография“ за 1981 г. – с промяна в справочния апарат (Географски показалец).

1983 г.

➤ Издаден е „Български грамофонни плочи“ за 1982 г. – с промяна в структурата (нов раздел „Магнетофонни касети“).

➤ Издаден е „Български периодичен печат“ за 1981 г. – с промяна в справочния апарат (Показалец на международни стандартни номера (ISSN)).

1986 г.

В отдел „Депозит и архив на българската книжнина“ дейностите и отговорностите се разделят и се поемат от два отдела: „Депозит“ и „Архив на българската книжнина“.

1991 г.

➤ Издадено приложение на „Български книгопис“ – тематичен указател. Военно дело 1951–1965 г.

1992 г.

Отдел „Специална и препоръчителна библиография“ преустановява дейността си.

Отдел „Библиография и статистика на книгите“ със създадения към него сектор поема функциите и задълженията на Националната агенция за ISBN.

Поставя се началото на автоматизиране на библиографските процеси (описание и нормативни записи на имената на лицата с интелектуално участие в самостоятелните документи), на справочната и информационна дейност в Текущата национална библиография и участието ѝ в създаване на машинен каталог на НБКМ в информационната система CDS/ISIS.

1994 г.

Поставя се началото на автоматизирания библиографски контрол на моногра-

³⁵ **Зотова**, Кремена. Оптимальная модель текущей национальной библиографии Болгарии. пер. С. Влахов. София: Нар. библ. им. Кирилла и Мефодия, 1982. 232 с.

фичните серии (нормативните записи обхващат и сериите, издадени след 1944 г., подборно от предишен период). Сериите притежават международен стандартен номер ISSN и като унифицирани рубрики, Националната библиографска агенция носи отговорност при международния обмен на информация.

1997 г.

➤ Промяна в периодичността на текущия бюлетин „Български книгопис“ – от двуседмично става месечно издание.

➤ Издаден е „Български книгопис“ за 1992 г. – първият (и последен) отпечатан кумулативен указател за депозираните книги в Библиотеката през този период. Документите са представени в раздели: „Книги“, „Нотни издания“, „Графически издания“, „Картографски издания“ (с подраздели: „Атласи“, „Карти“), „Издания в допълнителен тираж“ и справочен апарат: Показалец на личните имена, Показалец на колективните имена, Показалец на заглавията, Показалец на изданията на чужди езици, Показалец на изданията, преведени от чужди езици, Показалец на изданията по издателства, Показалец на сериите, Географски показалец, Предметен показалец, Показалец по ISBN.

1999 г.

Поставя се началото на унифициране имената на издателите и издателствата в автоматизирана среда за стандартизираното им представяне в изданията и за справочната и информационна дейност на Текущата национална библиография.

➤ Промяна в обхвата на текущия бюлетин „Български книгопис“ – включва и служебни издания.

➤ Издаването на „Български книгопис. Служебни издания и дисертации“ е преустановено.

➤ Издаването на „България в чуждата литература“ е преустановено.

2000 г.

Приет е **Закон за задължителното депозиране на печатни и други произведения**³⁶, в сила от 01 януари 2001 г. В текста е посочен нов обект за депозиране и регистрация – документи на електронен носител.

Чл. 3., т. 4: произведения, тиражирани на електронен носител от български физически или юридически лица.

Отпада като обект на депозиране произведенията, издадени в допълнителен тираж. Отбелязани са броят на депозитните екземпляри (определени в зависимост от тиража им: до 100 тираж – 3 броя, между 101–300 тираж – 6 броя, над 300 тираж – 12 броя), с указан срок за предаване на депозита (двуседмичен) и определени финансови или имуществени санкции.

³⁶ **Закон** за задължителното депозиране на печатни и други произведения. – В: *Държавен вестник*, 29 дек. 2000, с. 17.

Подчертани са националните задачи на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и е посочена връзката между депозирането, съхраняването на изданията, осигуряването на достъп до тях и публикуването на библиографска информация.

➤ Издаването на текущия бюлетин „Български дисертации“ е преустановено.

2002 г.

Приет е **Правилник за прилагане на Закона за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения**³⁷, с регламентиране на получателите на депозитните екземпляри, обхвата, екземплярността на видовете издания и срока за тяхното получаване в Националната библиотека.

2005 г.

➤ Бюлетин „Български дисертации“ – годишен указател, с промяна в справочния апарат (по обективни причини отпада Показалецът по науки).

2006 г.

По решение на ръководството на Библиотеката е прекратено отпечатването на изданията на Текущата национална библиография.

2008 г.

➤ Библиографският бюлетин „Български периодичен печат“ – с промяна в структурата (нови раздели: „Справочници“, „Доклади и отчети“).

➤ Библиографските бюлетини „Летопис на статиите от българските списания и сборници“ и „Летопис на статиите от българските вестници“ – с промяна в обхвата (преустановяват аналитичната разработка на източници от областта на естествените, математическите, медицинските, селскостопанските и техническите науки).

2009 г.

Отдел „Библиография и статистика на периодичния печат“ поема функциите и задълженията на Националната агенция за международен стандартен номер на нотни издания (ISMN).

2010 г.

Приет е **Закон за изменение и допълнение на Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения**³⁸ от XLI народно събрание и с него се поставят допълнителни изисквания към издателите на периодични изда-

³⁷ **Правилник** за прилагане на Закона за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения. – В: *Държавен вестник*, 12 март 2002, с. 1–5.

³⁸ **Закон** за изменение и допълнение на Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения. – В: *Държавен вестник*, 5 ноем. 2010, с. 2–3.

ния, уточнява се терминологията, редуцира се списъкът с оторизираните получатели на депозитните екземпляри (отпада Националната фонотека) и се конкретизират санкциите при неспазване на закона.

Нов етап в автоматизирането на библиографските процеси (описание на всички видове документи и създаване на нормативни записи на имената на лицата с интелектуално участие в самостоятелните документи и статиите, и на монографичните серии), на статистическата и информационната дейност (НСИ, Index Translationum, Международните агенции за стандартни номера и др.) на Текущата национална библиография – въвеждане на кооперирана онлайн библиографска система и услуги COBISS.net.

➤ Издаването на „Библиография на българската библиография“ е преустановено.

2013 г.

Приет е **Закон за обществените библиотеки**³⁹, в който са постановени изменения и допълнения към „Закона за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения“. Основната промяна е добавянето на нов обект на задължителното депозиране – електронни ресурси с отдалечен достъп.

*Чл. 3., т. 5: ...произведения в дигитална форма, публикувани в електронни комуникационни мрежи, предназначени за четене или възприемане по други начини, разпространявани за обществено ползване от български физически или юридически лица.*⁴⁰

2014 г.

➤ Въведена е нова схема за изданията на Текущата национална библиография с промени в: формата (печатен и електронен), обхвата (издания на некнижни и електронни носители) и справочния апарат (нови и променени показатели):

Серия 1. „Български книгопис“. Книги, официални издания, нотни издания, графични издания, картографски издания, издания за слепи, издания на некнижни материали и на електронни носители, нови или с изменени заглавия периодични издания:

- ✓ месечен бюлетин, публикуван в електронен вид (онлайн):
 - точки за достъп (показалци) – лични имена и колективни органи; заглавия; нови или с изменени заглавия периодични издания; серии; УДК; предметни рубрики на имена на лица и колективни органи; предметни рубрики; географски предметни рубрики; ISBN; ISMN;
 - подреждане – по видове документи: книги, нотни издания, графични издания (албуми; репродукции и портрети), картографски издания (атласи; карти);

³⁹ **Закон** за обществените библиотеки [онлайн]. [прегледан 30.09.2017]. <http://mc.government.bg/page.php?p=141&s=142&sp=0&t=0&z=0>

⁴⁰ **Закон** за задължителното депозиране на печатни и други произведения [онлайн]. [прегледан 30.09.2017]. <http://mc.government.bg/page.php?p=141&s=142&sp=0&t=0&z=0>

издания за слепи, издания на неknижни материали и на електронни носители, продължаващи издания, регистрирани и като книги, нови или с изменени заглавия периодични издания (национални вестници; регионални вестници; единични листове; списания; бюлетини; периодични сборници; справочници; доклади и отчети); всеки вид: по УДК, с препратки само с посочен номер на описанието; в разделите: азбучно.

✓ годишен кумулативен указател (без новите заглавия – периодични издания), публикуван в печатан вид:

- показалци – лични имена; колективни органи; заглавия; издания на чужди езици; издания, преведени от чужди езици; изданията по издателства (само с посочен номер на библиографското описание); серии (сериен описанe само с посочен номер на библиографското описание); предметни рубрики на имена на лица и колективни органи, предметни рубрики, географски предметни рубрики; ISBN; ISMN;

- подреждане – по видове документи; всеки вид: по УДК; в разделите: азбучно.

Серия 2. „Български дисертации“. Дисертации и хабилитационни трудове:

- годишен указател, публикуван в електронен вид (онлайн) и на CD-ROM;
- точки за достъп (показалци) – лични имена (автор, научен ръководител, рецензент, персоналия); дисертации, защитени в чужбина; УДК; предметни рубрики на имена на лица и колективни органи; предметни рубрики; географски предметни рубрики;

- подреждане – по вид на образователната и/или научната степен: научна и образователна степен „доктор“, научна степен „доктор на науките“, хабилитационни трудове; всеки вид: по УДК; в разделите: азбучно.

Серия 3. „Българска дискография“. Грамофонни плочи, аудиокасети, компактдискове и говорещи книги:

✓ годишен указател, публикуван в електронен вид (онлайн) и на CD-ROM:

- точки за достъп (показалци) – лични имена; имена на колективни органи; заглавия; УДК; предметни рубрики на имена на лица и колективни органи; предметни рубрики; географски предметни рубрики; ISBN; издателски номер;

- подреждане – по формат на записа: музикални звукозаписи, немусикални звукозаписи; в разделите: азбучно.

Серия 4. „Български периодичен печат“. Вестници, списания, бюлетини, периодични сборници, справочници, доклади и отчети:

✓ годишен указател, публикуван в електронен вид (онлайн) и на CD-ROM:

- точки за достъп (показалци) – заглавия; издатели и редакции; местоиздаване (за регионалните продължаващи издания); новозапочнали, възстановени, променени и преустановени продължаващи издания; УДК; ISSN;

- подреждане – по вида на изданието: вестници (национални, регионални, единични листове), списания, периодични сборници, бюлетини, доклади и отчети, справочници; в разделите: азбучно.

✓ годишен указател, публикувано в печатан вид:

- точки за достъп (показалци) – заглавия; издатели и редакции; местоиздаване; нови заглавия продължаващи издания; УДК; ISSN;

- подреждане – по вида на изданието: вестници (национални, регионални,

единични листове), списания, периодични сборници, бюлетини, доклади, отчети и справочници; в разделите: азбучно.

Серия 5. „Летопис на статиите от българските списания и сборници“.

Статии от списания и сборници, и рецензии:

- ✓ месечен бюлетин, публикуван в електронен вид (онлайн):
 - точки за достъп (показалци) – лични имена; заглавия; УДК; предметни рубрики на имена на лица и колективни органи; географски предметни рубрики; списък на източниците;
 - подреждане – по вид: статии, ноти от статии, рецензии; всеки вид: по УДК; в разделите: азбучно.

Серия 6. „Летопис на статиите от българските вестници“. Статии от вестници:

- ✓ месечен бюлетин, публикуван в електронен вид (онлайн):
 - точки за достъп (показалци) – лични имена; заглавия; УДК; източник; предметни рубрики на имена на лица и колективни органи; географски предметни рубрики; списък на източниците – продължаващи издания;
 - подреждане – систематично по УДК; в разделите: азбучно.

2016 г.

Направление „Национална библиография“ е преименувано в „Национална библиографска агенция“ и е реструктурирано – отдел „Ретроспективна библиография“ преустановява дейността си; отдел „Депозит“ излиза от направлението; сектор „Архив на българската книжнина“ (от направление „Специални колекции“) се трансформира в отдел „Архив на българските печатни и други видове документи“ и става част от направление „Национална библиографска агенция“; отделите „Библиография и статистика на продължаващи издания“ и „Библиография на статии“ се обединяват в отдел „Библиография на продължаващи издания и статии“; отдел „Библиография и статистика на книги“ и отдел „Международни стандартни номера на документи“ се преименуват съответно в отдел „Библиография на книги и други видове документи“ и отдел „Национална агенция Международни стандартни номера“.

Направени са промени във вида и обхвата на аналитично представените източници в изданията на Текущата национална библиография:

➤ „Летопис на статиите от българските списания и сборници“ – с промяна в заглавието (**Летопис на статиите от българските списания и вестници**) и в обхвата на регистрираните източници (преустановена е регистрацията на статии от вестниците, с изключение на пет седмични издания).

➤ „Летопис на статиите от българските вестници“ – с промяна в заглавието (**Летопис на статиите от българските сборници**) и в обхвата на източниците (аналитична разработка и на монографични сборници, регистрирани в „Български книгопис“).

2017 г.

Изданията на Текущата национална библиография в електронен формат са публикувани на страницата на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ на адрес: http://www.nationallibrary.bg/wp/?page_id=803

120 години депозитно законодателство 1897–2017 г.

Цецка Янакиева-Иванова

**120 years of legal deposit legislation
1897–2017**

Tsetska Yanakieva-Ivanova

Summary

The article presents the creation of laws, regulations and other normative documents related to the legal deposit system in Bulgaria and their importance for the preservation of the national literary heritage. The stages in the creation, development and changes in the legal deposit legislation of printed and other works in Bulgaria are outlined from the adoption of the first law in 1897 to present days. An overview and analysis of the current legislation and normative documents are made. Traced and analyzed are the changes, problems and trends related to legal deposit.

The legal deposit legislation of 1897–2017 ensures the preservation of the national cultural heritage, provides universal access to the national literature and secures that published testimonies of human memory, creativity and discoveries will be preserved and accessible to future generations.

Key-words: legal deposit legislation, regulations, objects of legal deposit, subjects of legal deposit, Archive of Bulgarian literature, current national bibliography, National library “St. St. Cyril and Methodius”, legal deposit libraries.

Първият нормативен документ, поставил началото на библиотечното законодателство у нас, е от **1878 г.** Губернаторът на София граф Пьотър Алабин написва проектоустав за създаване на публична библиотека. На 10 декември 1878 г. е основана Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ под името Софийска публична библиотека. На 15 януари 1879 г. тя е открита за читатели, а на 17 юни 1879 г. е преименувана на Българска народна библиотека.

Създаването на първите културни институции в България след Освобождението, сред които са и библиотеките, обуславя необходимостта да се изработят документи, регламентиращи техните цели, задачи и дейности. Появяват се и първите държавни закони, в които намират място и проблемите на библиотеките. Част от тях полагат нормативните основи на депозитното законодателство за различни по вид библиотеки, на българската национална библиография и определят тенденциите на бъдещото им развитие.

Основополагащи за създаването и определянето на националните задачи на Народната библиотека в София са възгледите на Марин Дринов и Константин Иречек. Те определят основната за всички национални библиотеки задача – да бъде архив на печатната продукция на страната, съхранявана за бъдещите поколения. Паралелно с тази задача библиотеката изпълнява и обслужваща, а от края на XIX в. и библиографска функция.

Задължителното депозиране е предмет на законодателната дейност и на Областното народно събрание в Източна Румелия, което обсъжда през 1881 г. Закон за свободата на печата¹. Две години по-късно (1883) същият въпрос е разгледан в Закон за печата² от Народното събрание на Княжество България. Първата законодателна стъпка за задължителен депозит е предприета с приемането на **чл. 43** от Закона за печата, съгласно който издателите се задължават да предават по 2 екземпляра от изданията си в Народната библиотека. Макар в първите два закона депозирането да се регламентира само в един член, то е било предмет на сериозни обсъждания, от които личи задълбочено разбиране на неговата основна цел.

През 1897 г. се приема Закон за депозиране на печатни издания в народните библиотеки. Той е свързан с името на Константин Величков. Неговите идеи за събиране и съхраняване на националната книжнина намират израз в дейността му като министър на просвещението след Съединението на Източна Румелия и Княжество България. Законът за депозиране на печатни издания в народните библиотеки, представен от министър Константин Величков, е приет от IX обикновено народно събрание, първа редовна сесия, XXIV заседание от 31.01.1897 г., утвърден е от княз Фердинанд с Указ № 9 от 10.02.1897 г. и е обнародван в „Държавен вестник“, бр. 41 от 22.02.1897 г. Съгласно чл. 1. от закона „всеки съдържател на печатница, литография или друго подобно заведение е длъжен да дава безплатно в полза на народните колекции при библиотеките в София и Пловдив, едновременно с обнародването, по 2 екземпляра (всичко 4) от всяка книга, брошура, вестник, списание, въззвание, гравюра, карти и въобще всичко напечатано или възпроизведено по друг начин произведение и предназначено за обращение в публиката“. В закона са определени обектите, които не подлежат на задължителен депозит, и качеството на депозираните екземпляри. Чл. 5. задължава Народната библиотека в София да публикува библиографски бюлетин на всеки три месеца, който разпространява безплатно.

Възприел положителния опит на европейското и най-вече на френското законодателство, първият Закон за депозиране на печатни издания в народните библиотеки съдържа трите най-важни цели на депозита: събиране в пълнота на българската книжовна продукция, запазването ѝ за поколенията и издаване на национална библиография. Приетият през 1897 г. Закон за депозиране на печатни издания в народните библиотеки има и някои слабости, които се отразяват върху изпълнението му до 1920 г. Печатните произведения се предават от печатниците

¹ **Дневници** на Третата редовна сесия на Областното събрание. 11 окт.–12 дек. Пловдив, 1882, с. 591–631.

² **Закон** за печата. – В: *Държавен вестник*, 10 февр. 1883.

на административните власти по места, а те от своя страна – на Народните библиотеки в София и Пловдив. Налице е излишен посредник в лицето на административните власти, липсва контрол по изпълнението на закона, а предвидените глоби са символични – от 25 до 250 лева.

В доклад до министъра на народното просвещение Димитър Вачов от **21.03.1900 г.** директорът на Народната библиотека в София отбелязва, че след проверка на получените издания в Софийската народна библиотека „стотици печатни произведения в България не са постъпили в библиотеките и е невъзможно отбелязването им в „библиографски бюлетин“.³

Във връзка с посочените констатации Министерството на народното просвещение изпраща „Инструкция за прилагане закона за депозиране печатни издания в народните библиотеки“⁴ до всички споменати в закона институции. Тази Инструкция поставя началото на контрола върху изпълнението на закона и в това отношение съдържа някои ценни текстове, които са приложими и днес. Инструкцията определя главна роля на Народната библиотека в София за депозита и въобще за библиотечното дело у нас „по приложението на закона за в бъдеще административните управления ще се сношават с Народната библиотека в София, на която ще се дава всичкото съдействие и улеснение по уредбата въобще на библиотечното дело в отечеството ни“.

От 5 март **1909 г.** влиза в сила Закон за народното просвещение⁵. Част от него се отнася за Народната библиотека в София. В закона е написано, че Народната библиотека събира и пази всички печатни, ръкописни и по друг начин възпроизведени писмени паметници на България. Спрямо Народната библиотека не се прилагат нито цензура, нито конфискация, нито каквито и да са други стеснителни мерки. Пазителите следят за точното изпълнение на Закона за депозиране на печатни произведения и за съхраняване на библиотечния имот.

Това е вторият юридически акт, който определя националната роля на Народната библиотека в събирането и запазването на българското книжовно наследство. За съжаление чак до 1945 г., въпреки усилията на ръководителите ѝ, тя не може да изпълнява особено успешно тази своя роля поради лошите условия на сградния фонд, нередовното финансиране и несъвършенство на законодателството.

Проблемите на задължителното депозиране се поставят отново за разглеждане от Народното събрание през **1920 г.** при управлението на самостоятелното правителство на БЗНС. През същата година е приет нов Закон за депозиране на печатни и литографни произведения в Народните библиотеки⁶. Най-значимата промяна в закона от 1920 г. е сериозното увеличение на задължителните екземпляри (от 4 на 10). Три от екземплярите са изрично предназначени за новооснованата Народна библиотека във Велико Търново.

³ **Йорданов, Велико.** История на Народната библиотека в София. по случай 50-годишнината ѝ 1879–1929. София: Държ. печ., 1930, с. 176–177.

⁴ **Пак там**, с. 177–178.

⁵ **Закон** за народното просвещение. – В: *Държавен вестник*, 5 март 1909.

⁶ **Закон** за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки. – В: *Държавен вестник*, 29 ноем. 1920.

Безплатните депозитни екземпляри се разпределят в Софийската народна библиотека – 4 екземпляра, и по 3 екземпляра в Пловдивската народна библиотека и Търновската народна библиотека. Крайният срок за предаване на депозита е 10 дни след отпечатването на произведението. Отпечатаните в чужбина български издания се депозират в 4 екземпляра – 2 за Софийската народна библиотека и по един екземпляр за Пловдивската народна библиотека и Търновската народна библиотека. Дипломите за дисертации, отпечатани в чужбина, не се легализират от Министерството на народното просвещение без уверение от Народната библиотека в София, че са предадени 4 депозитни екземпляра от дисертациите.

Въвеждат се изисквания за означаване на година и място на отпечатването, издателство, поредност на изданието. Контролът се извършва отново в София чрез окръжните и околийските инспектори и главните учители в селата. Глобите се увеличават (от 200 до 2000 лева). С глоба от 50 до 100 лева се наказват тези инспектори и учители, които не са показали достатъчно усърдие при контрола. Спрямо определените за народните библиотеки екземпляри не се прилагат каквито и да е било „стеснителни“ мерки. Административните власти, които не се съобразяват с това, се наказват с глоба от 50 до 200 лева от Министерството на вътрешните работи по предложение на директора на Народната библиотека в София. Глобите се внасят в Народната библиотека в София и се използват за „доставка на книги“. Писмата и пратките до Народната библиотека в София не се таксуват. Народната библиотека в София, подпомогната от другите библиотеки, в които се разпределя депозит, издава библиографически ежегодник, който се разпространява безплатно. Направените промени в закона са много важни предпоставки за цялостното подобряване на депозирането и контрола върху него, както и за усъвършенстването на текущата Национална библиография.

През 1920 г. е приет Закон за учредяване на достъпни народни библиотеки. По силата на този закон със Заповед № 3029 от 13 юли 1922 г. като четвърта депозитна библиотека в страната (след Софийската, Пловдивската и Търновската) е основана Шуменската народна библиотека. Със заповед на министъра на народното просвещение Стоян Омарчевски се намалява с един екземпляр депозитът за народните библиотеки в Пловдив и Търново и се отделят два екземпляра за Шуменската народна библиотека.

Само пет години по-късно, през 1924 г., в Народното събрание отново се разглежда въпросът за задължителното депозиране. В качеството си на министър-председател и министър на просвещението Александър Цанков предлага нови изменения и допълнения към отделни членове от закона. Внесено е предложение да се намали броят на депозитните екземпляри и да се разпределят по по-ефективен начин, като между библиотеките, получаващи безплатни екземпляри, се включва и Университетската библиотека в София. Публикуваният в „Държавен вестник“ текст показва, че е постигнат компромис да се отделят депозитни екземпляри както за Народната библиотека в Шумен, така и за Университетската библиотека. Промените в закона за депозита, които се приемат от Народното събрание и влизат в сила от **10 януари 1925 г.** („Държавен вестник“, бр. 226, 10 ян. 1925),

броят на депозитните екземпляри се намалява от 10 на 6, от които 2 екземпляра са за Софийската народна библиотека и по 1 екземпляр за Пловдивската народна библиотека, Търновската народна библиотека, Шуменската народна библиотека и Университетска библиотека в София. Същият брой се установява и за печатаните в чужбина български издания. Броят на дисертациите се намалява на 2 екземпляра – по един за Софийската народна библиотека и Университетската библиотека в София. Печатарите нарушители се глобяват дотогава, докато доставят недепозирани екземпляри, и когато в изданията липсват изискваните библиографски данни или не се попълват необходимите придружителни описи. Глобите за контролните органи се увеличава на 300 лева.

Контролът на печатниците в София се възлага на специален пазител – ревизор от Народната библиотека, а в провинцията – отново на училищните власти, с изключение на Пловдив, Търново и Шумен, където контролът се осъществява от библиотеките.

През 1942 г. се приема ново допълнение в Закона за депозита (обнародвано в „Държавен вестник“, бр. 7, 13 ян. 1942), като един депозитен екземпляр (с това общият им брой нараства от 6 на 7) се изисква от печатниците и за Народната библиотека в Скопие.

Приемането на тази поправка без особени дебати или възражения показва убеждението на народните представители, че законът може да служи за подпомагане на комплектуването на някои библиотеки и така да бъде инструмент за осъществяване на държавна културна политика със средства, осигурени от издатели и печатари.

След Втората световна война регламентите за задължителното депозиране се променят през 1945 г. с Наредба-закон, приет с Постановление № 15 на Министерския съвет от 26.04.1945 г. (обнародван в „Държавен вестник“, бр. 113, 18 май 1945). С направените промени в законодателството през 1945 г. броят на депозитните екземпляри се увеличава от седем на двадесет за всички печатни, литографни и други произведения. Народната библиотека изпраща до два екземпляра от депозираните печатни и литографни произведения за народните библиотеки в провинцията и за библиотеките на всички висши учебни институти и Българския библиографски институт. Характерна особеност на новия закон е постановката за разпределяне на задължителния екземпляр. В него се дава възможност за известна свобода при изпращането му и в други библиотеки, научни и културни институти в страната. В депозитните библиотеки са включени Българския библиографски институт, библиотеката на БАН, Дирекцията на печата (по-късно БТА), Народните библиотеки във Варна и Бургас, които получават по един екземпляр. Градските библиотеки в София и Русе и други специализирани библиотеки получават частичен депозит. Друг важен положителен момент в Закона от 1945 г. е възможността за по-гъвкаво разпределяне на предвидения частичен депозит между повече библиотеки според профила им. Включването на два депозитни екземпляра за международния книгообмен на Народната библиотека в София допринася за комплектуването на чуждестранна литература. Срокът за депозиране е променен

на седем дни. Въведено е ново изискване за качеството на депозитните екземпляри – да бъдат отпечатани на хартия холцфрай. Механизмът на контрола се допълва с това, че в София тази дейност може да се възложи на специален инспектор от Народната библиотека. Предвидените глоби са в размер от 5000 до 20 000 лв., а за неспазване на изискванията за качеството и необходимите библиографски данни – от 5000 до 10 000 лв.

С увеличаването на броя на библиотеките, получаващи депозит, се повишава ролята на депозитния екземпляр за комплектуването на фондовете им, нараства и отговорността на Народната библиотека в София за получаването, разпределянето и контрола върху депозита. Положителен факт е, че с разширяването на кръга на депозитните библиотеки се създава възможност за децентрализиран, улеснен и равнопоставен достъп на населението от повечето райони на страната до българската книжовна продукция. Тези промени може да се разглеждат като предварително „изпълняване“ на една от препоръките на създадената почти 30 години по-късно програма на ЮНЕСКО и ИФЛА за универсалната достъпност до публикациите.

В Закона от 1945 г. има и някои непълноти и слаби места. Например оставянето на контрола в провинцията (с изключение на градовете с депозитни библиотеки) в ръцете на училищните власти. Промяна на текста за контрола не е направена в следващите години и се извършва едва през 1976 г. с Указ № 1367 за задължително предаване на печатни и други произведения (обнародван в „Държавен вестник“, бр. 78, 1 окт. 1976 г.).

Промени в депозитното законодателство от 1945 г. са направени с Постановление № 257 на Министерския съвет от **16 март 1951 г.** – броят на депозитните екземпляри се намалява от двадесет на петнадесет. За международен книгообмен на Народната библиотека остава един екземпляр, а библиотеките в Русе и Благоевград получават пълен депозит.

През **1965 г.** със специален Указ се дава право на Народната библиотека в София да получава четири екземпляра от всички произведения в България грамофонни плочи.

От **1971 г.** се осъществява окончателно една от основните функции на депозита – в Народната библиотека „Кирил и Методий“ се обособява като неприкосновен фонд Архивът на българската книжнина, включващ изданията от 1878 г. до текущите постъпления.

През **1976 г.** е публикуван „Указ № 1367 на Държавния съвет за задължително предаване на печатни и други произведения“⁷, който отменя Наредба-закон за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки и институти от 1945 г. В чл. 1. са определени обектите на задължително депозиране на създадени в страната или в чужбина печатни произведения, фотоиздания, пощенски марки, звукозаписи, филми, ордени, медали, монети, банкноти, гербове, значки и плакети, предназначени за разпространение. Дисертационните трудове,

⁷ Указ № 1367 на Държавния съвет за задължително предаване на печатни и други произведения. – В: *Държавен вестник*, 1 окт. 1976.

защитени в страната и чужбина заедно с авторефератите и хабилитационните трудове, се депозират от Висшата атестационна комисия. В Указ № 1367 се посочва, че „задължителните екземпляри се предават на Народна библиотека „Кирил и Методий“⁸ бесплатно, за сметка на издателя (издателства, учреждения, стопански и други организации, физически лица)“. Броят на депозитните екземпляри от печатните и други произведения се определя според тиража. До 100 бр. тираж се депозират 3 екземпляра, от 101 до 300 бр. тираж – 6 екземпляра, над 300 бр. тираж – 20 екземпляра. При допълнителен тираж за депозит се отделят 2 екземпляра. В Указа са определени и печатните произведения, които не подлежат на депозиране – произведения за канцеларска или битова употреба (формуляри, етикети, покани, визитни картички, некролози и др.). Народната библиотека „Кирил и Методий“ е определена като институция, извършваща контрола за прилагане на Указа по отношение на печатните и други произведения „чрез специален инспекторат и упълномощени служители“.

Съгласно Указ № 1367 броят на депозитните екземпляри се увеличава от петнадесет на двадесет, които се разпределят от Народната библиотека „Кирил и Методий“ по реда, определен от Правилника за прилагане на Указа, Заповед № VI 65 от 01.02.1979 г. на Комитета по култура⁸ и Заповед № РД 09-537 от 18.10.1994 г. на Министерството на културата.

Контролът за изпълнението на разпоредбите на Указ № 1367 за печатните произведения, фотоизданията, звукозаписите, дисертационните и хабилитационните трудове се упражнява от Народната библиотека „Кирил и Методий“. Определени са и глобите за нарушаване на разпоредбите на Указа от 200 лв. по чл. 1., 2., 7. и 9. и до 300 лв. при повторно извършено нарушение в едногодишен срок от влизането в сила на Наказателното постановление. Нарушенията се установяват, а Наказателните постановления се издават, обжалват и изпълняват по реда, определен от Закона за административните нарушения и наказания. Към Указ № 1367 е приложен и Списък на екземплярите от печатни и други произведения, които подлежат на задължително предаване. Определен е броят на задължителните двадесет екземпляра за депозит. Определен е редът за депозиране на произведения според вида на печата, предназначението на произведенията, вида на печатните произведения и според мястото на отпечатването.

През 1979 г. е приет и публикуван „Правилник за прилагане на Указ № 1367 за задължително предаване на печатни и други произведения“⁹. В него се определят печатните произведения по смисъла на Указ № 1367, подлежащи на депозит: периодични издания – вестници, списания, бюлетини, годишници, периодични сборници, единични и юбилейни листове, отпечатащи на книги и статии като самостоятелни издания, нотни издания; графични издания – албуми, плакати, календари, илюстрирани картички, отпечатащи от размножени оригинални графични

⁸ Заповед № VI 65 от 01.02.1979 г. на Комитета по култура. – В: *Бюлетин на Комитета за култура*, 1979, № 2, 1979.

⁹ *Правилник за прилагане на Указ № 1367 за задължително предаване на печатни и други произведения.* – В: *Държавен вестник*, 29 май 1979.

произведения; картографски издания – атласи, карти, карти-схеми, релефни карти, глобуси; листови издания – афиши, лозунги, позиви, хвърчащи листовки; фотоиздания – фотоалбуми, фоторепродукции, фотопортрети, фотокартички и др.; звукозаписи – грамофонни плочи, фонокартички, записи на магнитни ленти; дисертационни (заедно с авторефератите) и хабилитационни трудове; диапозитиви.

Приемането на Указ № 1367 и съпътстващите го впоследствие подзаконови документи е сполучлив за времето си действащ нормативен акт за депозита. Той регламентира връщането на частичния депозит за някои библиотеки според профила им и включването на нови обекти за депозиране, с което обхватът им се разширява значително. С включването на нови депозитни библиотеки се усъвършенства равномерният децентрализиран достъп до българската книжнина в цялата страна. Увеличаването от един на три депозитни екземпляра (при тираж над 300 броя и получени 20 депозитни екземпляра) за международен книгообмен на Народна библиотека „Кирил и Методий“ допринася за увеличаването на чуждестранната литература. Включването на местен депозит за Окръжните библиотеки осигурява пълнотата на краеведските им фондове. Относителната пълнота на Указ № 1376 допринася и за подобряване на контролната дейност, като организация и документация.

Произтичащите от Указ № 1367 и от Правилника за приложението му задължения на печатари, издатели и библиотекарите допринасят за обхващането почти на 100% от българската книжнина и регистрирането ѝ в Националната библиография. Основните цели и задачи, определени от този нормативен акт, съдействат за съхраняване на културното наследство, за осигуряване на достъп до националната книжнина, за библиографски контрол, за подготовка на статистическа информация, за издаване на националната библиография, за комплектуване на библиотечните фондове, за осигуряване на литературен обмен.

В периода 1976–1990 г. книгоиздаването се извършва в условията на централизирано държавно управление. Народната библиотека, която е определена да контролира прилагането на Указ № 1367 за печатни произведения, фотоиздания, звукозаписи, дисертационни и хабилитационни трудове, осъществява тази дейност чрез отдел „Депозит“.

През годините след 1990 г. действието на Указ № 1367 е затруднено от промяната в общественно-икономическите условия и най-вече от утвърждаването на частната собственост и пазарните отношения. Издателствата са едни от първите държавни предприятия, които са приватизирани, а едновременно с това се появяват многобройни нови частни субекти с издателска дейност. Тези процеси са типични и за почти всички страни от Централна и Източна Европа. Това налага да се извършат съществени законодателни промени в почти всички области на обществения живот. Въвеждането на пазарни принципи в икономиката и демократично устройство в страната след 1989 г. довеждат до сериозни изменения на условията на производство и разпространение на печатните произведения.

През 1990 г. постепенно започва да се налага частната издателска дейност, която се увеличава с всяка изминала година. Разрушаването на централизирания модел на издаване и разпространяване на печатните произведения предизвиква количествени и качествени изменения на издателската продукция.

Тези сериозни изменения на условията на производство и разпространение на печатните произведения водят до съществени изменения в практиката на системата на задължителното депозиране. През този период се увеличава процентът на заглавията, които не са депозирани в Народната библиотека (1992 – 3,1%, 1993 – 3,2%, 1994 – 11,9%, 1995 – 12,4%, 1996 – 21,6%, 1997 – 20,5% от издадените през годината).¹⁰

Липсата на механизъм, който да осигурява изпълнението на Указ № 1367, довежда до невъзможност да се попълва Архивът на българската книжнина и засяга сериозно пълнотата на Националната библиография. Нарушени са основните изисквания за доброто функциониране на законодателството за задължителното депозиране, дейността на институциите, които депозират, дейността на институциите, които получават задължителен екземпляр, и контролът върху изпълнението на закона. След 1990 г. Указ № 1367 не изпълнява нито едно от посочените условия и не е в състояние да осигурява депозирането на издателската продукция на страната. Народната библиотека, която носи отговорност за приемането и разпределението на депозитните екземпляри и за контрола по изпълнението на законодателството, също не може да осъществява своите задължения. Очевидно е, че след 1990 г. тя не може да изпълнява най-важните си функции и задачи – архивното съхраняване на националната книжнина и осъществяването на библиографския контрол върху всички документи, издавани в страната. Икономическите и демократичните промени в страната налагат спешна промяна в нормативната база на депозитното законодателство в България.

На основата на съществуващите международни документи, отнасящи се до модела на закона за задължителното депозиране, са набелязани промени, които трябва да бъдат направени в депозитното законодателство. Задължителното депозиране на национална литература трябва да стане обект на самостоятелен закон, броят на депозитните екземпляри да бъде намален, централизираното разпределение на депозитните екземпляри и централизиращият контрол да се запазят. Отговорността по депозирането да бъде поета и от издателствата, т.е. да бъде споделена от печатници и издателства. При липса на издател, депозирането да се извършва от лицето, което произвежда съответните носители; санкциите да бъдат приведени в съответствие с другите разпоредби в страната; глобите да бъдат увеличени многократно, както е в съвременните чужди законодателства, като заплащането им не трябва да освобождава от задължението за депозиране.

Разгледани са и препоръките на Съвета за културно сътрудничество към Съвета на Европа, формулирани след Международната конференция „Библиотеките и демокрацията: отговорностите на държавите, местните власти и специалистите“ (Страсбург, 1998), които ясно показват, че във въвеждането на целите на депозирането през последните години е настъпила промяна в сравнение с насоките на ИФЛА – ЮНЕСКО от 1981 г. Прието е, че набавянето на книги за националния

¹⁰ **Тотоманова**, Антоанета, Дипчикова, Александра. Промените в законодателството за задължително депозиране и тяхното отражение върху структурата на книжния сектор в България. – В: *Библиотека*, 1998, № 3–4, 1998, с. 5–11.

библиотечен фонд и снабдяването на други библиотеки в страната, както и използването на депозитните екземпляри за книгообмен не трябва да се осъществява на основата на законодателството за задължителното депозиране.¹¹ Този подход е резултат на тенденцията към интегриране на отделните участници във веригата на създаване, производство и ползване на издателската продукция и предполага взаимно зачитане на техните интереси.

При изготвянето на проектозакона са взети предвид препоръките на международната професионална общност по отношение на разширяването на обектите на депозиране. Към широкия обхват от документи, предвидени за депозиране в предишните нормативни разпоредби, са добавени и „печатни произведения на български език или отнасящи се до България, ако се внасят в количество, подсказващо намерение за търговско или друго широко разпространение в страната“, а също така и „произведения, тиражирани върху електронен носител“, като в самото заглавие на закона са споменати „печатни и други произведения“.

Окончателният текст на Закон за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения (ЗЗДПДП)¹² определя основанията и реда на депозиране на задължителни екземпляри от създадени и тиражирани в страната или отнасящи се до нея печатни и други произведения с цел да бъдат съхранени като част от националното културно наследство. Като основни задачи на депозирането са определени събирането и съхраняването на задължителни екземпляри с цел да се осигурят пълни колекции от тях, да бъдат запазени като част от националното културно наследство, гарантиране на обществен достъп до задължителните екземпляри, изготвяне, обнародване и разпространение на библиографска информация, предоставяне на законоустановената статистическа информация на компетентните органи.

Определени са обектите на задължителното депозиране, субектите на задължително депозиране, количеството на подлежащи на депозиране задължителни екземпляри, изисквания към задължителните екземпляри, срок за депозиране, получатели на задължителните екземпляри.

В закона специално са очертани и националните задачи на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, която разпределя получените задължителни екземпляри между другите библиотеки по ред, определен в правилника за прилагането на този закон, съставя, обнародва и разпространява националната библиография. За първи път в нормативен акт, засягащ проблемите на задължителния екземпляр, се подчертава връзката между депозирането, съхраняването на изданията, осигуряването на достъп до тях и публикуването на библиографска информация.

В закона е определено количеството на задължителните екземпляри да е от 3 до 12 в зависимост от тиража на изданието (12 екземпляра са за изданията с тираж

¹¹ **Наръчник** по авторско право и сродни проблеми за библиотеките [онлайн]. [прегледан 02.06.2017]. http://www.lib.bg/publish/drugi/Hanbook_Copyright_bg.pdf

¹² **Закон** за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения. – В: *Държавен вестник*, 29 дек. 2000.

над 300) и на практика се утвърждава принципът да се използва системата на задължително депозиране като начин за комплектуване на библиотечните фондове.

По силата на преходните и заключителни разпоредби на ЗЗДПДП, който влиза в сила от 01.01.2001 г., той трябва да бъде придружен от Правилник за неговото приложение, който е приет с повече от една година закъснение с Постановление № 46 на Министерски съвет от 04.03.2002 г.

В този нормативен документ са определени библиотеките, които получават пълен или частичен депозит. Изчерпателно са посочени всички видове издания, които подлежат на депозиране. Печатните произведения в тираж над 300 бр. се разпределят между Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (2 екземпляра), регионалните библиотеки в Пловдив, Варна, Русе, Университетска библиотека – София, Велико Търново, Шумен, Бургас, Столична библиотека, Благоевград и 1 екземпляр е предвидено да се преразпределя в зависимост от профила на депозираната литература между Библиотеката на СУ „Св. Климент Охридски“, Централната медицинска библиотека в София, Библиотеката на Университета за архитектура, строителство и геодезия, Библиотеката на Аграрния университет в Пловдив и Библиотеката на Тракийския университет в Стара Загора. Изданията в тираж от 101 до 300 бр. се разпределят между Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (2 бр.), регионалните библиотеки в Пловдив, Варна, Русе и Университетска библиотека получават по 1 екземпляр, извършва се частичен депозит по профила на документите. Изданията, които се издават в тираж до 100 бр. и се депозират в 3 екземпляра, се разпределят между Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (2 бр.) и Народната библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив. Разпределението на депозитните екземпляри има за цел да се продължи традицията за поддържане на трайни колекции от националната издателска продукция, да се осигури достъп на максимален брой потребители до всички видове документи, да се гарантират специфичните потребности на българската наука и образование на всички равнища.

Регламентирането на депозирането и гарантирането на правата на участниците в този процес осигуряват ритмично попълване на Архива на българската книжнина и поддържането на колекции от национална книжнина в различни региони на страната, достъп на всички заинтересовани потребители до изданията, осигуряване на ефективно междубиблиотечно заемане, максимална пълнота на информацията в Националната библиография, своевременно включване на библиографска информация за българските издания в национални и международни справочни издания и бази данни, осигуряване на информация за българската издателска продукция за националната статистика.

Характерна особеност на българското законодателство за задължителното депозиране от неговото създаване до момента е, че обхватът на депозирането се разпростира върху всички традиционни и нетрадиционни носители на информация, независимо от техния вид, съдържание, език, начин на размножаване и разпространяване или тираж.

Голямо значение за своевременното комплектуване на фондовете в библиотеките, попълването на базите данни и публикуването на информацията в На-

ционалната библиография имат и сроковете, в които се извършва депозирането на задължителните екземпляри. Печатните произведения, с изключение на вестниците, се депозират в двуседмичен срок от отпечатването на първата партия от тиража. Задължителните екземпляри от столичните вестници се депозират в деня на отпечатването им, а регионалните – в тридневен срок от тяхното отпечатване.

След влизането в сила на ЗЗДПДП са внасяни различни изменения и допълнения както със самостоятелни закони за изменения и допълнения, така и чрез Преходните и заключителни разпоредби на други закони. При преглед на съответната нормативна база може да се установи, че в повечето случаи става дума за незначителни промени, които не засягат съдържанието на закона. Очевидно е, че всичките изменения, приети в законодателни актове и допълнения на ЗЗДПДП през 2005, 2007, 2009 и 2010 г., са формални – смяна на наименования на институции, на съответните длъжностни лица от тези институции и на понятия. Тези промени са свързани и произтичат автоматично от промени в други закони.

Мотивите за отделните допълнения и изменения, които са внесени в ЗЗДПДП и които се отнасят до електронните документи с отдалечен достъп, подлежащи на депозиране в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, са наложени и във връзка с международните тенденции за развитие на депозитното законодателство.¹³ Съобразявайки се с Препоръка № 3, направена от Международната конференция на националните библиографски служби (ICNBS) (Копенхаген, 1998), и с препоръките от 2000 г. на ЮНЕСКО за законодателството за задължителния екземпляр, където е обоснована необходимостта от включването на електронните издания в цифров формат в системата на задължителното депозиране, са допълнени и **електронните документи с отдалечен достъп** (от типа електронни книги и електронни списания, разпространявани онлайн) като обект на действащия ЗЗДПДП. Присъединяването на този вид документи към системата на задължителното депозиране легитимира твърдението, че онлайн публикациите са важна част от националното документално наследство, и легитимира правното основание на Националната библиотека да получава всички онлайн публикации без специалното разрешение на издателите, осигурява разширяването на обектите в текущата национална библиография, а също така създава по-ефективна и надеждна основа за работа на Националната библиографска агенция с издателите. На този етап е доста трудно към обектите на закона да бъдат присъединени и електронните документи, които са на свободен достъп в интернет, т.е. уебсайтове и уебстраници. Трудностите идват преди всичко от програмното и техническото състояние на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и от липсата на държавна политика по отношение на развитието и финансирането на тези дейности.

Следващата законова промяна е обнародвана в Закон за Националния архивен фонд.¹⁴ Според §18 от неговите Преходни и заключителни разпоредби в ЗЗДПДП,

¹³ **Наръчник** по авторско право и сродни проблеми за библиотеките [онлайн]. [прегледан 02.06.2017]. http://www.lib.bg/publish/drugi/Hanbook_Copyright_bg.pdf

¹⁴ **Закон** за Националния архивен фонд. – В: *Държавен вестник*, 13 юли 2007.

чл. 9. се добавя нов получател на депозираните печатни и други произведения – Държавна агенция „Архиви“.

Съществени промени в ЗЗДПДП се приемат в обнародвания Закон за обществените библиотеки¹⁵. В §8 от неговите Преходни и заключителни разпоредби са постановени редица изменения и допълнения в ЗЗДПДП. Основната промяна е добавянето на нов обект на задължително депозиране (в чл. 3., ал. 1, се създава нова т. 5) „произведения в дигитална форма, публикувани в електронни комуникационни мрежи, предназначени за четене или възприемане по други начини, разпространявани за обществено ползване от български физически или юридически лица“.

Последните промени се приемат със Закон за изменение и допълнение на ЗЗДПДП¹⁶ и се отнасят до установяване на информация, идентифицираща действителния собственик на издателите на периодични печатни произведения. Специално за тази цел се създава нов чл. 7а., в който са формулирани редица допълнителни изисквания към издателите на периодични печатни произведения. Със същата цел са направени допълнения и в текста на чл. 7. За случаите на неизпълнение на тези изисквания, в чл. 17. и 18. от Административно-наказателните разпоредби са предвидени съответните санкции и механизъм за установяване на нарушенията, съставяне на актове и издаване на наказателни постановления, като са допълнени съществуващите и са включени нови текстове. Пак по смисъла на тези промени в нови т. 10 и 11 от Допълнителните разпоредби на Закона се дават определения на понятията „действителен собственик“ и „периодични печатни произведения“, създадена е и Преходна разпоредба с допълнителни изисквания към издателите на периодични печатни произведения. Националната фонотека се изключва от получателите на задължителни депозитни екземпляри. (Причината за отмяната на т. 2 е фактът, че идеята за създаване на Национална фонотека така и не беше осъществена.)

С приемането през 2000 г. на ЗЗДПДП се осигурява по-пълното обхващане на различните видове документи. Към документите, предвидени за депозиране в предишните нормативни разпоредби, са добавени и „произведения, тиражирани върху електронен носител“, а с поправките в закона от 2009 г. обектите на задължителното депозиране са разширени и с „произведения в дигитална форма, публикувани в електронни комуникационни мрежи, предназначени за четене или възприемане по други начини, разпространявани за обществено ползване от български физически или юридически лица“ (чл. 3., т. 5). В Закона е предвидено депозирането в Националната библиотека на едно копие от произведенията в дигитална форма, разпространявани в електронни комуникационни мрежи, и на „три екземпляра от произведенията, тиражирани на електронен носител“ (чл. 6.).

Достъпът и ползването на депозираните произведения, включващи и електронните издания, са регламентирани по следния начин: разрешават се „само на

¹⁵ **Закон** за обществените библиотеки. – В: *Държавен вестник*, 5 юни 2009.

¹⁶ **Закон** за изменение и допълнение на ЗЗДПДП. – В: *Държавен вестник*, 5 ноем. 2010.

регистрирани читатели на територията на институцията получател“ (чл. 15.), като специално по отношение на мрежовите ресурси е определено ползването да се „извършва от едно работно място, извън локалната мрежа на институцията или в мрежа с ограничен брой възможности за едновременно ползване“ (чл. 16.).

Изследването на процесите, които протичат в книжния сектор след 2000 г., налагат сравнения с резултати, постигнати преди съществените промени в икономическата и обществено-политическа среда в страната. Не е трудно да се установи, че причината за пълното депозиране на националната продукция за няколко десетилетия е централизираното държавно книгоиздаване и книгопечатане и възможността на системата за задължителното депозиране да се контролира от представители на институциите, получаващи задължителни екземпляри. Днес този контрол е затруднен, тъй като противоречи на някои принципи на свободното пазарно стопанство и в редица случаи на новоприети закони, предизвикани от новите обществени отношения.

За да изпълни отговорностите си по действащия Закон за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения е необходимо Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ да приема депозитни екземпляри от електронните документи с отдалечен достъп (по силата на чл. 3., ал. 5 от ЗЗДПДП), да създава национален архив на електронните документи с отдалечен достъп, да регистрира електронните документи с отдалечен достъп в Националната библиография и да осигури достъп до електронните документи с отдалечен достъп (по силата на чл. 16. от ЗЗДПДП). Създаването на национален електронен архив е предизвикателство не само за Националната библиотека, но и за професионалната библиотечна общност в страната. Отговорността за създаването на национален архив на мрежовите ресурси стои с цялата си острота пред библиотеките. Националната библиотека има задължението да съхранява националните печатни издания и да ги регистрира в Националната библиография. Необходимо е задължението за съхраняване и регистриране да обхване и документите, публикувани в интернет.

Депозитното законодателство от 1897–2017 г. е насочено към съхраняването на националното културно книжовно наследство, осигурява универсален достъп до националната книжнина и гарантира, че публикуваните свидетелства за човешката памет, творчество и открития ще бъдат собственост на нацията и ще бъдат запазени и достъпни за бъдещите поколения.

Предпоставки и проблеми на контрола по изпълнението на законодателството за задължителния депозит на печатни и други произведения в България

Христо Вълчев

Prerequisites and problems of the control on the implementation of the legal deposit legislation of printed and other works in Bulgaria

Hristo Valchev

Summary

The article deals with specific problems of the prerequisites and exercising of control on the implementation of the legal deposit legislation of Bulgarian literature in chronological terms - from its first steps to the present day. Texts of laws and other normative acts that are directly or indirectly connected with the control on the legal deposit, as well as the circumstances, factors and problems in its practical implementation are briefly examined.

Key-words: legislation, depositing, control, prerequisites, implementation, problems.

Приемането на 31 януари 1897 г. от Народното събрание на Закон за депозиране печатни издания в народните библиотеки е знаменателен факт с голямо значение в културната история на следосвобожденска България. Законът поставя основите на набавянето в относителна пълнота, предоставянето за ползване и запазването за поколенията на българската книжнина, както и съставянето и издаването на националната библиография. Чрез разгръщането на тези дейности, последвани през годините от по-усъвършенствани нормативни актове за депозита, законът има отчасти косвена роля на помощник и партньор в развитието на българската култура, образование и наука. Затова днес, когато честваме 120 години от първия самостоятелен закон за депозиране на българската книжнина в народните библиотеки, дължим своята почит, уважение и признателност преди всичко към светлата личност на неговия вносител – Константин Величков, тогава министър на народното просвещение. Разбира се, заслужава внимание също делото на неговите предшественици и следовници в развитието и изпълнението на законодателството за депозита. Тук ще разгледаме специфични проблеми на предпоставките и осъществяването на контрола по изпълнението на депозитното законодателство в хронологичен план – от неговите първи стъпки до днес. Това стеснява кръга на разглежданата материя и цитираните източници.

Първата стъпка в законодателството за депозиране на българската книжнина е направена в Пловдив с обсъждането през 1881 г. на чл. 3. от предложения Закон за свободата на печата в Източна Румелия. Според него „при обнародването на всяко печатно нещо, печатарят е длъжен да дава по два екземпляра за Областната библиотека, инак той ще се наказва с глоба от 15 до 20 гроша“.¹ В чл. 3. за пръв път е посочен депозантът – печатниците, и е определена символична санкция, но за контрол въобще не става дума.

В София е направена втората законодателна стъпка за депозита – с приемането през 1883 г. на чл. 43. от Закон за печата.² Тук депозант са издателите, контрол и санкции липсват. Още през същата година ръководството на Народната библиотека публикува в „Държавен вестник“ „обявление“, с което „поканва“ издателите да депозират.³ Но по думите на Велико Йорданов „тъй като в този закон не се предвиждат никакви наредби и наказания, то и изпълнението е изоставало“⁴ „... изглежда, че този закон не се е прилагал и с течение на времето се забравил“⁵. Впрочем дори в чл. 43. да са били предвидени контрол и санкции, лошите условия в Софийската народна библиотека, която по това време се помещава в сградата на Буюк джамия (от 1880 до 1885 г.), и най-вече липсата на място и кадри биха влезли в конфликт с евентуални допълнителни постъпления на литература. Както пише в рапорт от 19 януари 1884 г. до Министерството на народното просвещение (МНП) директорът Константин Иречек, „всичкото място е тъй изпълнено, щото не може почти една книга повече да се тури“⁶. През същата година личният състав на Народната библиотека, без „прислугата“, се състои от трима души: директор, поддиректор и писар.⁷ Проблемите с пространството, преместванията в други, също не особено подходящи сгради, недостигът на кадри, тяхната неподготвеност и текучество (най-вече заради ниските заплати), незаинтересоваността на МНП и др., това са основни пречки пред развитието на Народната библиотека десетилетия наред.

С рапорт от 8 декември 1889 г. директорът на Народната библиотека Васил Стоянов изпраща до МНП законопроект за депозита, на който министерството не обръща внимание. В него са посочени санкции, диференцирани според тежестта на нарушенията, и механизъм за прилагането им, но няма предвиден контрол.⁸

¹ Колева, Радка. Законодателството за задължителния депозит, текущата национална библиография и Народната библиотека „Иван Вазов“ (минало и настояще). – В: 90 години законодателство за задължителния депозит и текущата национална библиография. сборник. София, 1988, с. 94.

² Библиотечното дело в България. сборник от нормативни документи 1878–2009 г. състав. А. Дончева, актуализация А. Димчев. София: ББИА, 2010, с. 8. Достъпно и на адрес: http://62.44.124.142:8080/jspui/bitstream/2010/204/2/AD_bibliotechno_delo.pdf

³ Йорданов, Велико. История на Народната библиотека в София. по случай 50-годишнината ѝ 1879–1920. София: Държ. печ., 1930, с. 95.

⁴ Пак там.

⁵ Пак там, с. 143.

⁶ Пак там, с. 97.

⁷ Пак там, с. 117.

⁸ Пак там, с. 143.

Първият самостоятелен закон за депозита, приет на 31 януари 1897 г.⁹, е сериозна крачка напред в сравнение с предишните законодателни актове (най-вече защото е по-подробен и поставя основите на националната ни библиография). Но важна негова слабост е липсата на текст за контрол по изпълнението му, а санкциите са относително ниски и непълно формулирани (в това отношение законопроектът на В. Стоянов е по-добър). Освен това механизмът на депозиране е излишно усложнен. Според чл. 4. депозитните екземпляри се предават в София в МНП, а в окръжните, околийските градове и в другите населени места – на съответните административни управления.

Наличието на такива междинни звена на депозиране има няколко отрицателни последици. Специално във връзка с контрола те са: възможност за забавяне, разпиляване и изгубване на част от депозитните екземпляри по пътя им до народните библиотеки в София и Пловдив, както и на съответната документация, като се „размива“ и отговорността на препредаващите; разсредоточава се и става трудно изпълним и неефективен изработеният впоследствие (чрез Инструкцията от 1900 г.) контрол на печатниците; самите народни библиотеки са лишени от възможността да упражняват пряк контрол върху изпълнението на закона. Начинът на депозиране, а в началото и липсата на механизъм за контрол затрудняват работата на административните власти, както и на ръководствата на народните библиотеки в София и Пловдив по спазването на закона. Затова немалка част от постъпленията по депозит се дължат на многостранните усилия, положени от директорите на двете библиотеки.

След приемането на закона, през същата 1897 г. МНП изпраща две окръжни. Първото е до административните и училищните власти за даване на широка гласност на закона. Второто е до окръжните управители с набор от документи, съпътстващи процеса на депозиране.¹⁰ С това за пръв път се създава, макар и усложнена документация при депозирането, която е важна за контрола.

През 1900 г. МНП изпраща до административните, училищните власти и печатниците Инструкция за прилагане на закона¹¹. В нея се изтъква, че е направена проверка на получените издания в Народната библиотека в София за тригодишния период. Установено е, че стотици печатни произведения не са депозирани. Като причина се посочва слабият контрол по прилагането на закона. Отбелязва се, че препращането на депозита от административните власти до библиотеките е ставало доста бавно и нередовно. С няколко текста от Инструкцията се подобрява документацията и се съкращава срокът за депозиране, както и срокът за препращане на депозита от административните власти в библиотеките. Задължават се управителите на печатниците да съобщават в Народната библиотека в София при тяхното откриване и закриване. Така се създават предпоставки за упражняване на контрол, но най-важни са самите текстове за механизма на контролната дейност, с които се поставя нейното начало. Постановяват се: проверка на печатниците на всеки

⁹ Библиотечното дело в България..., с. 9.

¹⁰ Йорданов, Велико. История на Народната библиотека в София..., с. 167.

¹¹ Пак там, с. 176–178.

три месеца от специален чиновник или учител по определена процедура; ревизия на печатниците за периода 1897–1899 г. поради многото установени липси; ревизиите се възлагат „по споразумение с училищните власти“ и на учители, а през ваканцията – на административните власти и др.

Ревизията за трите години е направена в София от двама писари в Народната библиотека, за нарушенията са били глобени печатници¹², но това първо пряко участие в контрола на служители от Народната библиотека остава само изолиран случай.

Въпреки създадената с Инструкцията основа за контролна дейност, от изложениите по-нататък факти в цитираната книга става ясно, че впоследствие тя се провежда нередовно, често въобще липсва и се прави кампанийно след поредните окръжни.

Част от приетия през 1909 г. Закон за народното просвещение се отнася за Народната библиотека в София (НБ). Според чл. 411. към нейния персонал „се числят най-много четирима пазители“, а според чл. 412. те „следят за точното изпълнение на Закона за депозиране печатни произведения и за съхранението на библиотечния имот“¹³. Но при определения с чл. 4. в Закона от 1897 г. начин на депозиране и без дадени права за контрол тази роля на пазителите остава без покритие.

В писмо от 26 септември 1913 г. до окръжните управители директорът на НБ Александър Златанов изтъква, че законът от 1897 г. „и досега не се прилага точно“, Инструкцията от 1900 г. до голяма степен не се спазва и много издания не се депозират в НБ, особено през 1912 и 1913 г. по време на войната. Затова той моли да се направи ревизия на печатниците за тези години и за резултата „да се донесе в библиотеката“¹⁴.

В рапорти до МНП през 1919 г. Силиян Чилингиров – първо като заместник-директор и после като директор на НБ, засяга редица проблеми на изпълнението на закона. Те са подробно отразени в книгата на В. Йорданов¹⁵ и са предадени накратко в друг цитиран източник¹⁶. Негативно отражение върху целия процес на изпълнение на закона (включително контрола по депозирането) имат всички от посочените от Ст. Чилингиров проблеми. Сред най-важните причини според него е бездействието на административните власти. Затова той обосновава предлага контрол по прилагането на закона да се възложи на училищните власти – окръжните и околийските инспектори и главните учители.

В окръжно до административните власти през 1919 г. Ст. Чилингиров пише, че през 1915–1918 г. „не са постъпили почти никакви печатни произведения в библиотеката и ги моли да направят ревизия за тия години“. Окръжното остава без резултат.¹⁷

¹² Йорданов, Велико. История на Народната библиотека в София..., с. 178.

¹³ Пак там, с. 64.

¹⁴ Пак там, с. 231.

¹⁵ Пак там, с. 249, 251–253.

¹⁶ Вълчев, Христо. Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – главен фактор в историята на депозита на българската книжнина. – В: *Библиотека*, 2005, № 3–4, с. 23–24.

¹⁷ Йорданов, Велико. История на Народната библиотека в София..., с. 253.

Приетият по искане на Ст. Чилингиров и публикуван в „Държавен вестник“, бр. 195 от 29 ноември 1920 г. Закон за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки е доста значителен напредък спрямо закона от 1897 г.¹⁸ Налице е цялостно подобряване и разширяване на законовите норми и важни качествени промени. Тези от тях, които имат пряка или косвена връзка с контрола по спазването на закона, са следните:

- Според чл. 1. всичките (10) екземпляри се дават на НБ в София. (Така е и до днес.) По-съществено е, че изданията се изпращат от производителя „направо в Библиотеката, най-късно десет дни след отпечатването им, за сметка на издателя или автора, ако той сам е издател“¹⁹. Това е много важна промяна, защото се премахват междинните звена в депозирането. Текстът за чия сметка са екземплярите също е от значение за контрола.

- В чл. 3. наред с изискванията за качество на депозитните екземпляри се определят и данните, които те трябва да съдържат: година, фирма, място и поредност на изданието.

- Получаването в НБ на всичките екземпляри и разпределянето им за другите библиотеки (чл. 5.) предполагаг отделияно на част от кадрите ѝ за тази дейност. Това създава в бъдеще допълнително натоварване, различни трудности и проблеми, но и възможност за постепенно преминаване към централизиран контрол върху депозирането. (Той обаче се осъществява чак през 1976 г. с Указ № 1367.)

- Контролната дейност се отнема от административните власти. Тя се извършва от НБ, но чрез училищните власти: окръжни, околийски инспектори и главни учители в селата (чл. 6.). Това е важна, но недостатъчна стъпка напред в подобряването на контрола.

- Според чл. 7. контролните органи съобщават месечно в НБ данни за откриване, смяна на собственика и закриване на печатници/литографии, за вписване или не на всички издания за депозит и дали те се изпращат в определения срок. В забележка се уточнява процедурата и документацията, по които се извършва контролната дейност.²⁰

- Според чл. 8. при недепозирание, неспазване на срока или на броя на екземплярите, директорът на НБ може да издаде определение за глоба от 200 до 2000 лв., което не отменя задължението за депозиране на съответните екземпляри.²¹

- В чл. 9. е предвидена глоба от 50 до 100 лв. за инспектори и учители, които „не са показали достатъчно усърдие по приложението на настоящия закон“.²²

- В чл. 10. е описана процедурата за налагане на санкции.²³

- Чл. 11. предвижда защита на депозитните екземпляри „от каквито и да било стеснителни мерки. Административните власти, които не се съобразяват с това, се

¹⁸ Библиотечното дело в България..., с. 10–12.

¹⁹ Пак там, с. 10.

²⁰ Пак там, с. 11–12.

²¹ Пак там, с. 12.

²² Пак там.

²³ Пак там.

наказват с глоба от 50 до 200 лв. от Министерството на вътрешните работи...“.²⁴ (Проблемът с конфискуване на издания от печатниците, вкл. на депозитните екземпляри, съществува още от 1886 г. В рапорт до МНП директорът на Народната библиотека В. Стоянов моли 1–2 екземпляра от иззетите издания да се доставят в НБ.²⁵ В чл. 406. от Закона за народното просвещение от 1909 г.²⁶ има текст за защита на НБ от цензура и конфискации, тук в чл.11. той е допълнен и със санкции. След 1923 г. проблемът дори се задълбочава и тази пречка пред депозита и контрола остава в сила.)

Направените със закона от 1920 г. промени са много важни предпоставки за подобряване на депозирането и контрола върху него. В рапорт до МНП в края на 1921 г. директорът на Народната библиотека Ст. Чилингиров посочва цифри за увеличаване на депозираните книги: от 2316 т. за 1920 г. на 2900 т. за 1921 г.²⁷

През 1924 г. директорът на НБ Божан Ангелов предлага промени в закона, които се обсъждат от създадения библиотечен комитет. Взетите от него решения се приемат от Народното събрание и влизат в сила на 10 януари 1925 г.²⁸ Някои от приетите изменения и допълнения в закона от 1920 г. имат връзка с контрола:

- В чл. 1. се допълва, че изданията се изпращат с два описа по даден от НБ образец.

- В чл. 3. към необходимите данни в изданията се добавя „порежен номер според търговския дневник“. Има и нова забележка, според която печатари, пропуснали да отпечатат макар и едно от нужните означения, се наказват с глоба от 200 до 2000 лв.²⁹

- В чл. 6. за контрола е най-важната промяна: „В София тази служба може да се възложи на специален пазител-ревизор при Народната библиотека, а в Пловдив, Търново и Шумен на народните библиотеки в същите градове“.³⁰ Тази пожелателна формулировка, особено за специален пазител-ревизор, остава без покритие години наред.

- В чл. 7. се допълват текстовете за месечните сведения от контролните органи до НБ и за данните в описите, с които се изпращат изданията.³¹

- В чл. 8. се допълва, че ако провиненият след глобата не достави недепозитните екземпляри, тогава се глобява отново, „докато изпълни закона“. Добавя се забележка, че печатарите се глобяват и когато не попълват описите според дадените образци.³²

- В чл. 9. размерът на глобата за контролните органи се увеличава до 300 лв., особено когато не изпращат своевременно исканите по чл. 7 месечни сведения.³³

²⁴ Библиотечното дело в България..., с. 12.

²⁵ Йорданов, Велико. История на Народната библиотека в София..., с. 125.

²⁶ Библиотечното дело в България..., с. 63.

²⁷ Йорданов, Велико. История на Народната библиотека в София..., с. 264.

²⁸ Библиотечното дело в България..., с. 10–12.

²⁹ Пак там, с. 10.

³⁰ Пак там, с. 11.

³¹ Пак там.

³² Пак там, с. 12.

³³ Пак там.

Както законът от 1920 г., така и допълненията към него от 1925 г. имат положително значение за оптимизиране на депозирането и на контрола. За това допринасят всички направени промени. Най-важните са премахването на междинните звена в депозирането и прехвърлянето на контрола към училищните власти, а от 1925 г. е и възможността за участие в него на част от самите библиотеки. Определянето на училищните власти е по-добро решение, защото те са по-близо до естеството на работата, а също предвид традициите в училищното дело и факта, че до края на 1945 г. библиотеките са към ведомството на МНП. Освен това самите депозитни библиотеки се намират тогава в изключително труден (за Търново и Шумен е начален) период от своето развитие.

Въпреки създадената през 1920 и 1925 г. много по-добра нормативна основа, изпълнението на закона и контролът върху депозирането се затрудняват от редица проблеми в периода до 1945 г. Накратко те се свеждат до:

- Депозирането е с много пропуски. Освен това то редовно се забавя с 1–2 до 3 месеца, често и по 6 месеца, година и повече, при което депозитът се разпилява още в самите печатници и впоследствие редица издания остават ненабавени.³⁴

- В нарушение на чл. 406. от Закона за народното просвещение от 1909 г. и на посочения по-горе чл. 11. от Закона от 1920 г., според които депозитът за НБ е защитен от цензура и конфискация, административните власти (МВР, Прокуратурата, дори самото МНП) спират и конфискуват директно от печатниците целите тиражи, включително и 6-те депозитни екземпляра, от неудобни за управляващите книги и броеве на периодични издания. Общият брой на спрените и иззети издания за периода 1923–1944 г. е 990 заглавия книги и 4830 броя от списания и вестници.³⁵

- Редица издания нарочно не са депозираны и са скрити, за да не бъдат конфискувани от полицията.³⁶

- Някои периодични издания временно не излизат, други се издават нередовно или се печатат в различни печатници. Това затруднява контрола и води до липси.³⁷

- Не са редки случаите на наложени глоби на печатниците. Но поради претовареност на данъчните служби, събирането на глобите е нередовно и с голямо закъснение, при което не се постига търсеният ефект на санкциите.³⁸

- Контролните органи по места не са правилно разпределени според броя на печатниците и обема на книгоиздаването в някои райони.

- Въпреки сравнително големия брой на проверяващите (през 1924 г. те са 103 души за 253 печатници), училищните инспектори и учителите поради заетостта си често не могат да изпълняват допълнителните контролни функции и молят да бъдат освободени от тях, а сведенията, които изпращат в Народната библиотека, не отговарят на действителността. Предвид на този нелек труд и на санкциите, на

³⁴ **Вълчева, Анелия.** Развитие на Народната библиотека в София през периода 1924–1944 г., с. 140–141. (машинопис)

³⁵ **Пак там,** с. 138–139.

³⁶ **Пак там,** с. 148.

³⁷ **Пак там,** с. 147.

³⁸ **Пак там,** с. 143–144.

които подлежат при несвършена както трябва контролна дейност, през 1924 г. директорът на Народната библиотека в София Б. Ангелов предлага на МНП инспекторите и учителите да получават за извънредната работа месечно възнаграждение от 30 до 100 лв. според натовареността си. Но МНП не приема предложението.³⁹

• В писмо до МНП от 7 март 1932 г. директорът на НБ Велико Йорданов предлага в нея да се създаде специална длъжност за ревизиране на печатниците, но министерството не се съгласява.⁴⁰ Много по-късно в писмо пак до МНП (21 май 1941 г.) от директора Райчо Райчев се разбира, че в НБ вече един от пазителите е „контрольор по печатниците, който, когато отсъства, няма кой да го замести“⁴¹.

Самата служба „Депозит“, създадена съгласно Закона от 1920 г. във връзка с получаването и разпределянето на изданията от НБ за другите библиотеки, поради липса на място, подготвени кадри и други проблеми е била поставена през периода до 1945 г. „на съвсем примитивни начала“⁴².

Посочените проблеми не се решават въпреки усилията на директорите на Народната библиотека. Многобройни са изпратените окръжни до печатниците и контролните органи, а още повече са текущите писма до конкретни печатници нарушители, до МНП, Дирекцията на полицията и др.

Втората световна война нанася големи поражения на Народната библиотека. Броят на натрупаните и текущите липси по депозита се увеличава още повече, издаването на книгописа е съвсем занемарено – от 1937 до 1944 г. той е отпечатан само през 1942 г.⁴³ Най-големите поражения са от бомбардировките през януари и март 1944 г. Въпреки нанесените щети на сградата и част от фонда на 10 януари, поради нехайството на директора Р. Райчев не е направена пълна евакуация. Архивният фонд, каталозите и част от справочниците изгарят при бомбардировката на 30 март. „Така биват унищожени десетки хиляди български книги и периодични издания, събирани в продължение на десетилетия като втори, дублетен екземпляр по Закона за депозита.“⁴⁴

Новият директор след Р. Райчев е Тодор Боров. (От 1941 до 1963 г. той е директор и на Българския библиографски институт – нататък ББИ.) На него се пада тежката задача да започне възстановяването на Народната библиотека. Наред с това се подготвя нов закон за депозита.

На 18 май 1945 г. се публикува Наредба-закон за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки и институти.⁴⁵ Тя доразвива

³⁹ Йорданов, Велико. История на Народната библиотека в София..., с. 289; Вълчева, Анелия. Развитие на Народната библиотека в София..., с. 145–146.

⁴⁰ Вълчева, Анелия. Развитие на Народната библиотека в София..., с. 146.

⁴¹ Пак там.

⁴² Боров, Тодор. Доклад от Директора на Народната библиотека в София за дейността на същата от 9.IX.1944 г. до 9.IX.1946 г. – В: *Годишник на Българския библиографски институт за 1945–1946*, 1948, с. 626–630.

⁴³ Пак там, с. 627–628.

⁴⁴ Калайджиева, Константинка. Материали за историята на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. 1944–1978. София, 2003, с. 426–427; Боров, Тодор. Доклад от Директора на Народната библиотека в София..., с. 627.

⁴⁵ Библиотечното дело в България..., с. 13–15.

редица основни положения на закона от 1920 г. и допълненията от 1925 г., но има и някои съществени промени и нови текстове. От значение за контрола са следните от тях:

- Поради включване на още депозитни библиотеки, броят на екземплярите се увеличава на 20 – чл. 1. (През 1951 г. те са намалени на 15.) Това допълнително натоварване изисква бързо възстановяване и укрепване на депозитната служба, повишава се и нейната отговорност, включително по отношение на контрола.

- В чл. 1. е включен текст, според който не се разрешава изнасянето от печатницата на издания, преди да е предаден депозит от тях на НБ. Допълват се и нови данни, които трябва да се вписват в изпращаните до библиотеката заедно с депозита описи.

- В чл. 3. има ново изискване за отпечатване на депозитните екземпляри на хартия холцфрай, а неизпълнението му е добавено към случаите за налагане на санкции.

- Текстът за контролните органи в чл. 5. принципно не е променен спрямо този от 1925 г. Основни проверяващи остават училищните власти. За София думите „специален пазител-ревизор“ са заменени със „специален инспектор“ при Народната библиотека. В страната са повече библиотеки, на които „може да се възложи“ контрол.

- Увеличен е размерът на глобите и те са диференцирани според различните видове нарушения от страна на печатниците (чл. 7. и 8.), което е положително. Същевременно са отпаднали текстовете за санкции спрямо училищните и административните власти.

- Текстът за налагане на глобите (чл. 9.) е кратък, но внушава респект, защото се визира не административното, а наказателното съдопроизводство.

Оставянето на контрола извън София в ръцете на училищните власти (с известно изключение за градовете с народни библиотеки) не е най-доброто решение, но тогава то е било единствено възможното. Основна причина за липсата на промяна е фактът, че състоянието на НБ и на другите библиотеки не е позволявало те да поемат изцяло контрола върху депозирането в страната. От значение е също натрупаният опит в контролната дейност на училищните власти. В крайна сметка, при липса на друга възможност, оставането на междинните звена в контрола продължава да влияе отрицателно на неговите резултати и ефективност.

Изпълнението на новия закон започва в трудни условия за НБ в първите следвоенни години. Директорът Т. Боров е принуден да решава едновременно много задачи: ускоряване на строежа на новата сграда, преодоляване на пораженията от войната, организационно преустройство и кадрово осигуряване и мн.др. (Специално възстановяването на унищожения архивен фонд е сложно и продължава чак до края на 50-те години при следващия директор Георги Добрев.⁴⁶ Въпреки трудностите, в Народната библиотека се полагат усилия за нормализиране на депозирането – укрепване на службата „Депозит“, извършване на ревизии на печатници и набавяне на много липси.

⁴⁶ **Калайджиева**, Константинка. Материали за историята на..., с. 428–430.

Трябва да се отбележи, че с одържавяването и уедряването на печатниците и издателствата след 1947 г. постепенно се създават много по-благоприятни условия за изпълнението на закона и се улеснява извършването на контрола. (Що се отнася до негативите на държавния монопол върху издателската дейност, характера на цензурата и т.н., те са съвсем друг въпрос и нямат връзка с депозита. По-скоро следва да споменем, че след 1944 г. отново има конфискувани немалко издания. За разлика от предишния период, сега депозитните екземпляри от тях не са унищожавани, а са съхранявани в библиотеките в т.нар. спецфондове.)

От януари 1953 г. прилагането на закона е възложено на ББИ.⁴⁷ Съгласно издадена наредба от 1955 г. в новата структура влиза и отдел „Депозит и архив на българския печат“.⁴⁸ В отдела са положени сериозни усилия за ревизии на печатници и за набавяне на много недепозирани издания. Например през 1958 г., когато в него работят 5 души, „липсите за последните пет години са сведени до 740 заглавия“⁴⁹ (книги).

(От 1953 г. започва и създаването на окръжните библиотеки (ОБ). По-късно именно на тях ще се възложи контрол на окръжните равнища по изпълнението на закона.)

През 1963 г. НБ се преименува на Народна библиотека „Кирил и Методий“ (НБКМ). От 1964 г. ББИ се слива с НБКМ. В общата структура влиза и отдел „Депозит“.⁵⁰

От 1965 до 1982 г. директор на НБКМ е Константинка Калайджиева. Това е най-успешният период в цялата история на Библиотеката. Развитието на библиотечното дело също е във възход, приети са важни нормативни документи. След 1970 г. се подготвя нов нормативен акт за депозита. Това се налага по много причини: непълнота и остаряване на редица текстове в закона от 1945 г., необходимост от включване на нови обекти на депозиране и на промени в организацията на контрола, документацията и мн. др.

Указ № 1367 за задължително предаване на печатни и други произведения е публикуван на 1 октомври 1976 г.⁵¹ Правилникът за прилагането му е от 29 май 1979 г.⁵² Указът, заедно с Правилника, е сравнително най-сполучливият дотогава нормативен акт за депозита. Той използва някои текстове от предишните закони, но по пълнота и качество на законовите норми и с важни принципни промени значително се различава от тях. Указът е кратък и много от членовете му са обяснени и развити в Правилника. Причината е, че той се отнася и за други ведомства, получатели на депозит (с включването на обекти като филми, ордени и т.н.). Затова ще проследим интересуващите ни за контрола текстове успоредно в двата документа, а някои – само в Правилника:

⁴⁷ **Зотова**, Кремена и др. Летопис на законодателството за задължителния депозит и на по-важните събития в развитието на текущата национална библиография. – В: 90 години законодателство за задължителния депозит и текущата национална библиография. сборник. София: НБКМ, 1988, с. 34–75.

⁴⁸ **Пак там**, с. 53.

⁴⁹ Цитирано по: **Калайджиева**, Константинка. Материали за историята на..., с. 430.

⁵⁰ **Зотова**, Кремена и др. Летопис на законодателството..., с. 58.

⁵¹ **Библиотечното дело в България...**, с. 17–20.

⁵² **Пак там**, с. 20–25.

• В чл. 1., ал. 1 текстът за депозантите е общ, за НБКМ той е развит в чл. 10. от Правилника. Основният депозиращ са печатниците – за завършените при тях издания, а при завършени в книговезница или отпечатани в чужбина произведения депозира издателят. (Това е добро разграничаване.) Пак в ал. 1 към обектите за депозит в НБКМ са добавени фотоиздания (без филми) и звукозаписи. Ал. 4 е развита в приложения списък. В него има разграничаване на броя на печатните и фотоизданията според тиража им. Това е нов и важен положителен момент при депозирането и контрола.

• Чл. 10. за контрола е развит в чл. 19. от Правилника, който ще разгледаме накрая.

• Определените в чл. 11., ал. 1 и 3 глоби „до 200“ и „от 50 до 300 лв.“ са ниски и особено след 1990 г. губят ефект. Същото важи за глобата „до 50 лв.“ в чл. 12.

• В чл. 13. е посочена процедурата за съставяне на актове и наказателни постановления.

Останалите интересувачи ни текстове са в Правилника.

• Според чл. 4. депозитните екземпляри са за сметка на издателя, но според чл. 16. разходите по доставянето им са за сметка на печатниците. Това е отстъпление спрямо законите от 1920 и 1945 г., когато пратките до НБ не се таксуват.

• Според чл. 12. столичното книгоразпространение предава на НБКМ по 1 екземпляр от книгите за продажба, което създава по-добра основа за контрол на постъпленията.

• Чл. 13. и 14. са за описите към депозита и за водене на книга за поръчки в печатниците.

• Според чл. 15., ал. 3 НБКМ получава ежегодно от Комитета за печата списъци с печатниците, а в чл. 17., ал. 1 – месечни отчети от издателите. Това е помощ за контрола.

• В чл. 19. е най-важната положителна промяна в законодателството за депозита: създава се специален инспекторат в НБКМ за контрол в цялата страна, подпомогнат извън София от служители на ОБ. (За техните права и задължения по-късно е изработена нарочна инструкция⁵³.) Инспекторатът се оформя в рамките на отдел „Депозит и архив“ – част от служителите му се назначават на длъжност „инспектор“.

Благодарение на предимствата на новата нормативна база, в периода до 1990 г. се осъществява най-успешното изпълнение на законодателството за депозита, включително на контрола. Само тогава са сведени до минимум нарушенията и недепозирани издания.

След 1990 г. и с настъпилите обществени и икономически промени се развиват процеси и явления, които постепенно затрудняват и влошават изпълнението на депозитните норми и на контрола. Става дума за цял комплекс от взаимосвързани фактори и проблеми.⁵⁴ Тук съвсем схематично и обобщено, без да представяме пълна картина, ще ги разделим условно в три групи:

⁵³ **Сборник** нормативни материали по задължителното предаване и разпределението на печатните и други произведения. София, 1985, с. 20–22.

⁵⁴ По-подробно по въпроса вж. **Вълчев**, Христо. Процес, който трябва да бъде овладян. – В: *Библиотека*, 1996, № 2–3, с. 26–36.

1. Наред с прогресивното нарастване на броя на печатниците, издателствата и обема на издателската продукция се увеличават и случаите на нередовно, с много пропуски или отказано депозиране, бързо се увеличава броят на недепозирани издания; често няма или е непълна книгата за поръчки, фактурите не дават нужната информация, а неведнъж инспекторите не се допускат до тях и мн.др. Това важи както за много от частните, така и за някои от все по-малкото държавни печатници.

2. Освен основните, не се изпълняват и други важни текстове на Указа и Правилника (спират издателските отчети, прекратява се и контролът на ОБ), други са неприложими (няма Комитет за печата и „Книгоразпространение“). При условията на частни издателства и печатници високият брой на депозитните екземпляри – 20 при тираж над 300 бр. (плюс 2 екземпляра за допечатка), както и повишените пощенски и други разходи стават причина за нередовно, непълно или отказано депозиране. Същевременно ниските глоби губят напълно своя ефект с развитието на инфлацията.

3. В така създадената сложна обстановка, лишени при това от помощта в контрола на ОБ, наличните инспектори в НБКМ не могат да покрият количествено и качествено обема на натрупаните проблеми. Затова дейността по контрола, въпреки сериозните усилия и набавянето на голяма част от многобройните липси, става все по-трудна, с недостатъчна ефективност, а в някои отношения и случаи и невъзможна.

Освен посочените има и специфични проблеми. Липсва регистър на печатниците. Същевременно възникват и се използват малки машини за цифров печат, които могат да се разположат навсякъде. Така обхватът на немалко места за отпечатване и достъпът до тях не са възможни. Поначало печатарите, за разлика от издателите, не се интересуват от съдбата на своя продукт. Затова идеята за смяна на депозанта е все по-наложителна.

Остаряването на нормативната база, изложените проблеми, стремежът за включване на нови обекти за депозиране и др. обуславят необходимостта от нов закон за депозита.⁵⁵

На 29 декември 2000 г. в „Държавен вестник“ е публикуван Закон за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения.⁵⁶ Правилникът за прилагането му се публикува на 12 март 2002 г.⁵⁷ Законът използва някои текстове от предишните нормативни актове, но внася и редица промени, съобразени с новите условия: включва нови обекти и субекти на депозиране, осъвременява глобите и др. Най-важната коренна промяна е смяната на главния депозант. Интересуващите ни текстове във връзка с контрола са:

• В чл. 3., ал. 1, т. 4 са включени произведения, тиражирани на електронен носител.

⁵⁵ За неговата предистория вж. **Вълчев**, Христо. Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“..., с. 29–30.

⁵⁶ **Библиотечното дело в България...**, с. 29–35.

⁵⁷ **Пак там**, с. 36–41.

• В чл. 5. е най-важната промяна: основен депозант са издателите. Тя се налага поради посочените проблеми (по-късно правилността ѝ се потвърждава в практиката).

• В чл. 6., ал. 1 се запазва тристепенното разграничаване на броя на депозитните екземпляри според тиража на изданията; при тираж над 300 бр. екземплярите се намаляват от 20 на 12.

• В чл. 7., ал. 1, т. 5 има изискване в изданията да се отбелязва международен стандартен номер (ако им е даден).

• В чл. 15., ал. 1 и 4 глобите за депозантите нарушители (от 300 до 3000 и от 3000 до 5000 лв.) са съобразени с различни фактори и са адекватни за своето време.

• Чл. 16. е за процедурата по съставяне на актове и наказателни постановления.

Парадоксално е, но в закона (и в Правилника) липсват текстове за контрол и контролни органи. (Такива текстове бяха предложени от нас, но не бяха приети.) Не са освободени разходите по изпращане на депозита (както е през 1920 и 1945 г.), което също беше предложено. (Тези разходи, наред с посъпването на изданията, са причина за нежелание и нередовно депозиране.) Направените след 2001 г. досега промени в закона не засягат посочените проблеми.

Смяната на печатниците с издателите налага промяна в практиката на депозирането и в организацията на работа в отдел „Депозит“ на Националната библиотека. Изпратени са стотици уведомителни писма за промяната, в Агенцията за ISBN издателите също получават писма и разяснения. Контролът се извършва чрез сравняване на постъпленията със заявените за издаване с ISBN заглавия, издателските каталози, по-късно електронни сайтове и др.

Започва изпращането на многобройни писма с рекламации. В променената дейност по депозирането и контрола възникват редица проблеми:

• От 2001 до 2010 г. броят на издаваните книги нараства двойно (от около 5000 до близо 10 000 заглавия), почти двойно се увеличават и периодичните издания. Броят на регистрираните с ISBN издатели нараства от 2000 на 4000 (сега са вече над 5000).

• Поради елементарни технически и технологически причини, особено до края на 2006 г., процесите по контрола са извънредно затруднени, забавени и с ниска ефективност. Те са по-улеснени едва след 2010 г. с въвеждането на нов софтуер и създаването на Национален регистър на издаваните книги в България.

• Депозирането е нередовно и с много пропуски. Голяма част от липсващите издания постъпват след рекламации, други – след съставен акт. Някои актове не се връчват от общините. Особени са проблемите с нетрадиционните носители на информация и т.н.

• Броят на извършващите контрола служители в отдела (заети отчасти и с други процеси) отдавна не отговаря на повишения обем и характера на тази дейност.

Това са само някои щрихи от цялата сложна проблематика на депозирането и контрола след 2001 г. Поради своята многобройност, разнообразие, взаимосвързаност и специфика проблемите по темата изискват подробно разглеждане и анализ. Отделно внимание заслужават и промените, които са необходими за усъвършенстване на закона и на практиката по изпълнението му.

120 години Българска национална библиография

Антоанета Тотоманова

120 years Bulgarian national bibliography

Antoaneta Totomanova

Summary

The article reviews the emergence, development and affirmation of the current national bibliography as a multifunctional information system. Issues related to the interaction between legal deposit legislation and the scope of the current national bibliography are discussed. The principles of document selection are justified. The paths through which their formal and semantic processing has undergone, their differentiated allocation to special departments, or individual bibliographic bulletins, and the development of various indexes are specified. The changes occurring in the optimal model of the current national bibliography in the developing information environment are traced.

Key-words: Bulgarian national bibliography, National library “St. St. Cyril and Methodius”, legal deposit.

В памет на Кремена Зотова

Да се пише по повод на толкова респектиращ юбилей е много отговорно и доста трудно. Фактите са познати и са лесно проследими, но всеки един от тях е свързан със съдбата на хора, които са оставили ярка диря в историята на българското „книгописно занятие“. Именно това ни задължава да проследим жалоните, поставени от първопроходците и техните следовници, и да им отдадем заслуженото.

С настоящия текст ще направя опит да маркирам най-важните моменти, свързани със създаването, развитието и утвърждаването на системата на Текущата национална библиография (ТНБ) в България и да проследя какви са обективните и субективните фактори, които ги предопределят.

Предпоставки и теоретични основи на възникването и развитието на националната библиография

Първите осъзнати опити да се „удовлетвори любопитството на секиго ревностнаго българина...“ от информация за новоизлезлите книги и периодични издания може да бъдат намерени в Списъка, подготвен от Иван Шопов, публикуван

на 6 септември 1852 г. в „Цариградски вестник“ и съдържащ 112 български книги и периодични издания. Вторият опит за научен опис на излезлите български издания е направен двадесет години по-късно от Константин Иречек, който освен сведенията за тях прави и кратък преглед на българското книгоиздаване и дава кратки методически указания как да се извършва библиографската регистрация.¹ Книгописни сведения до Освобождението на България могат да се намерят и в календарите „Летоструй“, издавани от Христо Г. Данов. Късната поява на текущата национална библиография се обуславя преди всичко от „закъснялото“ книгопечатане в страната.

Утвърждаването през 1878 г. на българската държава се отразява благотворно на книгоиздаването, на развитието на българския периодичен печат и на съдбата на библиографията. До края на същата година в София се основава Народната библиотека, която в представите на един от първите ѝ директори е учреждението, което трябва да поеме задължението за пълното събиране на българската книжнина и нейното библиографско отразяване. През 1889 г. Васил Д. Стоянов (директор на Библиотеката в периода 1883–1894 г.) подготвя първия самостоятелен законопроект за задължителния депозит, който през 1897 г. Константин Величков успява блестящо да защити в Народното събрание. Поставено е началото с един изключително далновиден акт, който създава обективните предпоставки за българската държавна текуща регистрация на печатните произведения и за издаването на библиографски бюлетин.²

Безплатното депозирание в народните библиотеки в София и Пловдив по два екземпляра от всички излизаци в страната книги, списания, вестници, литографни листове, географски карти и др. би трябвало да осигури пълнота на библиографската регистрация, а също така да официализира дейността. Изпълнението на тази отговорна мисия в културния живот на новата българска държава се оказва, че не е по силите и възможностите на Народната библиотека. Библиографическият бюлетин, замислен като тримесечно издание, излиза с голямо закъснение, непълен е, защото голяма част от подлежащите на депозирание издания не се изпращат в Библиотеката, не е подреден добре и въобще трудно може да бъде квалифициран като „текуща национална библиография“. През 1904 г. започва да се издава първото българско библиографско списание „Книгописец“, редактирано от Александър Теодоров-Балан и Николай Николаев. То си поставя амбициозната задача да следи текущо и навреме всичко, което се отпечатва в страната, излиза обаче само в два броя, и то през много голям интервал от време. В него и в рецензиите за него и за „Библиографическия бюлетин“, издаван от Народната библиотека в София, се публикуват много критични бележки от видни български книжовници. Наред с упреците се дават и полезни препоръки, в които намираме първите модели за библиографско описание и семантично представяне и подреж-

¹ Иречек, Константин. Книгопис на новобългарската книжнина. 1806–1870. Виена, 1872. 48 с.

² Закон за депозирание на печатни издания в народните библиотеки. – В: *Държавен вестник*, 22 февр. 1897, с. 2–3.

дане на материалите.³ Постепенно назрява идеята за създаване (по частен път) на специален център, който да поеме всички библиографски задачи в страната. Първи опит за учредяването на самостоятелен библиографски институт прави отново Александър Теодоров Балан през 1918 г. В „Устав на българския библиографски институт в София“⁴, който той подготвя, ясно е обоснован въпросът за обхвата на текущата библиография, за нейното подреждане, за издаването на специални библиографски трудове. За съжаление начинанието на Балан се оказва неуспешно и с делата на националната библиография се залавя отново ръководството на Народната библиотека. След 1925 г. изданията на националната библиография започват да излизат малко по-редовно, правят се опити за разширяване на обхвата на регистрираните издания, а също така и сериозен опит за аналитична разработка на списанията. За облика, състоянието и мисията на текущата национална библиография през тези години и за задълженията на Народната библиотека в София като „централно книгописно учреждение в страната“ най-точна оценка намираме в няколко статии на нейния вече бивш директор Божан Ангелов, публикувани в различни периодични издания. В тях е обоснована ролята и целта на „Библиографически бюлетин“, поставени са задълбочено въпросите, свързани с подбора на изданията, с обхвата на бюлетина, с библиографското описание, със семантичното представяне на изданията, с тяхното подреждане. Направени са някои препоръки, които най-общо се отнасят до съдържанието на бюлетина и до неговото разпространение.⁵

Специално внимание изискват идеите, теоретичните постановки и оценките на проф. Тодор Боров по въпросите, свързани със създаването, утвърждаването и организацията на текущата национална библиография. В една своя статия във в. „Развигор“, където той дава подробна оценка на свършеното до момента в областта на библиографията и най-вече на делото на сп. „Книгописец“, Тодор Боров се аргументира защо българските учени, които „търпеливо трябва да чакат появата на истината в дъното на ретортата“, все още не са усетили и осъзнали „нуждата и ползата“ от текуща библиография. Няколко години по-късно в уводната си статия към Книга I. на сп. „Българска книга“ наред с амбициозната програма на списанието и своите виждания за създаването на библиографски институт в страната, Тодор Боров отново подробно се спира на въпроса защо библиографията все още не е намерила почва в България, защо няма и защо не се подготвят специалисти в

³ **Теодоров-Балан**, Александър. Нашите книгописни условия. – В: *Книгописец*, 1904, № 2–3, с. 26; **Бобчев**, Стефан. Списание „Книгописец“. – В: *Българска сбирка*, 1904, № 2, с. 121; **Бобчев**, Стефан. Библиографически бюлетин. – В: *Българска сбирка*, 1906, № 4, с. 263.

⁴ **Теодоров-Балан**, Александър. Устав на Българския библиографски институт в София. София: Придворна печатница, 1918. 13 с.

⁵ **Ангелов**, Божан. Народната библиотека и българският книгопис. Библиографическият бюлетин на Народната библиотека в София. – В: *Българска книга*, 1930, № 1, с. 31–38; **Същият**. Към въпроса за уредбата на българския общ книгопис. – В: *Родна реч*, 1930, № 1, с. 7–13; **Същият**. Още няколко бележки за библиографическия бюлетин на Народната библиотека в София. – В: *Българска книга*, 1930, № 3, с. 292–294.

тази област и защо българската наука и интелигенция не чувстват нужда от подобен „справочник“.⁶ През 1930 г. в обширна статия, поместена в няколко броя на в. „Мир“, проф. Боров излага подробно фундаменталните си виждания за текущата национална библиография в България. Обосновава нейната роля и значимост за културното развитие на страната и повелява, че ако искаме „да се запазим като нация през вековете, ще трябва да концентрираме усилията си тук, в областта на висшата култура“. Изхождайки от тази принципна позиция, той доразвива тезата си за създаването на отделно библиографско учреждение към Народната библиотека, а също така доста точно описва облика, обхвата и съдържанието на бъдещия текущ справочник, неговата периодичност и подреждане и това, което трябва да се направи, за да стане нещо по-различно от един библиотечен каталог. И всичкото това, сравнявайки своя модел с най-добрите образци в Европа. Не са спестени и критиките към държавната политика в тази област, към Министерството на народното просвещение, което през 1933 г. спира субсидията на Народната библиотека за издаването на „Български книгопис“, а също така и към работата и отговорностите на самата Народна библиотека и нейното ръководство.⁷ Още по-категоричен и остър в своите оценки към свършеното от Народната библиотека до момента е Тодор Боров в статията си „Основната българска библиография“. Тук той стига до извода, че „40-годишният опит е достатъчен, за да докаже на всички, и най-напред на тия, от които зависи нещо в България, че Народната библиотека се оказа негодна да се справи с тая задача – да уреди задоволително текущия български книгопис. По-нататъшното оставяне на основната българска библиография в същите ръце е вредно не само за българската книга, за която толкова често декларираме, за българските библиотеки и за представянето ни пред чужбина, но е опасно и за самата българска култура“. Задавайки на себе си и на обществото въпроса „Какво да се прави?“, той стига до категоричния извод, че „текущата библиография на българската книга трябва да се издава от един автономен Български библиографски институт, който подлежи да се създаде – в помощ и за закрепване на Народната библиотека. Институтът ще трябва да получи подкрепата на държавата (която сега напразно отпуска парите за тази цел на Народната библиотека!) и на книжарско-книгоиздателското съсловие... Библиографският институт ще има да върши и редица други крайно належащи и полезни работи, но неговата първа задача ще бъде, обаче, да уреди веднаж завинаги библиографията на текущата книжовна продукция – основната българска библиография“⁸. Изложените дотук изключително далновидни и от днешна гледна точка методологични и организационни идеи на проф. Боров в най-синтезиран вид са изложени в неговата беседа пред приятели „Защо ни е нужен български библиографски институт“. В нея

⁶ Боров, Тодор. „Българска книга“ и българската книга. – В: *Българска книга*, 1930, № 1, с. 1–4.

⁷ Боров, Тодор. Българската библиография и Народната библиотека. – В: *Мир*, бр. 10017, 2 дек. 1933, с. 3; бр. 10023, 9 дек. 1933, с. 3; бр. 10029, 16 дек. 1933, с. 3.

⁸ Боров, Тодор. Основната българска библиография. – В: *Българска мисъл*, 1940, № 1, с. 51–54.

подробно са обобщени вижданията му за бъдещото развитие на библиографската информация в България и особено на първичната библиография, а също така и целите и задачите на Българския библиографски институт.⁹ В тази програма е предвидено всичко, което предстои да се извърши от бъдещия библиографски институт. В областта на текущата и ретроспективната библиография в известна степен програмата на проф. Боров е изпълнена, но и до ден днешен не напълно, независимо че са били полагани усилия във всички основни насоки. По отношение на прецизността и изчерпателността на този документ, дори от позицията на съвременници и участници в изграждането на информационно общество у нас, трудно бихме могли да си представим нещо по-далновидно и перспективно като замисъл. Проф. Тодор Боров е притежавал не само най-елитното образование за онова време, не само най-добрата професионална и езикова подготовка, не само чудесното познаване на чуждите образци в областта на библиографията, но и невероятния талант да постига това, което иска. И ако се опитаме да обобщим как и кой е положил основите на „висшата култура“, както Тодор Боров определя националната библиография, можем спокойно да кажем, че тази дейност е имала невероятния късмет да получи внимание и грижа от личности като Константин Иречек, Петко Славейков, Александър Теодоров-Балан, Михаил Арнаудов, Ячо Хлебаров, Божан Ангелов, Павел Орешков, Велико Йорданов, Стефан Бобчев и др.

Най-характерното за облика, същността, развитието и утвърждаването на текущата национална библиография от нейното създаване до края на Втората световна война е, че всичко, което е създадено през първите години от нейното възникване, е дело на отделни личности, които са притежавали разбирането и познанията за смисъла на това начинание и за мястото на системата в книжовния живот на България. През този период липсва въобще държавна политика по въпросите, свързани с текущото отразяване и предоставянето на информация за националната книжнина. Не се осигуряват редовно и средства от страна на Министерството на народното просвещение за извършването на тази дейност. Изданията на ТНБ се публикуват с много голямо закъснение и не се популяризират. В много случаи дейността остава недооценена и от ръководството на Народната библиотека в София, на която е възложено да изпълнява функциите на „централно книгописно учреждение в страната“. Вероятно поради тези обстоятелства българските учени сравнително късно осъзнават „нуждата и ползата“ от текуща библиография. Усъвършенстването на системата за задължителното депозиране и наложената неразривна връзка между нея и текущата национална библиография „подрежда“ страната ни в сред държавите в Европа, които относително рано осъзнават голямата роля и значение на библиографията за развитието на националната книжнина и за общокултурното израстване на нацията. Законът за депозирането на печатни произведения обаче не се изпълнява редовно и броят на депозираните книги и периодични издания не отговаря на издадените документи в страната. Издателската продукция се предоставя на Народната библиотека в София непълно и с

⁹ **Боров**, Тодор. Защо ни е нужен български библиографски институт. София: печ. Книпеграф, 1941. 31 с.

много голямо закъснение. По отношение на подбора на документите в изданията на националната библиография е налице стремеж за постепенно обхващане на всички видове печатни произведения (книги, периодични издания, ноти, карти, служебни издания, дисертации, статии) както от системата на задължителното депозирание, така и от изданията на националната библиография. Наблюдава се много добро разбиране и професионални възможности за по-съвършено формално и семантично представяне на документите. Постепенно се налага диференцираното разпределяне на различните видове издания в специални отдели или в самостоятелни библиографски бюлетини и изработване на различни помощни показатели. Регистрацията на изданията не се извършва редовно и библиографските бюлетини излизат с много голямо закъснение. Не се спазва и предвидената по закон периодичност на бюлетините, т.е. основната регистрационна библиография в страната до края на Втората световна война трудно може да бъде определена като текуща. Статистическото представяне на издателската продукция в България се възприема като неизменно задължение от страна на създателите на националната библиография. Започва да се извършва своевременно, в самото начало доста разпокъсано, но се наблюдава стремеж към непрекъснато усъвършенстване.

Националната библиография

в периода на централизирана държавна икономика

Един от първите законодателни актове на „народнодемократичната власт“, установена през 1944 г. в България, е Наредба-закон за депозирание на печатните и литографни произведения в народните библиотеки и институти¹⁰. Той е дело и резултат отново на далновидните възгледи на директора на Народната библиотека Тодор Боров. В този закон броят на екземплярите е увеличен от 7 на 20, сроковете за депозирание са установени на 7 дни и също така разпространението на печатните произведения е било забранено до предоставянето на депозитните екземпляри в Народната библиотека. В закона подробно са посочени изданията, които подлежат на депозирание, отбелязани са и документите, които не подлежат на предаване. Всички изисквания към депозантите също са регламентирани, включително тези за депозирането на дисертациите и на изданията, отговарящи на признака *Exteriorica*. През 1951 г. броят на депозитните екземпляри е намален на 15, а също така книговезниците са прибавени към институциите, задължени да депозират. От 1965 г. към обектите за депозирание са добавени и грамофонните плочи.¹¹

От посочените данни се вижда, че Наредбата-закон с всичките си допълнения не се различава съществено по отношение на обектите на депозирание от законите за задължителното депозирание, приети през 1920 г. и 1925 г. Увеличен е единствено броят на задължителните екземпляри и са съкратени сроковете за депозирание.

В началото на 70-те години на XX в. започва подготовката на нов закон за

¹⁰ **Наредба-закон** за депозирание на печатните и литографни произведения в народните библиотеки и институти. – В: *Държавен вестник*, 16 май 1945, с. 1–2.

¹¹ **Наредба** за задачите и устройството на Народната библиотека „Кирил и Методий“. – В: *Държавен вестник*, 25 септ. 1964, с. 1–3.

задължителното депозиране, който е трябвало да отговаря на някои основни изисквания, наложени от традициите в страната и международните препоръки. През 1976 г. е приет и обнародван Указ № 1367 за задължително предаване на печатни и други произведения, който урежда основните въпроси, свързани със задължителното депозиране, а разпределението на задължителните екземпляри и всички други конкретни въпроси са разгледани в отделен правилник.¹²

Институциите, които са определени като депозанти, са печатниците или предприятия и учрежденията, извършващи полиграфическа дейност; издателствата, когато изданията окончателно са изработени при тях или когато са ги отпечатали в чужбина; българските граждани, когато публикуват извън страната; стопански организации, произвеждащи фотоиздания и звукозаписи. Указ 1367 е документ, който осигурява широк обхват на задължителни екземпляри от всички видове печатни и други произведения, осигурява депозиране в много кратки срокове, предвижда всички други механизми за предоставяне на информация от държавните органи, която спомага за пълен обхват на документите от ТНБ, за пълна и подробна статистическа информация за изданията, отпечатани на територията на страната, за поддържане на национални архиви на печатните произведения, марките, филмите и паричните знаци, т.е. осигурено е опазването на българските писмени паметници. Пълнотата и изчерпателността на библиографското представяне на изданията в Текущата национална библиография е в пряка зависимост от законодателството за задължителното депозиране. Принципите за подбор на документите в ТНБ, наложили се още в първите години на нейното създаване, предполагат законодателството за задължителното депозиране да осигурява пълнота на постъпленията на всички видове документи, а в ТНБ да се включват само тези, които отговарят на нейните основни функции.

Първите „допълнени“ издания, които стават обект на регистрация в ТНБ през 50-те години на миналия век, са служебните и дребни публикации. Те бележат изключително висок ръст през този период и затова в началото се регистрират строго подборно – само най-значимите издания с нормативен и програмно-методически характер и само някои от дребните публикации. От началото на 60-те години тези критерии отново се преразглеждат и се взема решение да се преустанови регистрацията на служебните документи, публикувани от низови партийни и обществени организации и учреждения; на всички видове специална техническа литература (стандарты, патенти, описания на изобретения, паспорти на машини и др.); на изданията с временно информационно значение (телефонни указатели, разписания, програми от научни конференции, музикални и театрални представления); на изданията с несъществено информационно значение (препоръчителни списъци под 4 страници, проспекти и др.); и на всички рекламни издания.¹³ През

¹² Указ № 1367 за задължително предаване на печатни и други произведения. – В: *Държавен вестник*, 1 окт. 1976, с. 1; **Правилник** за приложение на Указ № 1367 от 1976 г. за задължително предаване на печатни и други произведения. – В: *Държавен вестник*, 29 май 1979, с. 418–420.

¹³ **Зотова**, Кремена. Оптимална модель текущей национальной библиографии Болгарии. София: Нар. библ. им. Кирила и Мефодия, 1982, с. 34.

1964 г. в Приложението към „Български книгопис“ се налагат строги критерии на подбор, които са доста ясни и които, както се оказва впоследствие, са и с доста продължително действие. В това издание са обхванати всички документи с ограничено разпространение или с ограничен срок на употреба: служебни, ведомствени, местни, циклостилни, издания с релефен шрифт за слепи, дисертации и автореферати, а също и издания в тираж под 100 екземпляра и под 8 страници.

През 1945 г. към обектите, подлежащи на регистриране, се прибавят библиографските публикации: самостоятелни указатели, указатели, публикувани в периодични издания, библиографски бюлетини, издателски и книготърговски каталози, а също и прикнижни и пристатийни библиографии.

От 1952 г. започва текуща регистрация на статиите от периодичния печат. През първата година са обхванати статиите от списанията, периодичните сборници и централните вестници, а от следващата година и статиите от тематичните сборници. През 1956 г. започва разработването на окръжните вестници. Подборът на статиите се колебае в границите от „всичко за масовия читател“ до пълно ограничаване на тясноспециализираната и научнопопулярната литература. Причините за това са големият брой публикации и неизяснените все още функции на универсалната аналитична библиография.¹⁴

Библиографски сведения за изданията, отнасящи се до България, и на българските автори, издадени в чужбина, започват да се регистрират в ТНБ през 1964 г., а от 1975 г. към тях се прибавят и публикациите, излезли на български език извън границите на страната.

Непрекъснато развитие търпи подборът на документите в областта на звукозаписите и графичните издания. Към обектите на регистрация постепенно се присъединяват грамофонните плочи, репродукциите и портретите.

В средата на 70-те години на миналия век ТНБ в страната постига оптимален обхват на документите, които регистрира диференцирано (по вид) в своите издания. Библиографира се следните видове издания: книги (вкл. брошури), служебни издания, издания за слепи, дисертации (вкл. автореферати), ноти, албуми, щампи, репродукции, портрети, картографски издания (атласи, карти), звукозаписи, вестници (централни, окръжни, низови, непериодични), списания, бюлетини, периодични сборници, статии от списания и сборници, статии от вестници, рецензии от списания и вестници, bulgarica (книги за България, книги на български език, книги от български автори, статии за България, статии на български автори), библиографски публикации.

Формалната обработка на документите в ТНБ преминава през няколко етапа – използване на един и същи набор от данни за каталожни и библиографски цели, „разширяване“ на елементите в описанието, използвано за изданията на ТНБ и „сближаване“ на библиографското и каталожното описание. През 70-те години на XX в. след въвеждането на международните правила за библиографско описание в българската библиографска и каталожна практика се налага тенденцията да се запази структурата на международната система и същевременно да се съхрани

¹⁴ Зотова, Кремена. Оптимальная модель..., с. 29.

традицията, свързана с пълнотата на елементите и някои други особености. По отношение на включването на факултативните елементи в библиографското описание и разкриването в забележка на връзките между две и повече библиографски единици българската текуща национална библиография бележи сериозни постижения. Въобще стремежът в ТНБ винаги е бил постигане на максимална пълнота на елементите в библиографското описание във всички текущи и кумулативни нейни издания и този стремеж през разглеждания период е бил реализиран. В края на 60-те години, най-напред във Великобритания (1967 г.), а по-късно и в други страни като нов елемент в библиографското описание се въвежда международният идентификационен номер за книгите (ISBN), а в края на 70-те години и идентификационният номер за периодичните издания (ISSN). Включването на международния номер на периодичните издания (ISSN) в библиографското описание у нас става през 1979 г. след утвърждаването на ISO/3297. По различен начин се развиват нещата с международния книжен номер (ISBN), независимо че стандартът за присъждането на този номер е изработен още през 1983 г. и мястото му като задължителен елемент е посочено в БДС 15419-82. Реалното му прилагане в библиографското описание на книгите в България става едва след създаването на Национална агенция за ISBN през 1991 г.

Семантичното представяне и подреждане на документите в ТНБ би могло да се обобщи в два етапа. През първия – до 1952 г., в библиографските записи и в текущите библиографски издания се използват схеми, предназначени за каталожната система на Народната библиотека, а през втория – до края на 80-те години на миналия век, паралелно с библиотечните схеми се използва и система, изработена специално за библиографска обработка на документите. Допълнителното прилагане на международно приетата и призната класификационна схема, каквато е УДК, позволява представяне и съпоставимост на националните библиографски записи в чужди информационни системи. Осигурява възможност на всички статистически изследвания и данни за книжовната продукция в България да бъдат съпоставими с данните в другите страни. За многоаспектното представяне на съдържанието на документите съществена роля играе и предметният информационен език. Той се използва за нуждите на предметния показалец в ТНБ и независимо че речникът, който се прилага, не е контролиран, употребата на три различни семантични системи говори за едно много пълно и подробно представяне на документите в ТНБ.

През втората половина на XX в. Българската текуща национална библиография постепенно се изгражда като многофункционална информационна система, която се състои от каталожни картички, текущи бюлетени, годишни и кумулативни указатели, изпълняващи различни информационни функции. От централната каталогизация са обхванати книги, ноти, албуми, карти, ноти и нови и с промени заглавия периодични издания. През 70-те години на миналия век Националната библиографска агенция се включва успешно и в кооперираната каталогизация на Библиотеката на конгреса във Вашингтон. Текущите бюлетени и указатели включват книги, ноти, албуми, карти, служебни издания, дисертации, статии от списания, сборници и вестници и се издават с двуседмичен и месечен срок. Пе-

риодичните издания, грамофонните плочи, литературата по булгарика и библиографските публикации се отразяват в годишни публикации. Подготвят се и два годишни кумулативни указателя. Показалците в изданията на Текущата националната библиография са много важна съставна част от цялостната информационна структура на системата. Усъвършенстването им се е развивало в две посоки – разширяване на входовете за достъп и унифициране на информационните рубрики. В текущите издания традиционно са се изработвали малко на брой показалци, докато в кумулативните и годишните сводни указатели се поддържа цялостна система от показалци, разкриваща всички съществени признаци на документите.

Тиражът на отделните издания на ТНБ се е движел в широки граници. Текущите бюлетини са се издавали в тираж от 500 екземпляра за „България в чуждта литература. Булгарика“, 900 екземпляра за „Български книгопис. Служебни издания и дисертации“ до 1600 среден тираж за „Български книгопис. Книги, нотни, графически и картографски издания“, „Летопис на статиите от българските списания и сборници“ и „Летопис на статиите от българските вестници“. Годишните издания и кумулативните указатели са излизали в общ тираж около 520 екземпляра. Като най-малък е бил тиражът на указателя „Български грамофонни плочи“, а най-голям на „Български книгопис“. Разпространението на библиографските бюлетини и указатели се е осъществявало чрез абонамент, който е бил достъпен за всички библиотеки, институти и частни ползватели в страната.

Статистическото представяне на документите, получени по Закона за депозиране през отделните години, се е извършвало по различен начин и по различни показатели. През 60-те години на миналия век започва тясно сътрудничество между Българския библиографски институт и Централното статистическо управление и постепенно се въвеждат всички изисквания, препоръчани от ЮНЕСКО за отчитане на национална книжовна продукция. Изработват се и методически указания, които текущо се актуализират. През 70-те и 80-те години на XX в. ежегодно подготвените данни от Националната библиографска агенция се обобщават и отпечатват в статистическите годишници „Книгоиздаване и печат“, публикувани от Централното статистическо управление. Основната задача на изданието е да се осъществи пълна статистическа регистрация на книжовната продукция в България, да даде възможност да се извършва анализ на статистическите материали, свързани с развитието на книгоиздаването и печата, да осигури държавните учреждения и статистическите органи с необходимата информация, да обслужва потребителите и т.н.

През втората половина на XX в. Текущата национална библиография на България се превръща в оперативна информационна система, която постепенно постига оптимално равнище на обхват на всички видове документи, издадени на територията на страната, на тяхното формално и семантично представяне в различни по вид и предназначение издания и на задоволяване на сигналните, текущи и ретроспективни потребности от информация на потребителите. Причините за тези успехи имат своите обективни и субективни предпоставки. Централизираното управление на държавата осигурява необходимите условия за създаване на цялостна и сигурна

основа за получаване и регистриране на националната книжнина, за гарантиране на средства за функциониране и усъвършенстване на системата на ТНБ, за разпространение на информацията. От субективните предпоставки трябва да бъде спомената изключителната роля на двама видни теоретици и професионалисти – проф. Тодор Боров и ст.н.с. Кремена Зотова. Те, благодарение на своята дарба да гледат в бъдещето, успяват да изградят модел на Текущата национална библиография, който до края на XX в. с основание можеше да носи определението „оптимален“.

Националната библиография в периода на изменяща се информационна среда

Въвеждането на пазарни принципи в икономиката и демократично устройство в страната след 1989 г. предизвикаха сериозни изменения в производството и разпространението на печатните произведения. Разрушаването на централизирания модел на издаването и разпространението предизвика количествени и качествени изменения в издателската продукция. Тези промени доведоха и до съществени изменения в практиката на системата за задължителното депозиране. Непрекъснато нарастваше процентът на заглавията, които не са депозирани в Народната библиотека. Липсата на механизъм, който осигурява изпълнението на Указ № 1367 на ДС на НРБ от 1976 г. доведе до невъзможност да се попълва Архивът на българската книжнина, а по този начин беше засегната сериозно и пълнотата на националната библиография.¹⁵

На основата на съществуващите международни документи, отнасящи се до модела на Закона за задължителното депозиране, и препоръките, направени от Кр. Зотова¹⁶, с действащия Указ и обстановката в страната бяха набелязани промени, които предполагаха задължителното депозиране на национална литература да стане обект на самостоятелен закон, обектите на закона да се определят на основата на документите, изработени на международно равнище, и да се допълнят с електронни документи, броят на депозитните екземпляри да бъде намален, централизираното разпределение на депозитните екземпляри и централизираният контрол да се запазят, отговорността по депозирането да бъде поета и от издателствата, при липса на издател, депозирането да се извършва от лицето, което произвежда съответните носители, санкциите да бъдат приведени в съответствие с другите разпоредби в страната, глобите да бъдат увеличени многократно, както е в съвременните чужди законодателства, като заплащането им не трябва да освобождава от задължението за депозиране.¹⁷

¹⁵ **Наредба** за задачите и устройството на Народната библиотека „Кирил и Методий“. – В: *Държавен вестник*, 25 септ. 1964, с. 1–3; **Зотова**, Кремена. Оптимална модель... 232 с.; **Указ** № 1367 за задължително предаване на печатни..., с. 1; **Правилник** за приложение на..., с. 418–420.

¹⁶ **Зотова**, Кремена. Относно „Модела на закона за задължителния депозит на социалистическите страни“. – В: *90 години законодателство за задължителния депозит и текущата национална библиография на България*. София: НБКМ, 1988, с. 247–256.

¹⁷ **Тотоманова**, Антоанета, Дипчикова, Александра. Промените в законодателството за задължителното депозиране и тяхното отражение върху структурата на книжния сектор в България. – В: *Библиотека*, 1998, № 3–4, с. 5–10.

За първи път в този нормативен акт, засягащ проблемите на задължителния екземпляр, бе подчертана връзката между депозирането, съхраняването на изданията, осигуряването на достъп до тях и публикуването на библиографска информация. Бяха посочени и институциите, отговорни за дейността по изпълнението му. Правата и задълженията на получателите на задължителни екземпляри бяха подробно разгледани в няколко самостоятелни члена. В закона специално бе упоменато, че Народната библиотека се задължава да съставя и публикува националната библиография, което закрепва законово изпълнението на тази важна задача с национално значение.¹⁸

Най-общите принципи за моделиране на текущата национална библиография са: пълнота, т.е. осигуряване на постъпления от всички видове документи, издавани на територията на страната; универсалност, т.е. обхват на всички видове масови и немасови потоци от документи, независимо от тяхната тематика, физически носител на информация; език, на който са написани; начин на разпространение и селективност, т.е. изключване на документите, които не отговарят на функциите и задачите на националната библиография. Това са основните критерии, по които години наред се е определял обхватът на документите в българската национална библиография.

Обществено-икономическите промени, които настъпиха в страната в края на миналия век, липсата на последователна политика в областта на културата, финансовите затруднения, пред които бе изправена Националната библиотека, еволюцията на формите на публикуване и необходимостта от въвеждане на новите компютърни технологии предизвикаха и някои изменения в обхвата на националната библиография.

След влизането в сила на новия Закон за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения през 2001 г., където „произведенията, тиражирани върху електронен носител от български физически или юридически лица“, са приети като обект за депозиране, се взе решение да започне тяхната регистрация в текущата национална библиография, независимо от вида на основното произведение. Бе преустановена възможността за регистриране в системата на националната библиография на допълнителните тиражи на отделните издания, защото те отпаднаха от обектите на новия закон. Библиографският контрол върху всички традиционно регистрирани документи в общи линии се запази. В системата на текущата национална библиография се включват следните видове документи: книги, официални издания, дисертации и хабилитационни трудове, издания за слепи, нотни издания, картографски издания (атласи, албуми с карти и планове, а също така и самостоятелно издадени карти и планове), графични издания (албуми, гравюри, репродукции, портрети и нагледни пособия), аудио-визуални материали (грамофонни плочи, касети, CD и др.), периодични издания (вестници, списания, бюлетини и периодични сборници), статии (вкл. рецензии и ноти),

¹⁸ **Тотоманова**, Антоанета, Дипчикова, Александра, Янакиева, Татяна. Новият закон за задължителното депозиране – реалност и начин на употреба. – В: *Библиотека*, 2001, № 2, с. 5–11.

библиографски публикации (самостоятелни библиографски указатели и списъци, периодични библиографски и реферативни издания, библиографски и историографски обзори, прикнижни и пристатийни списъци на литература), документи, тиражирани върху електронен носител. Изключение правят само произведенията, отнасящи се за България, написани от българи или на български език, издадени в чужбина. Тяхната регистрация бе прекратена през 1999 г., независимо че една година по-късно бяха включени в обектите на Закона за задължително депозиране на екземпляри от печатни и други произведения.

Сериозен проблем за релевантното представяне на документалния поток в националната библиография представляват критериите за подбор на различните категории документи. Такива критерии винаги са съществували и те са отразени в различни работни инструкции. При книгите критериите са строго определени и те са предимно формални (тираж, брой на страници, начин на отпечатване). По-различен е подходът при регистрирането на статиите, които са обект на текущата национална библиография. При него най-напред се извършва подбор на източниците, а след това и на самите статии. През 1995 г. бе изработена нова инструкция за подбор на статиите, които подлежат на регистрация в аналитичната библиография.¹⁹ Този документ запази универсалния принцип, прилаган при подбора както на източниците, така и на материалите от тях. В значителна степен бяха определени и взаимоотношенията между текущата национална аналитична библиография и краеведската библиография.

До 2009 г. се извършва изчерпателна разработка на научни, научнотеоретични, научно-технически, научнометодични и литературни периодични издания. Подборно се разработваха научнопопулярни издания, периодични издания с обща тематика, органи на политически партии, организации, съюзи, фирми и др. Видът на разработваните източници е вестници и приложенията към тях, списания и приложенията към тях, периодични сборници: годишници, известия, трудове, научни трудове, тематични и юбилейни сборници, алманаси. От вестниците се подбират органи на политически партии, съюзи и движения, синдикални организации, министерства, институти, ведомства, фирми и частни лица. Не се разработват рекламни и бизнес вестници, тясно специализирани и с преобладаващ илюстративен материал. Списанията, от които се подбират статии, са органи на министерства, научни институти, академии, комитети, съюзи, дружества, стопански обединения, политически партии и др. Не се разработват рекламни, модни, списания с развлекателен характер, за деца и юноши, на отраслови професионални организации, излизащи на паралелни езици и др. От периодичните сборници се подбират органи на научни институти, висши училища, културно-исторически дружества и др. По местоиздаване са определени всички издания с национален и краеведски характер и значение, публикувани в София и извън нея.

По вид статиите, които се подбират, са уводни и редакционни (от столичните

¹⁹ **Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.** Инструкция за подбор в текущата национална библиография на статиите. 1995. 12 с. (машинопис)

периодични издания), лекции и доклади, интервюта, биографии, некролози, отзиви и рецензии, ноти и др. Библиографирант се публикува с научен характер, с научнопопулярен, с обществено-политически, учебно-методични материали, официално-документални материали, художествена литература и др.

Подборът при вестниците е най-строг и с възможно най-голяма пълнота се включват материали за българския обществено-политически живот, икономиката, науката и културата, както и статии, засягащи събития от важно международно значение. По-строг е подборът спрямо информацията за политически, стопански и културни прояви в отделни страни. Една много съществена част от подбраните материали представляват интервютата. Те дават на ползвателя информация от първа ръка, а не журналистически интерпретации. В областта на науката се представят доказани и утвърдени теории и постижения, а не научни хипотези и експерименти. Литературните публикации се отразяват най-пълно, изключение правят хуморът и сатирата, ученическото и войнишкото творчество, както и откъси от книги, които подлежат на регистрация в „Български книгопис“, Сер. 1. От 2009 г. са изключени и специализираните списания в областта на природните и техническите науки. През периода 1991–2012 г. броят на подбираните източници от средно 300 заглавия при списанията и сборниците и около 60 при вестниците през 90-те години на миналия век е редуциран съответно на 120 и 14 през последната година. Причините за тези много съществени промени са свързани предимно с намаляването на броя на сътрудниците в отдел „Библиография на статии“, с големите закъснения в публикуването на информацията и трайния отказ от отпечатване на изданията на ТНБ. От началото на 2016 г. е преустановено регистрирането на статиите от българските вестници, като се запази само аналитичното разработване на седмичните издания „Аз Буки“, „За буквите“, „Капитал“, „Култура“ и „Литературен вестник“. Ограничи се и отрасловото отразяване на статиите от българските списания. Сер. 6 на ТНБ е преименувана на „Летопис на статиите от българските сборници“ и изданието обхваща както статии от периодични сборници, така и части от монографичните сборници, регистрирани в Сер. 1 „Български книгопис“. Приложен бе един от основните принципи за подбор в ТНБ – селективност, т.е. прецизен подбор на изданията (източниците) и на статийния материал, включен в тях. При подбора на източниците се прие да се разработват изданията на: научни институти, висши учебни заведения, културно-исторически дружества, министерства, институти, академии, комитети, ведомства, съюзи, дружества, стопански обединения, политически партии, издания извън столицата, съдържащи информация с национално значение. От разработване са изключени следните издания: документално-информационни, рекламни, илюстрирани за мода, реклама и информация, с развлекателен характер, за деца и юноши, на младежки организации, на телеграфни агенции, на отраслови профсъюзни органи и организации, на секти, братства, клубове, на паралелни езици, приложения на издания, посветени на конкретна тема, издания извън столицата, съдържащи информация с регионално значение. По отношение на вида издания се подбират: алманаси, годишници, сборници с доклади, известия на институции, научни трудове, тематични сборници. Не се разработват: сборници

със законодателни и нормативни документи, сборници с произведения на народното творчество, сборници с материали от ученици и от студентски конференции, сборници със спомени за лица, отделни събития и чествания на фирми и организации, засягащи конкретната им дейност. По тематика се подбират сборници със статии от различни области (общи), библиотековедски, свързани със сигурност и отбрана, географски, исторически, изкуствоведски, културно-просветни, литературно-художествени, музикални, обществено-политически, правни и административно-управленски, просветни, религиозни, филологически, философски. Не се разработват аналитично сборниците в областта на: естествените науки, математическите, медицинските, селскостопанските, техническите и икономическите науки.

По отношение на формалната обработка на документите още през 90-те години на миналия век бе възприета практиката за директно прилагане на международните стандарти за библиографско описание, с частично адаптиране към българските каталожни традиции. През 1992 г. започна създаването на Контролен файл на имената на индивидуалните автори – български и преводни. В него се включват имената на всички лица, участвали в интелектуалното създаване на произведението – автори, съавтори, съставители, редактори, автори на предговори, послеслови, въстъпителни студии, преводачи, илюстратори и др. Контролен файл на колективните автори засега не е изграден. Рубриките на колективните автори биха могли да се присъединят към стандартизирания списък на индивидуалните автори, но контролирането на тези имена е наложително. Те са представени в библиографските бази на различни езици и под различни формулировки. Уеднаквяването на тези рубрики, както това се практикува в показалците на традиционните издания на текущата национална библиография, би усъвършенствало значително информационното търсене по този признак в библиографските бази данни.²⁰

От 1994 г. започна и изграждането на Контролен файл на българските серии. В него са включени всички серии на книги, издадени след 1944 г., и отделни серии от по-стар период. Контролният запис представлява пълно описание на всяка една от тях, като на първо място е определена контролната рубрика за всяка серия. Има допълнителна информация за това, кога се е появила съответната серия, как се е развивало наименованието ѝ, посочени са връзките между закрити и новопоявили се серии. Сериите, издавани в България, са този вид унифицирани рубрики, за които националната библиографска агенция също носи отговорност при международния обмен на информация. Те притежават международен стандартен номер ISSN, но трудно се разграничават в общия масив от библиографски записи. Тяхното стандартизиране може да се определи като известен успех за българската националната библиография. Следващата сериозна промяна в областта на формалната обработка на документите е извършена след адаптирането на интегрираната библиотечна система COBISS.Net от Националната библиотека в периода

²⁰ **Филипова**, Силвия. Дейността по създаване на контролни файлове като част от библиографската обработка на изданията в Националната библиография. – В: *Известия на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“*, 1999, т. 23, с. 179–194.

2008–2012 г. За попълване на данните са възприети машинночетимите формати COMARC/A COMARC/B и COMARC/H. Смени се съществуващата практика – първоначално да се създава максимално пълен библиографски запис за всички видове документи, постъпили по депозит.

Семантичното представяне и подреждане на документите в ТНБ в края на XX и началото на XXI в. се характеризира с възприемането на международната класификационна система – УДК, но за съжаление не в нейния актуализиран и стандартизиран вариант. Забавянето, направено в името на каталожната система и подреждането на фондовете в библиотеките, бе крайно неблагоприятно за Националната библиографска агенция по отношение на нейните отговорности за отразяване на издателската продукция в страната, създаването и съхраняването на информацията и осъществяването на обмен на данни. Като положително може да бъде квалифицирано решението предметизирането на документите в Текущата национална библиография да се извършва по контролирания предметен рубрикатор на Националната библиотека.

Следващото голямо предизвикателство, пред което се изправи Текущата национална библиография през последните години, е свързано с появата на електронните документи с отдалечен достъп. Съобразявайки се с международните препоръки в тази насока, Националната библиографска агенция предложи този вид документи да станат обект на действащия Закон за задължителното депозитиране на екземпляри от печатни и други произведения. В Националната библиотека са подготвени промени в Закона, които са приети и влизат в сила от 2009 г. (чл. 3., т. 5. от закона предвижда по едно копие от произведенията в дигитална форма, публикувани в електронни комуникационни мрежи, предназначени за четене или възприемане по други начини, разпространявани за обществено ползване от български физически или юридически лица, да се депозират в Националната библиотека). Освен разширяването на обектите за депозитиране в допълненията, направени в закона, е регламентирано и правото на получателите на задължителни екземпляри „да презаписват върху друг носител копията от произведенията в дигитална форма, разпространявани в електронни комуникационни мрежи, когато това се налага за тяхното трайно съхраняване“ (чл. 12., т. 4)²¹. Присъединяването на този вид документи към системата на задължителното депозитиране легитимира твърдението, че мрежовите ресурси са важна част от националното документално наследство, осигури правното основание на Националната библиотека да получава всички онлайн публикации без специалното разрешение на издателите. Теоретично се осигури възможността за разширяването на обектите в текущата национална библиография, а също така създаде по-ефективна и надеждна основа за работа на Националната библиографска агенция с издателите, аналогично на тази с печатните издания. „Законодателното теоретично“ осигуряване на депозитни екземпляри от мрежовите ресурси постави редица проблеми, свързани с тяхното трайно съхраняване и регистрация, т.е. със създаването и поддържането на цифров архив,

²¹ **Закон** за задължителното депозитиране на печатни и други произведения. – В: *Държавен вестник*, 6 юли 2009.

с отразяването им в системата на националната библиография, а също така и с осигуряването на потребителски достъп до тях, които за съжаление и до момента не са разрешени. Изоставането на България в областта на опазването на цифровото културно наследство недвусмислено изисква промяна и вземането на национално отговорни решения относно въвеждането и прилагането на международния опит, изследвания, разработки и договорености. Това ще подпомогне за включването на страната като активен субект и гарантиране на дълготрайния достъп до световното информационно богатство. Приемането на национална програма за събиране и съхранение на електронни ресурси с отдалечен достъп ще създаде предпоставки за промяна в обхвата на видовете ресурси в националната библиография, в каталогизационните подходи, в регламентиране на начините за достъп.

Най-големият провал на Текущата национална библиография през последните години се отнася най-вече до осигуряването на достъп до информацията, подготвена за българските и чужди потребители. Както вече бе отбелязано, последните указатели от текущите издания са отпечатани през 2006 г. Подобни закъснения в публикуването на библиографските указатели у нас не се наблюдават дори в периодите на нейното създаване и на двете световни войни. Причините се коренят в решението на ръководството на библиотеката в продължение на две години всички сътрудници от направление „Национална библиография“ да работят за нуждите на електронния каталог.

През разглежданите години и до момента, в който библиографските указатели все още се отпечатваха, тиражът им се е движел в широки граници. Текущите бюлетини се издаваха в тираж от 190 екземпляра за Сер. 6 „Летопис на статиите на българските вестници“, 300 екземпляра за Сер. 1 „Български книгопис“, до 150 среден тираж за годишните указатели Сер. 2 „Български дисертации“ и Сер. 4 „Български периодичен печат“. Разпространението на изданията на ТНБ се извършваше по абонамент.

Статистическото представяне на документите, получени по Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения, се характеризира със строго спазване на международните изисквания за статистическо отчитане на издателската продукция, с актуализиране на инструкциите и номенклатурите, използвани за представянето на националната литература въз основа на международния стандарт и изискванията на ЮНЕСКО.

Какво ще бъде развитието на българската текуща национална библиография в бъдеще все още не бихме могли да предвидим. На настоящия етап сме предложили следната система от издания:

Сер. 1 – „Български книгопис“. Книги, официални издания, нотни издания, графични издания, картографски издания, издания за слепи, издания на некнижни материали и на електронни носители, нови или с изменени заглавия периодични издания + електронни книги (уебиздания):

- месечен бюлетин, публикуван в електронна форма;
- годишен кумулативен указател (без новите заглавия – периодични издания), публикуван на CD-ROM;

- годишен кумулативен указател (без новите заглавия – периодични издания), публикуван в печатан вид.

Сер. 2 – „Български дисертации“. Дисертации и хабилитационни трудове:

- годишен указател, публикуван в електронен вид и на CD-ROM.

Сер. 3 – „Българска дискография“. Грамофонни плочи, аудиокасети, компакт-дискове и говорещи книги:

- годишен указател, публикуван в електронна форма и на CD-ROM.

Сер. 4 – „Български периодичен печат“. Вестници, списания, бюлетини и периодични сборници + електронни продължаващи издания:

- годишен указател, публикуван в електронна форма и на CD-ROM;
- годишен указател, публикуван в печатен вид.

Сер. 5 – „Летопис на статиите от българските списания и вестници“:

- месечен бюлетин, публикуван в електронна форма.

Сер. 6 – „Летопис на статиите от българските сборници“:

- месечен бюлетин, публикуван в електронна форма.

Така предложената специфична структура на Текущата национална библиография осигурява библиографска информация в текущ и кумулативен режим, публикувана в традиционен и машинночетим вид на различни носители. Разнообразните форми за предоставяне на информацията сполучливо се допълват един друг и биха задоволители всякакви потребителски търсения. Този модел може да бъде разглеждан в известна степен в теоретичен аспект, но по отношение на изработването и публикуването на текущите електронни бюлетини на Сер. 1, Сер. 5 и Сер. 6 положените усилия от 2016 г. вече дават резултат. Много бихме искали пътят на развитие на аналитичната национална библиография и на присъединяването на електронните публикации с отдалечен достъп към обектите на ТНБ да бъде път на сътрудничество с академичните и научни библиотеки, които вече имат натрупан опит в отразяването на информацията в техните отрасли, както и с регионалните библиотеки при разработването на материали с регионално значение, алманаси с художествени произведения, известия на регионалните музеи и др. За съжаление не сме оптимисти, защото това, което се наблюдава в другите страни, а също и в българската практика, е, че добро сътрудничество се постига между институции и библиотеки, които ползват еднакъв програмен продукт. В едно сме убедени, че Националната библиографска агенция трябва да запази водещата си роля, изразяваща се в поддържането на евентуално създадена обединена база данни, осъществяването на координация между библиотеките и извършването на библиографски контрол на записите. Подобно сътрудничество може да се търси на основата на използването на единен формат за библиографско описание и обмен на данни, каквито са форматите от типа MARC. Само обединяването на усилията на професионалистите от различни библиотеки, „загърбването“ на собственото его, както и изработването на национална стратегия по този въпрос могат да поставят началото на нов етап в развитието на информационните услуги в страната.

Накрая ако обобщим всичко, което бе изложено дотук, трябва да подчертаем, че Текущата национална библиография на България, която през втората половина на миналия век се наложи като оперативна информационна система с оптимално равнище на обхват на всички видове документи, издадени на територията на страната, в момента е в дълг към своите национални и чуждестранни потребители. И ако неудоволетворението ни от закъсняващата библиографска информация е преодолимо препятствие, то „приобщаването“ на електронните публикации с отдалечен достъп към обхвата на документите, които се съхраняват трайно, подлежат на регистрация и до които е осигурен достъп за ползвателите, изисква предлаганата неколкократно от нас национална програма за събиране и съхранение на електронни ресурси да срещне както разбирането на обществото, така и одобрението от страна на Министерството на културата чрез провеждането на целенасочена държавна политика в тази област.²²

²² По-подробно по темата вж. **Тотоманова**, Антоанета. Текущата национална библиография на България от нейното създаване до края на Втората световна война. – В: *Ани Гергова* – живот с книжовни пристрастия. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 412–433; **Същата**. Текущата национална библиография на България в периода на централизирана държавна икономика. – В: *Beati possidentes*. юбилеен сборник, посветен на 60-годишнината на проф. д.ф.н. Боряна Христова. София: Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2012, с. 475–490; **Същата**. Текущата национална библиография на България в периода на изменяща се информационна среда. – В: *Библиотека*, 2013, № 5, с. 106–145.

Архив на българската книжнина – създаване, история, състояние, перспективи

Иво Андровски

The Archive of the Bulgarian literature – creation, history, state and perspectives

Ivo Androvsky

Summary

The article is dedicated to the 120th anniversary of the adoption of the first “Legal Deposit Law” in Bulgaria in 1897 and the creation of the “Archive of Bulgarian Literature”. It is noted that the creation of the Archive began long before the adoption of the legal basis, in practice shortly after the foundation of the National Library in Sofia in 1879. The history of the Archive is traced based on the available documents. Its role in preserving the Bulgarian written heritage has been highlighted and its relationship with the current national bibliography. Attention is drawn to its current state, to the problems it faces and their causes. The necessary measures and actions for their solution have been identified, ensuring the proper functioning and development of the Archive.

Key-words: Bulgarian Literature, National Library, National bibliography, Archive.

Архивът на българската книжнина в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ към настоящия момент е обособен в отдел „Архив на български печатни и други видове документи“ към направление „Национална библиографска агенция“ на дирекция „Създаване на информационни ресурси“. Неговото възникване, съществуване и функциите са пряко свързани с мястото и ролята на Националната библиотека като първостепенен държавен културен институт, възникнал след възстановяването на българската държава през 1878 г.¹ Една от задачите ѝ е да комплектува българската национална литература. Днес фондовете на архивната колекция наброяват около 1 600 000 библиотечни документа.

Комплектуването на архив на българските периодични издания и книги започва още със създаването на Библиотеката. Голямото значение на това начинание е осъзнато от тогавашните ни държавници и интелектуален елит. На 5 август 1879 г. първият директор на Библиотеката Георги Кирков² се обръща към Министерството на

¹ Националната библиотека е основана на 17 юни 1879 г. като държавно учреждение с името Българска народна библиотека.

² Георги Кирков е бил назначен на длъжност главен библиотекар, равнозначна на поста директор. Вж. Симеонова, Ружа. Българската национална библиотека и нейните директори. София: изд. „Христо Ботев“, 2009, с. 15, бел. 1.

народното просвещение с искане да бъде разпоредено всеки автор или издател да предоставя по два или повече екземпляра както от всяка издадена книга, така и от всички издавани в страната вестници.³ Още в началото се е смятало, че в основата на набавянето на печатни произведения трябва да стои специално законодателство. Това обаче не означава, че не са били предприемани действия за закупуване на литература или не са използвани други начини за набавянето ѝ. На следващата година Константин Иречек, тогава главен секретар на Министерството на народното просвещение, публикува в печата, че „не трябва да се допусне това, че даже и едно листче, напечатано на български език, да остане извън нашето народно книгохранение“⁴.

Само 5 години след Освобождението този процес е уреден законодателно. През 1883 г. в бр. 15 на „Държавен вестник“ е обнародван „Закон за печата“. През 1889 г. Васил Д. Стоянов, директор на Библиотеката, деятел на Българското възраждане и чешки възпитаник, представя в Министерството на народното просвещение специално подготвен законопроект, който за съжаление не достига до Народното събрание. На 31 януари 1897 г. е приет първият Закон за депозиране на печатни издания в народните библиотеки и е публикуван в „Държавен вестник“ (бр. 41 от 22 февруари 1897).

Трябва да обърнем внимание, че и в двата закона – за печата от 1883 г. и за задължителния депозит от 1897 г., се предвижда единият от екземплярите на всяко печатно издание, депозирано в Библиотеката, да остава като архивен, а другият да се предоставя за ползване на читателите.

За целия период от Освобождението до днес е трудно да се проследят документално историята и работата на Архива на българските книги и периодичен печат. Причините са различни – постепенното включване на отделните видове печатна продукция, неспазване на закона за задължителния депозит от страна на автори и издатели, несистемното изготвяне и публикуване на писмени годишни отчети, промяна на статута на Архива, унищожаване на немалка част от документите по време на войните⁵, необработени частни архиви, съдържащи информация

³ **Калайджиева, К.** Народна библиотека „Кирил и Методий“ 1878–1978. юбилеен справочник по случай 100-годишнината от основаването на библиотеката. София: София-прес, 1978, с. 47.

⁴ **Икономова, Д.** Законодателство за задължителния екземпляр. – В: *Известия на Държавна библиотека „Васил Коларов“ за 1952 г.*, 1953, с. 159.

⁵ По време на Втората световна война голяма част от фондовете на Архива на българската книжнина са унищожени. „От бомбардировката на 30 март (преди това, при бомбардировката на 10 януари, сградата на Народната библиотека е частично разрушена – бел. м.) бяха изгорели: всички дубликати на българските книги и периодични издания от 1897 година насам, откогато беше въведен Закона за задължителния депозит, на брой около 50–60 000 бройки; всички дребни публикации, като афиши, позиви, брошури, бюлетини, изложения, хвърчащи листове, „отворени писма“ и др., събирани от основаването на Библиотеката...; Редица справочни съчинения, като енциклопедии, речници, библиотекосведска и библиографска литература; всички български и чужди книги, набавени през 1942–1943 г., които не бяха обработени и не бяха влезли в общия книжовен фонд: Румелийската архива и голяма част от служебната архива на Библиотеката; Всички каталози: систематичен – италиански; служебен – система „Зьснекен“, и публичен на картонени фиши; топографски (основен); всички помощни каталози – на периодичния печат

за Архива на българската книга и периодичен печат, липса на подходящи сгради, в които да се помещава Библиотеката и многократното ѝ преместване от едно място на друго и т.н.

Създаването на Архива на българските книги и периодичен печат става малко след основаването на Народната библиотека в София, преди още да е изработена законова основа. След приемане на Закона за задължителния депозит, дейността му е пряко свързана с Текущата национална библиография. Първоначално архивът е играл ролята на резервен фонд, от който при нужда са заменяни и попълвани повредени или липсващи екземпляри. Постепенно неговите функции се разширяват. Винаги се е намирал на подчинение на Народната библиотека. След възстановяването на Библиографския институт през 1941 г. и особено след 1944 г. в известна степен е имало дублиране на дейностите между него и Архива. Нещата идват на мястото си след сливането на Библиографския институт с Народната библиотека. В нея се създава специален Център за национална библиография. Той има следните отдели: „Депозит“ (вкл. експедиране на печатни каталожни картички); „Текуща национална библиография“ (вкл. Архив на българския печат и статистика); „Ретроспективна национална библиография“ (вкл. Библиография на българската библиография); „Булгарика“; „Препоръчителна и специална библиография“. Централната каталогизация се осъществява от отдел „Текуща национална библиография“. От 1971 г. Архивът е обособен като неприкосновена колекция и обхваща всички издания от Освобождението до днес. По своя обхват и по хронологичното си подреждане тя служи за пълен физически аналог на Текущата национална библиография.

До края на Втората световна война дейността, свързана с набавянето на печатни произведения за Народната библиотека, и в частност на архивните бройки, може да се проследи в документите, издавани от различните министерства и други държавни учреждения в България – договори, кореспонденция, лични архиви и др. Освен постъпилите печатни материали по силата на Закона за задължителния депозит са вземани решения и за допълнителното им набавяне на тематична основа.

За периода след 1944 г. първият отчет, съхраняван в Народната библиотека, е за 1948 г., а следващите са чак за 1966 г. и 1967 г., където липсва този за 1965 г. След отчета за 1969 г. е този за 1973 г. Липсват отчети още за 1986 г., 1990 г. и 1991 г. Това

– български и чужди, на българските дубликати, на картите, на албумите и графика; на речниците, на музикалните произведения, на Балканика, на ръкописите, на архивния отдел, на турския отдел (служебният оцелял, но силно обгорен); на забранените книги, на загубените книги; Изгорели бяха и всички книгоvezки материали“ (вж. **Панайотов**, Иван. Софийската народна библиотека през първите години на народната власт. 1944–1948. София: НБКМ – Личен архив на К. Калайджиева, с. 5). В годишния отчет на Библиотеката за 1948 г. е записано, че „всички дубликати от български книги са изгорели по време на бомбардировките“. Тяхното възстановяване в трудните следвоенни години се оказва продължителен и нелек процес. „За по-бързо и по-целесъобразно привеждане в известност на оцелелите книги и за редактиране на каталозите се изработи единен план“ (вж. **Пак там**, с. 6). През 1954 г. Министерският съвет издава специално постановление, което регламентира набавянето на липсващите в Националната библиотека документи, издадени до 1944 г. Източници за тяхното комплектуване са останалите библиотеки в страната, антикварни книжарници, а също така и частни колекции.

пречи да се проследи работата на Библиотеката като цяло и конкретно функциите, които е изпълнявал Архивът на българската книжнина. В съхранените годишни доклади от 1973 г. насетне отчетите за работата, извършена в Архива, са включени в раздела на Центъра за национална библиография.

Основните рубрики в отчетите за архива са: 1) брой постъпили книги, периодични издания, нотни издания, служебни издания, дисертации; 2) комплектуване и подвързване на вестници и списания; 3) брой на ползвани материали от читатели; 4) брой на изнесени и подредени в хранилищата извън библиотеката издания.

На базата на обобщената информация, събрана от различни източници, могат да се направят няколко основни извода:

1. За Архива на българската книга и периодичен печат е писано недостатъчно и винаги на фона на други теми. Липсата на заинтересованост, на сведения, на публикации и теоретични разработки води до непознаване на работата в Архива и на проблемите, свързани с неговото съществуване и дейност, както и на задачите, които той е изпълнявал, изпълнява и ще трябва да изпълнява в бъдеще – да съхранява книжовното богатство на българския народ такова, каквото то е било, проследено хронологично, от възстановяването на българската държава през 1878 г. до съвременността. И в наши дни се „работи на парче“, при липса на ясни визии и стратегия за развитието му.

2. По време на бомбардировките през Втората световна война голямата част от книжния фонд на Народната библиотека, включително на Архива на българската книга и периодичен печат, е унищожена. Комплектуването и подреждането на книгите за периода до Втората световна война се оказва продължителен и труден процес.⁶

3. Още в средата на 60-те години сградата на Народната библиотека, в която тя се помещава и сега⁷, се оказва тясна и в нея не могат да се поберат архивните екземпляри от книги и периодичен печат. През годините на Библиотеката са предоставени няколко допълнителни сгради, като повечето от тях се намират извън пределите на София-град. Първото такова хранилище, отбелязано в отчета за 1966 г., е в с. Богданлия.⁸ В него към настоящия момент се съхранява Архивът от български книги и периодичен печат, издадени в периода до края на Втората световна война. От началото на 80-те на XX в. Народната библиотека има второ хранилище в Осоица.⁹ След 1995 г. се ползва трето хранилище, което е в пределите на София, в кв. „Изгрев“. През 1996 г. част от фондовете са пренесени там, а през 2006 г. са изнесени и подредени дисертациите от периода 1990–2005 г. В отчета за 2007 г. за първи път е отбелязано, че перио-

⁶ В отчета за 1973 г. е записано, че бригада от 4 души е направила през месец август проверка и е подредила около 10 000 тома от периода 1901–1921 г., а през 1976 г. са подредени книгите за 1926–1929 и 1936–1939 г.

⁷ Открита е през 1953 г.

⁸ В отчета за 1967 г. е записано: „т. 3. За опазването на книжовния имот и за реда в книгохранилището е направено следното: а) Всички стари годишници на чуждестранните вестници и дубликатите и триплицатите на българските вестници се прехвърлиха в с. Богданлия“.

⁹ В отчета за 1980 г. е отбелязано: „След дълга основна подготовка 100 000 материала от Архива, бяха пренесени от основното книгохранилище в сградата на НБКМ, в ново, допълнително книгохранилище извън София.“ За следващата 1981 г. в отчета е записано: „Извършена е подготовка за пренасяне от архива в Осоица общо 285 кашона“.

дичните издания се поставят в кашони – за списанията, а вестниците са пакетирани в амбалажна хартия. Те са транспортирани и натрупани направо върху циментовия под в едно от помещенията на хранилището в кв. „Изгрев“. Особено интензивна откъм промени и премествания е 2009 г., когато книгохранилището на Архива на българската книга е преместено от с. Осоица в с. Мешица, община Перник. След земетресението с епицентър в селата Мешица и Витановци от 22 май 2012 г. сградата, в която се помещава част от книжния фонд на Библиотеката, е силно повредена и се налага той отново да бъде местен, като голямата част от него е складирана в кв. „Изгрев“.

4. Предоставените и използваните за книгохранилища сгради в никакъв случай не покриват изискванията за съхраняване на архивни фондове. В резултат на това много от книгите, списанията и вестниците се увреждат от плесени и гризачи.

5. Голямата част от хранилищата се намират на значително разстояние от София и централната сграда на Националната библиотека, което пречи за своевременното изпълнение на заявките. Затруднява се непосредственият контрол и наблюдение. При евентуални повреди и разрушения в резултат на аварии и природни бедствия не е възможно да се реагира своевременно и част от архивния фонд бива унищожаван. Проблемна е охраната на тези сгради и през годините нееднократно е констатирано влизане на външни лица в тях, както и изчезване на архивни единици.

6. Липсата на достатъчно големи като площ помещения с необходимите в тях условия за съхранение, освен до увреждане и унищожаване на фондовете, води и до невъзможност Архивът да бъде подреден. Той просто се складира, като водещ е принципът „максимална икономия на място“. Книгите и периодичните издания, поставени в кашони или пакетирани, се натрупват по възможност на високи купчини, които стигат до тавана на помещението.¹⁰

7. Част от хранилищата са дадени от собствениците на добра воля, и могат и имат право да си ги поискат по всяко време и тогава Националната библиотека няма да бъде в състояние, поради липса на време, помещения и служители, да пренесе складираните там фондове, тъй като става въпрос за стотици хиляди архивни единици.

8. Решенията за реструктуриране на Архива, за преместване и преподреждане на книгите и периодичните издания са вземани винаги под натиска на обстоятелствата и са решавали частично или временно проблемите. Няма качествен мониторинг и визия за стратегическо развитие. Главна причина е липсата на необходимото финансиране за построяването на сгради, които са достатъчно големи като площ, с необходимото оборудване и съоръжения за съхранение на архивните единици при спазване на всички правила за безопасност.

Във връзка с направените изводи е необходимо да бъдат взети съответните мерки. В противен случай архивният фонд на българската книга и на периодичните издания не само постепенно ще бъде увреждан и унищожаван, но само след 3 до 5 години Националната библиотека не ще бъде в състояние да изпълнява почти никакви заявки от читатели или други потребители. Няма да има къде да се изнасят новопостъпилите

¹⁰ В отчета за 2007 г. за първи път се включват дейностите „подготовка на периодичните издания за подвързия – 2007 пакета“, „пакетиране на вестници – 892 пакета“, „пакетиране на списания и бюлетини – 52 кашона“.

книги и периодичен печат. Ситуацията е такава, че не търпи отлагане. Трябва незабавно да се отпуснат пари и още през следващата година да се предприемат реални действия. Смятам, че решение на проблемите може да се търси в следните насоки:

- Построяване на нова сграда поради все по задълбочаващата се невъзможност сегашната да изпълнява функциите на Национална библиотека. В близките години има опасност ситуацията да стане катастрофална.¹¹ Новопостроената сграда трябва да има възможност да приема в хранилищата си новопостъпилите издания и материали поне за 50 години напред, като се вземе предвид динамиката, с която се увеличава броят им всяка година.¹²

- Основен ремонт на сегашната сграда. Подмяна на цялата електрическа инсталация, водопровод, парна инсталация, климатици, дограма, закупуване на нови, подвижни стелажи за книгохранилищата, като с тях ще се постигне увеличаване на капацитета им.

- Министерството на културата да предостави на Националната библиотека подходящи помещения в пределите на гр. София. Така ще се улесни тяхното използване, поддръжка и охрана.

4. Заедно с химическата лаборатория на НБКМ да се започне спешна проверка на архива в с. Богданлия, съхраняващ изданията до 1944 г., за да се установи действителното им състояние и да се извърши реставрация на увредените екземпляри. Впоследствие същото да се направи и за архивните материали, съхранявани в кв. „Изгрев“.

От изброените варианти оптимален и решаващ проблемите в цялост за продължителен период от време както за Архива на българската книжнина, така и за Националната библиотека като цяло е построяването на нова сграда. Останалите са повече или по-малко временни. Те просто отлагат вземането на кардинално решение за след 5 или 10 години, като през този период проблемите ще се задълбочават, а същевременно ще се дадат немалко пари за ремонтни дейности, ефектът от които ще е минимален. Много от архивните единици ще бъдат повредени необратимо. Същевременно Националната библиотека ще изостава все повече технологично, като пропадта между състоянието ѝ, нуждите, налагани от новото време, и нейните посестрими в чужбина ще се увеличава все повече. Тя не ще бъде в състояние да играе ролята на своеобразен културен център при изграждането на информационно общество в страната ни и да изпълнява функциите, възложени ѝ още с нейното основаване – на първостепенен държавен културен институт, основно хранилище на писмените паметници, създадени от българския народ.

¹¹ Според първоначалния замисъл сегашната сграда на Националната библиотека е трябвало да заеме цялото пространство до ул. „Кракра“. Впоследствие се построява само тази ѝ част, която съществува днес. През 70-те години на XX в. са предприемани действия от ръководството на Библиотеката сградата да бъде достроена, но не е постигнат реален резултат. В „План за 1974 г.“ на Народна библиотека „Кирил и Методий“, т. 3 е записано: „Да се осигури пълна проектна готовност за разширено строителство на Библиотеката през 1974 г. с оглед строителството да започне през 1975 г. За целта ръководството на НБКМ да оказва пълно съдействие на проектантите и да създава благоприятно обществено мнение със съдействието на „Обществото на приятелите на НБКМ“.

¹² Към 1 януари 2017 г. фондът на Националната библиотека е общо 8 040 804 единици. Тя е най-голямата библиотека на Балканския полуостров.

Приносът на Иван Димитров Кимрянов за развитието на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Анка Стоилова

**Dr. Iwan Dimitroff Kimryanoff and his contribution to the development
of “St. St. Cyril and Methodius” National Library**

Anka Stoilova

Summary

Dr. Iwan Dimitroff Kimryanoff (1883–1913) is the first Bulgarian scientist who obtained his degree at Fridrich-Wilhelm University (Berlin) in oriental languages (in 1908). The paper aims to draw attention to his life and professional career as orientalist and librarian at Oriental Department and to show his contribution to the development of “St. St. Cyril and Methodius” National Library.

Key-words: Dr. Iwan Dimitroff Kimryanoff (1883–1913), oriental languages, Oriental Department of “St. St. Cyril and Methodius” National Library.

Сред личностите, вградили знания, труд и сърце в темелите на Националната библиотека се нарежда името на д-р Иван Димитров Кимрянов (1883–1913) – нейният първи школуван ориенталист. Настоящата статия има за цел да припомни, че неговото дело, ерудиция и трудове го нареждат сред най-видните български учени от началото на миналия век. Специално внимание е отделено на участието му в издигането на националното ни книгохранилище на нивото на съвременните му европейски библиотеки и приносът му за обогатяването на неговите фондове.

След първите публикации, посветени на житейски път на Иван Димитров, не са открити нови сведения.¹ Да се надяваме, че в бъдеще изследователите ще до-

¹ **Kimryanoff**, I. D. Lebenslauf. – В: *Kimryanoff*, I. D. ‘Abu ‘Abdalla Muhammad Ibn Al-Hasan Aschaibani und sein corpus jurris “al-gami‘ as-sagir”. Inaugural – Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde, genehmigt von der Philosophischen Fakultät der Friedrich Wilhelms Universität zu Berlin. (Tag der Promotion: 16 Mai 1908), с. 148; **Йорданов**, В. История на Народната библиотека в София. по случай 50-годишнината ѝ. София, 1930, с. 353; **Стоилова**, А. Д-р Иван Димитров Кимрянов. – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“*, 1994, т. 20(28), с. 652–655. **Същата**. Иван Димитров Кимрянов. – В: *Българска книга. енциклопедия. състав. А. Гергова*. София, 2004, с. 221–222; **Чолаков**, Д. Първостроителят на Народната библиотека – д-р Иван Димитров Кимрянов. – В: *Ново време*, 2013, № 4, с. 125–128.

пълният неговата биография, която обхваща едва тридесет години, но е изпълнена с достойни за уважение постижения.

Роден е в семейството на Величка и Димитър Кимрянови. Майка му е от буден и заможен род. Завършила известния Роберт колеж, тя е една от видните жени в Стара Загора. За съжаление умира, когато синът ѝ е 6-7 годишен. Не след дълго Иван Кимрянов остава кръгъл сирак. Когато е на четиринадесет години се премества в София с леля си Тана Златарева, която поема изцяло грижите за него. През 1901 г. завършва класическия отдел на Софийската гимназия.

Семейство Кимрянови²

Започва да учи право в Софийския университет, но прекъсва следването си и се насочва към изучаването на езици. След като печели стипендия на обявения конкурс от Министерството на просвещението с подкрепата на Фонда за народно образование „Петър. Н. Керемекчиев“³, през 1902 г. заминава за Москва, за да учи източни езици в Лазаревския институт⁴.

Неудовлетворен от учебната програма, Кимрянов подава молба до Министерството на просвещението да бъде преместен в Берлинския университет. На следващата година е студент във Фридрих-Вилхелм университет, като същевременно се включва и в семинар по ориенталски езици. Завършва образованието си с успех през 1908 г. Получава научната степен „доктор“, след като защитава дисертационен

² Фотографията не е датирана. Направена е от известния български фотограф Иван Атанасов Карастоянов (1853–1922), който е бил и народен представител в Петото велико народно събрание.

³ Петър Хаджи-Ненов Керемекчиев (1826–1881) е български дарител, завещал богатството си за просветителни цели. С наследството му към Министерството на просвещението е основан Фонд на негово име с цел „да се изпращат ежегодно млади българи да придобият образованието си в културна Европа“ (вж. Данчов, Н. Г., Данчов, И. Г. Българска енциклопедия. т. А–К. фототип. изд. [София, 1991], с. 670. (1. изд. София, 1936).

⁴ Лазаревския институт в Москва е основан през 1815 г. и съществува до 1921 г., когато е закрит. В продължение на повече от век той се развива и променя и прераства от гимназия (Арменско Лазаревско училище) в Институт (1839 г.), приравнен с Художествената академия, Московския дворянски институт и др. Учебната програма включва курсове по арабски, турски и персийски език. Към института е изградена типография, в която от 1899 до 1917 г. излизат научните сборници „Трудове по изтокознание“. През 1920 г. е наречен Централен институт за живи източни езици (вж. Базиянц, А. Лазаревский институт Восточных языков. исторический очерк. Москва, 1959).

Dieterici, F. Thier [Tier] und Mensch vor dem König der Genien. 2. Ausg. Leipzig, 1881. (С автограф (арабица) Yahya Dimitrov и дата 4.VII.1904 г. Берлин).

Dieterici, F. Aravisch-deutsches Handwörterbuch zum Koran und Thier [Tier] und Mensch vor dem König der Genien. 2. verm. und verb. Aufl. Leipzig, 1894. (С автограф и дата 1.II.1904 г. Берлин. Оставена е изрезка от немски вестник с портрет и некролог на автора на книгата – Фридрих Дитерици, с дописан на ръка кръст и годината 1903).

Освен тях ще посоча, че за Националната библиотека той е подбрал печатни и литографски издания на известните сборници с притчи и истории „Калила и Димна“, който е преведен под това заглавие от Ибн ал-Мукаффа (поч. 759–760) от персийската версия на санскритската „Панчататра“, „Хиляда и една нощ“, „Месневи“ на Джелал ад-Дин ар-Руми (1207–1273), поетичния сборник „Диван“ на султана-поет Мехмед II – Завоевателя (1432–1481), издаден от Георг Якоб.⁷

Освен книгите, надписани от Кимрянов, във фонда на Ориенталския отдел има значителен брой издания от края на XIX и началото на XX в. За част от тях може да се предполага, че са набавени по препоръка и с участието на Иван Димитров. По-късно, през 1953 г., повече от 115 книги постъпват в Ориенталския отдел и обогатяват неговата книжна колекция.⁸ Тук не бих могла да ги представя подробно, но заслужава да се отбележи, че след тях се откриват трудове, които са актуални и необходими и днес и не представляват интерес само като свидетелства от историята на европейската ориенталистика. Такива са изданията на оригинални съчинения от традиционната арабска граматика и на текстове на османотурски език, придружени с коментари и изследвания, речници и каталози на източни ръкописи.

Иван Димитров се завръща в София, след като отклонява настоятелните покани да продължи научната си кариера в Берлин. Преди да постъпи на работа в Народната библиотека, завършва школата за запасни офицери. Назначен е като библиотекар в Ориенталския отдел на 28 декември 1909 г. Отдава сили, знания и труд за развитието на отдела и на Библиотеката като цяло. С подкрепата на директора Пенчо Славейков (1866–1912)⁹ през октомври 1910 г. е командирован в Мюнхен, „за да има в Народната библиотека поне едно лице, запознато с библиотечното дело“¹⁰. Решението на директора се оказва напълно уместно и навременно, а курсът, който преминава Иван Димитров, е изключително ползотворен и на високо научно ниво. Свидетелство за това е не само подробният Рапорт¹¹, изпратен до

⁷ **Sultan Mehmed des Zweiten**. Der Divan Sultan Mehmeds des Zweiten des Eroberers von Konstantinopel. hrsgb. von Georg Jakob. Berlin. 1904.

⁸ Необходимо е специално проучване на постъпленията от посочената 1953 г., за да може да се определи с точност кои от книгите са били притежавани от д-р Димитров. Това е задача пред бъдещите изследователи на историята на Ориенталския отдел.

⁹ **Симеонова**, Р. Българската национална библиотека и нейните директори (1879–2009). София, 2009, с. 67–72.

¹⁰ **Йорданов**, В. История на Народната библиотека..., с. 215.

¹¹ **Кимрянов**, Ив. Рапорт до Министъра на просвещението от 23 юли 1911 г. София: НБКМ–БИА, ф. 35, а.е. 358, л. 14–20/л. 28–34. Документът има две фолиации – оригинална и библиотечна.

министъра на просвещението от Ив. Димитров, но преди всичко всеотдайната му работа в следващите години, когато на практика прилага специалната квалификация и школовка, придобити в Баварската придворна и държавна библиотека.

В книгата си Велико Йорданов отделя голямо внимание на съдържанието на Рапорта на Кимрянов, като подчертава, че той „е обстоен и поучителен, понеже е вещо съставен“. И допълва: „от него се вижда, как той [Ив. Димитров] е бил солидно и всестранно подготвен за висш библиотечен чиновник“.¹²

Към достоинства на текста на Кимрянов трябва да се добави и фактът, че с времето той се превръща в ценен документ за историята на библиотечното дело и в частност дава конкретна информация за свързаната с него теория и практика, които са били възприети в Германия и са ползвани като образец в изграждането на Народната библиотека в София.

От особен интерес за изследователите на темата за Закона за депозита у нас са наблюденията на Кимрянов в тази връзка, отразени в неговия Рапорт. Той не само представя ситуацията в Германия, но прави паралели с практиката у нас. Посочва, че лекция за депозиране на печатните произведения е била изнесена от библиотекаря Еуген Столрайтер (1874–1956)¹³. Препраща към обнародвания текст на „сегашния закон по тая материя в Бавария“, като уточнява, че той „датира от 1865 година. На това задължение е подчинен само издателят, а не печатарят, както е у нас. До 1892 година книгите се внасяли чрез Министерството на просвещението, от тогава насам – направо в библиотеката“¹⁴.

Кимрянов се връща към темата за Закона за депозита и в други пасажи на Рапорта, свързани със задачите на отделите в Библиотеката, както и с практиката на подвързване и с режима на достъп и ползване на ръкописите. От тях става ясно, че един от начините за увеличаване на библиотечния фонд е получаването на „безплатни екземпляри по закона за депозиране на печатни произведения“, редом с покупката, за които е натоварен административният отдел.

За част от видовете книги, които се получават по депозит, Димитров споменава, когато излага подробности за подвързването на наличния фонд: „дребни и незначителни книги, които влизат в библиотеката по закона за депозирането на печатни произведения, могат да се подвързват по няколко наедно“¹⁵. Относно постъпленията, които се изисква да бъдат съхранявани в Библиотеката, той посочва, че „от фотографически или други механически копия от ръкопис трябва да се депозира ... един екземпляр от всяка публикация, па било даже и статия в някое списание върху или из ръкописи на Мюнхенската библиотека“¹⁶.

Въпреки че в Рапорта си не дава повече информация за Закона за депозита в Германия, Димитров е проучил в детайли неговите разпоредби и отражението им върху работата на различните звена, в които е практикувал. Натрупаният опит

¹² Йорданов, В. История Народната библиотека..., с. 216.

¹³ Еуген Столрайтер (1874–1956), вж. *Jahrbuch Der Deutschen Bibliotheken*. hrsg. vom Verein Deutscher Bibliothekare, Leipzig, 1902, vol. 1, с. 51.

¹⁴ Кимрянов, Ив. Рапорт до..., л. 31/л. 17.

¹⁵ Пак там, л. 16/л. 30.

¹⁶ Пак там, л. 18/л. 32.

НБЗН ☆ БНА
фонд № 35
арх. ел. 318
л. 4

До Господина Министра на На-
родното Просвѣщение
Въ София.

РАПОРТЪ,

отъ Д-ръ Иванъ Димитровъ, Библио-
текаръ на Източния Отдѣлъ при
Народната Библиотека.

Господина Министре,

Честъ ми е да съобща, че съгласно писмото на повѣреното Ви
Министерство отъ 7 Октомврий 1910 год. подъ № 7645, съ което бѣхъ
командиранъ да участвувамъ въ курсоветъ по библиотекерство въ
Баварската Hof - und Staats - Bibliothek, азъ отпътувахъ въ края
на мѣсець Октомврий 1910 година за Мюнхенъ. Слѣдъ моето завръ-
щане, въ Народната Библиотека се получи слѣдното писмо отъ Ди-
ректора на тамошната Библиотека /прѣводъ/:

№ 409. До Народната Библиотека въ София.

Честъ имамъ да съобща, че Вашия Библиотекеръ Д-ръ Ив. Димит-
ровъ непрѣкъснато присъствува на нашитъ библиотечни упражненія,
държани отъ 1 Ноемрий 1910 до 30 Юний 1911 година, а въкъ отъ
това съ голѣмо усърдие зема участие въ работитъ на библиотеката

/Под. /Д-ръ Шноррь фонъ Каролсфелдъ,

Мюнхенъ 1 Юли 1911.

Кралски Директоръ.

Върху тия курсове, основани въ 1905 година, има една бѣлѣжка
въ Zentralblatt für Bibliothekswesen, годишника XXII /1905/, на
чѣлниятъ текстъ на закона, съ който тѣ се укрѣпѣнати е обнарод-
ванъ въ Ministerialblatt für Kirchen-und Schul-Angelegenheiten

Началото на Рапорта на Ив. Кимрянов от 1911 г.

му позволява по-късно, когато е в София, да допринесе за усъвършенстването на закона у нас и за превръщането на депозита в задължителен.¹⁷

Поради голямата познавателна стойност и значимостта на Рапорта на Иван Димитров Кимрянов намирам за уместно да го публикувам тук, придружен с необходимите бележки.

[НБКМ–БИА, ф. 35, а.е. 358, л. 14–20/л. 28–34]

До Господина Министъра
на Народното Просвещение¹⁸
В София.

РАПОРТ

От Д-р Иван Димитров,
Библиотекар на Източния Отдел
при Народната Библиотека.

Господина Министре,

Чест ми е да съобщя, че съгласно писмо на повереното Ви Министерство от 7 Октомврий 1910 год. под № 7654, с което бях командирован да участвувам в курсовете по библиотекарство в Баварската Hof-und Staats-Bibliothek¹⁹, аз отпътувах в края на месец Октомврий 1910 година за Мюнхен. След моето завръщане, в Народната библиотека се получи следното писмо от Директора на тамошната Библиотека (превод):

№ 409 До Народната Библиотека в София.

Чест имам да съобщя, че Вашият Библиотекар Д-р Ив. Димитров непрекъснато присъствува на нашите библиотечни упражнения, държани от 1 Ноемврий 1910 до 30 Юний 1911 година, а във от това с голямо усърдие зема участие в работите на библиотеката.

/Подп. / д-р Шкорр Фон Каролсфелд²⁰,
Мюнхен 1 Юли 1911. Кралски Директор.

¹⁷ Йорданов, В. История на Народната библиотека..., с. 251.

¹⁸ Текстът на Рапорта е предаден, като са запазени автентичността на езика, употребата на главни букви и латиница, както и пунктуацията. Остарелите буквени знаци са заменени според съвременния правопис.

¹⁹ Баварската придворна и държавна библиотека (от немски ез.).

²⁰ Ханс Шнор фон Каролсфелд (1862–1935) е известен филолог, работил като библиотекар, главен библиотекар. В периода 1909–1929 г. е директор на библиотеката, в която е бил Ив. Димитров, вж. Die Geschichte der Staatsbibliothek [онлайн] [прегледан 30.9.2017]. <https://www.bayerische-landesbibliothek-online.de/bsb-geschichte>; Hans Schnorr von Carolsfeld – Wikipedia [онлайн]. [прегледан 30.9.2017]. https://de.wikipedia.org/wiki/Hans_Schnorr_von_Carolsfeld

Върху тия курсове, основани в 1905 година, има една бележка в *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, годишнина XXII (1905), но пълният текст на закона, с който те се учредяват, е обнародван в *Ministerialblatt für Kirchen-und Schul-Angelegenheiten im Rönigreich Bayern*, № 12 от 29 April, пренечатан в *Zentralblatt*, год. XXII, стр. 323 и сл. Те траят 9 месеца и се устройват за ония господа с пълно средно и висше образование, които са работили по-рано вече 9 месеца в Държавната библиотека, или в някоя баварска университетска библиотека, или в библиотеката на Мюнхенската Политехника и сега желаят да се подготвят за по-високи библиотекарски длъжности (пазител, библиотекар, главен библиотекар и т.н.). Според § 11 на споменатия закон тия курсове, наречени библиотекарски упражнения, [се] състоят от лекции и практически работи – първите след обед, вторите преди обед.

Практическите работи се простират върху всички отдели на библиотеката и всеки практикант се запознава отблизо с функциите на целия библиотечен организъм, като работи по няколко време във всеки отдел под ръководството на чиновника, който завежда този отдел. Лекциите са наистина от по-общ характер, но все пак повечето от тях имат главно за предмет условията на *Hof- und Staats-Bibliothek*. Законът предписва четене на лекции по следните отрасли: 1) Книгопечатане и книгопродаване, наука за ръкописите; 2) Библиотекарство (библиотечни пострройки, уредба и управление на библиотеките, история на библиотеките); 3) Библиография.

На 2 Ноемврий 1910 година започнаха лекциите, четени от чиновници на държавната библиотека, и следваха, в много по-обширен размер, отколкото законът предписва, по този ред:

1. D-r Herbig²¹ (библиотекар и същевременно доцент в университета по сравнително езикознание): Общо езикознание.

Той говори за: Групиране на езиците, сродства помежду им, сравнителна граматика, история на езикознанието. Както и останалите лектори, г. Herbig разглежда между другото всички по-значителни съчинения по своя предмет, а най-важните донася на лекцията си и показва на практикантите. След общата част на своята лекция той разглежда съответните отдели от каталога, именно реперториите *Lingua generatim*, *L[ingua] graeca*, *L[ingua] latine*, *Linguae religiae* и обяснява, какви съчинения и защо се вписват въ[в] всеки един от тях.

2. Dr. Hilsenbeck²² (библиотекар в Държавната Библиотека, а същевременно и в Академията на Науките): Schematismus, наредба на книгите и каталозите.

Мюнхенската библиотека има: а) Един главен (азбучен) каталог, до 1840 година в томове *in fol.*, от 1840 година на картони; б) Каталог, означаващ мястото на всяка книга в библиотеката, което се определя от нейното съдържание

²¹ Д-р Густаф Хербиг (1873–1925) – езиковед. За него вж. и на адрес: [https://de.wikipedia.org/wiki/Gustav_Herbig_\(Sprachwissenschaftler\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Gustav_Herbig_(Sprachwissenschaftler))

²² Д-р Адолф Хилсенбек (1873–1947). Вж. **Alter** Realkatalog der Bayerischen Staatsbibliothek [онлайн]. [прегледан 30.9.2017]. <https://www.bayerische-landesbibliothek-online.de/alter-realkatalog; Jahrbuch Der Deutschen Bibliotheken...>, с. 51.

– *Standortskatalog*²³ или *Repertorium*. Този каталог замества същевременно систематическия, понеже в Мюнхенската Библиотека книгите са наредени по групи според съдържанието си; Цялата библиотека е разделена на 12 главни групи, а те от своя страна на 188 подотдела; в рамката на подотделите книгите се подреждат в 3 редици според височината си (8^о височина до 25 см.; 4^о – от 25 до 35 см.; 2^о (folio) – от 35 см. нагоре), а въ[в] всяка от тия редици книгите се поставят в азбучен ред с отделна номерация за всеки формат. Книгите на всеки един от тия 188 подотдела са описани по реда на нареждането им в отделни каталози, така наречените (в Мюнхен) репертории. Един преглед на тия репертории съдържа печатното *Uebersicht über die Kataloge und Repertorien der K. Hof-und Staats-Bibliothek. München 1909*. Тая наредба има много неудобства, в което аз лично успях да се убедя през време на своето работене там. Между другото, в известни случаи е много трудно да се определи към коя група да се отнесе известно съчинение, от което следва невъзможността да се постави то на две и повече места в библиотеката, щом попада еднакво под повече от една група. Азбучното подреждане, от друга страна, изисква много място, прави каталозите след дълго пренасяне на нови съчинения непрегледни и докарва много експоненти. По тази последна причина например Университетската библиотека в Мюнхен, разделена на 50–60 отдела е усвоила акцесионната система в рамките на отделните групи, при която книгите се нареждат по реда на тяхното постъпване в библиотеката със спазване на деленето на трите формата. Номерацията тука е непрекъсната и само новите издания от съществуващи в библиотеката съчинения се поставят непосредствено след по-първите издания и [се] означават с експоненти. За избягване на тия последните, централната библиотека на Германския и Австрийски *Alpen-Verein* е въвела тъй наречените *Springende Nummern*, като номерацията не става по естествения ред на числата, а с големи скокове.

След общите бележки за каталозите и нареждането на книгите, г. *Hilsenbeck* разглежда всички 188 репертории с подробно обяснение на групите от съчинения, които се вписват въ[в] всяка една от тях.

Освен поменатите каталози, библиотеката притежава още следните: Исторически *Sachkatalog* (каталог по материи), започнат от *Ritzler* 'а. Той е извлечен от главния (азбучен) каталог. В отдела му *Turcia* е събирана между другото всичката литература стара и нова върху България. След него иде *Kunstkatalog* (Каталог на художествените произведения), каталог на Музикални произведения и тоя на Академическите издания.

3. *Dr. Petzel*²⁴ (библиотекар): Автографни сбирки. – Преглед и произход на Мюнхенската сбирка (основана в 1885 година), наредба, пазене.

4. *Dr. Heiland*²⁵ (библиотекар): История на библиотеките.

²³ Това е топографски каталог, който е един от основните каталози на библиотеката.

²⁴ Ерих Петцет (1870–1928), вж. и *Jahrbuch Der Deutschen Bibliotheken...*, с. 51.

²⁵ Карл Хайланд (1859–?).

След един исторически преглед, в който се докосва до Александрия и споменава сбирките на Гърция и Римляне, г. Heiland се спира подробно върху средновековните манастирски библиотеки. Периода на новите библиотеки започва с Мюнхенската Hof-und Staats-Bibliothek, основана в 1550 година от Курфюрст Албрехт V²⁶. След това разглежда останалите библиотеки в Бавария, Германия, по-забележителните в Европа, и дори Америка.

5. Dr. Tillman²⁷ (главен библиотекар): *Търговия с книги. Исторически преглед, с особен поглед към средновековните наценки на модерното книжарство; Месците*²⁸ в Хамбург и Лайпциг. Модерното немско книжарство (издателство, [а] сортимент, антиквариат, комисионерско издателство). История на немския Börsenverein²⁹; организация, статут. Условия за сношение между издателства и книжари, както и на последните помежду им. Раббат (отстъпка). За отбелязване е, че немските книжари, членове на Börsenverein, са подчинени на статута на това дружество само при сделки в Германия; при продажба на книги вън от Германия могат да правят рабат и по-голям от установения (който е 5%, наречен сконто, при плащане в наличност и 10% за публични библиотеки като Мюнхенската).

6. Dr. Schulz³⁰ (библиотекар): *История на печатането на ноти и преглед на библиотеките с музикални сбирки.*

7. Dr. Glauning³¹ (пазител): *История на подвързията.*

През време на своята лекция Dr. Glauning донася и показва най-ценните подвързии, които притежава библиотеката, най-често Unica, повечето от които се [о]ценат с милиони.

8. Dr. Leidinger³² (главен библиотекар): *История на печатането преди Гутенберга.* Тука се разглеждат тъй наречените Xylographia³³, т.е. книги печатани посредством дъска, на която са изрязани картини с или без текст, или само текст без картини. Мюнхенската библиотека притежава от подобни съчинения най-голямата сбирка в света.

9. Dr. Köstler³⁴ (главен библиотекар): *Фабрикация на хартия.* Счита за

²⁶ Курфюрст (от нем. ез.) – название на германските владетели и князе (вж. Данчов, Н. Г., Данчов, И. Г. Българска енциклопедия..., с. 789).

²⁷ Хайнрих Тилман (?–?), вж. *Jahrbuch Der Deutschen Bibliotheken*..., с. 51.

²⁸ Месците (от нем. ез.: die Messe) – изложение, панаир.

²⁹ Börsenverein (Börsenverein der Deutschen Buchhändler) – Асоциация на немските книготърговци и издатели, съществувала в периода от 1825 до 1990 г.

³⁰ Готфрид Шулиц (?–?).

³¹ Ото Глаунинг (1876–1941) – на поста пазител е до 1911 г. когато става библиотекар, вж. *Die Geschichte der Staatsbibliothek* [онлайн]...; *Alter Realkatalog der Bayerischen Staatsbibliothek* [онлайн]...; *Jahrbuch Der Deutschen Bibliotheken*..., с. 51.

³² Георг Лайдингер (1870–1945), вж. *Die Geschichte der Staatsbibliothek* [онлайн]...; *Jahrbuch Der Deutschen Bibliotheken*..., с. 51.

³³ Ксилография – способ за печатане с дървени букви или плочки (вж. Данчов, Н. Г., Данчов, И. Г. Българска енциклопедия..., с. 778).

³⁴ Мах Кьостлер (?–?), вж. *Jahrbuch Der Deutschen Bibliotheken* ..., с. 51.

излишно да давам подробни сведения върху този много интересен курс, но заслужава да се спомене следното обстоятелство: както е известно, новата хартия съдържа обикновено много дървени части, което я прави да пожелтява лесно от слънце и светлина и да се чупи. Заради това от особено значение за библиотеките е при купуване на книги да се избират само трайни хартии. Присъствието на много дървени съставни части се констатира, като се вземе 1 gr. Phloroglucin³⁵, 50^{ccm} Алкохол и 25^{ccm} солна киселина и в тая течност се спусне късче от хартията за изпитване. В тая течност дървената хартия скоро става червена, а правената от парцали или целулоза остава бяла.

10. Dr. Freys³⁶ (главен библиотекар): *История на книгопечатането в 15 век. Животът и дейтелността на Гутенберга*³⁷ и на печатарите до 1500 година. Библиографии върху инкунабулите.

11. Dr. Köstler: *Подвързване на книги.*

Основно правило е, че всяка библиотечна книга, колкото малка да е била тя, трябва да бъде подвързана. Подвързията по солидност и материал трябва да се съобразява с предполагаемото търсене на всяко отделно съчинение, а в естетическо отношение да съответствува на съдържанието му. Всяко съчинение трябва да се подвързва по възможност отделно. Обаче дребни и незначителни книги, които влизат в библиотеката по закона за депозирането на печатни произведения, могат да се подвързват по няколко наедно. (В Мюнхенската библиотека има по-стари дисертации, подвързани по 40–50 даже 100 наедно). Тия тънки книги без особено голяма цена могат просто да се подшиват с мукава³⁸ (така са подшивани в Университетската библиотека в Мюнхен много дисертации). Подвързиите на библиотечните книги за по-лесно разпознаване не бива да бъдат еднообразни. От няколко години насам в Мюнхен подвързват много съчинения с плат, наречен Gradl или Moleskin³⁹, вместо със сахтиян⁴⁰, както е било по-рано. Трайността на подобни подвързии е, според досегашния опит, еднаква с тези на кожата, даже по-голяма, а цената несравнено по-ниска. Друго нововъведение: долните ръбове на книги, които много често се вадят от местата им, за да не се късат лесно, се обковават с железни (никелови) ишпи, които струват 50–60 ст. С калико⁴¹

³⁵ Флороглуцин (триатомен фенол) – служи за микрохимически реактив за откриване на дървесина. Вж. *Энциклопедический словарь*. изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефран. т. 36. Санкт-Петербург, 1902, с. 172.

³⁶ Ернст Фрейс (1863–1956), вж. *Die Geschichte der Staatsbibliothek* [онлайн]...

³⁷ Йохан Гутенберг (1400–1468), Йоханес Генсфлайш цур Ладен цум Гутенберг (Johannes Gensfleisch zur Laden zum Gutenberg) – златар и печатар, основоположник на съвременното книгопечатане.

³⁸ Мукава – вид плътна и дебела хартия. Названието идва от арабски и означава „подсилена, заздравена“.

³⁹ Градл и молескин са наименования на здрави дебели памучни тъкани, чието производство продължава и днес с редица нововъведения.

⁴⁰ Сахтиян (от тур. ез.) – вид козя кожа, обработена с лой от овчи опашки, което я прави мека (Данчов, Н. Г., Данчов, И. Г. *Българска енциклопедия*..., с. 1389).

⁴¹ Калико – памучен плат, по-известен днес като американ.

се подвързват винаги книги, които малко се употребяват. Вестниците просто се подшиват и снабдяват с груба обвивка от мукава или получават платно, ако са по-значителни; особено важните се подвързват с Gradl или с Moleskin. При подвързването книгите се винаги подшиват с конци; тел по никоя начин не се позволява. Затова и подвързаните книги се купуват само тогава, когато са шити с конци. Подрязването да бъде по възможност минимално. Музикални съчинения, ръкописи и инкунабули въобще никак не се подрязват. При укрепване на ръбовете не се позволява тъй нареченият Walzenschnitt. За отбелязване е така нареченият Patentfalz⁴²; употребява се при подвързване на отделни дебели картини или таблици. При печатане на заглавието на книгата върху кожата откън допуска се най-много три имена на автори. Ако са повече, въобще не се пише име на автор. При списания никога не се пише на гърба откън името на издателя. Когато се подвързват съчинения, излезли на свежки, външните корици на отделните свежки се събират наедно и подвързват в началото на цялото съчинение. Повече подробности съдържат печатаните Vorschriften, welche beim Rinden der Bücher zu beachten sind.

12. Dr. Philipp⁴³ (библиотекар): Чете и коментира Инструкцията за каталогизиране на книги, която недавна излезе от печат под заглавие Katalogisierungsordnung der K. Hof- und Staats-Bibliothek München. München, 1911.

13. Dr. Heiland: История на книгопечатането през 16 и 17 векове.

14. Dr. Köstler: История на книгопечатането през 18 и 19 векове. Техниката на книгопечатането. Литография.

15. Dr. Hilsenbeck: Библиография, т.е. библиографически помагала.

16. Dr. Stollreiter⁴⁴ (библиотекар): Депозиране на печатни произведения (Pflichtverlag).

Сегашия[т] закон по тая материя в Бавария датира от 1865 година. На това задължение е подчинен само издателят, а не печатарят, както е у нас. До 1892 година книгите се внасяли чрез министерството на Просвещението, от тогава насам – направо в библиотеката. Подробности върху това гл[e-dай] Laubmann: Einlieferung der Pflicht = exemplare in Bayern в Zentralblatt für Bibliothekswesen, Bd. XVIII, H. 12, S. 598 ff.

17. Dr. Köstler: Постройки и уредба на модерните библиотеки. – Библиотеките на древните; средновекови монастирски библиотеки; преценка на всички условия, на които те трябва да отговарят, както и начини, по които това се постига. Различни системи библиотеки (Зали, галерийни, магазинни). Особено внимание се (sic) обръща той на последния като образец на който служи Вашингтонската Congresslibrary.

18. Dr. Köstler: Каталози

⁴² Патентфалц – метални елементи, с които се окачва картина или таблица на стената.

⁴³ Михаел Филип (?– ?), вж. Jahrbuch Der Deutschen Bibliotheken ..., с. 51.

⁴⁴ Еуген Столрайтер, вж. бел. 13.

Първото условие за използване правилно на една библиотека са каталозите. Разни системи каталози, преимущества и недостатъци. Основният принцип за устройството на модерния каталог е подвижността на отделните картони.

19. Dr. Köstler: Управление на библиотеките и пазене на библиотечния имот.

20. Dr. Wolff⁴⁵ (главен библиотекар и управител на Университетската библиотека в Мюнхен): Науказнание. – История на отделните науки, преглед на по-значителните съчинения по всяка наука. Библиографически помагала.

Покрай посещаване на изброените лекции, аз работех и практически в разните отдели на библиотеката, като можах по този начин да се запозная с множество подробности, които не се уреждат с никакви инструкции и правилници, а често пъти отиват в разрез с тях.

Започнах с каталогизиране. В Мюнхенската библиотека, противно на общия принцип, картоните на каталога се изписват не само от предната, но и на обратната страна (§6 от Инструкцията). На долния край на картоната се означава датата на каталогизирането и т.н. Считаю за излишно да се впускам в подробности върху това, понеже правилата за каталогизиране са напечатани в споменатата вече *Katalogisierungsordnung*.

На ред с каталогизирането имах случай да изпълнявам поръчки от страна на чужди библиотеки или въобще на лица, живущи вън от Мюнхен. При удовлетворяване на подобни поръчки Hof-und Staats Bibliothek проявява достойна за завиждане услужливост, като не само се старае да изпълнява и такива с неточни указания на автор или заглавие (– подобни поръчки според правилника на Виенската Hofbibliothek се оставят без внимание –), но и по дадена тема се събира и изпраща нуждната литература или само съобщава, ако това се иска, заглавията на подходящите съчинения. За посетителите на библиотеката е определен тоже един специален чиновник, който дава нуждната информация. Наистина за тамошните условия това е и много естествено, понеже специално за публиката не съществува никакъв каталог. Едва тази година се постави началото на подобен, един вид като този на Берлинската Кралска библиотека, но подвижен.

По този случай сондирах мнението на някои от висшите чиновници на библиотеката по въпроса за приемане и нашата Народна библиотека в подобна размяна. Понеже Мюнхенската Библиотека се ръководи от принципа да дава за ползуване своите съчинения само на библиотеки, от които би могла да очаква съответствени услуги, увериха ме, че и с нашата библиотека би могла да се почне подобна размяна, щом бъде напечатан каталогът на Източния ни отдел, който е несравнено по-богат от тамошния.

След това работих в Секретариата. Там всеки Четвъртък се отварят и преглеждат пакетите с книги, изпратени за преглед от книжарите, с които

⁴⁵ Волф (?–?). Не бе открита информация за него.

библиотека се сношава: одобрените за купуване книги се задържат, вписват в особен акцемонант каталог (тоже подвижен), след което се пращат за каталогизиране и подвързване. Избора за покупка на книги върши една комисия, състояща от директора и началниците на отделите с участие на чиновници, специалисти в отделните области. Библиотеката разполага с една сума от 100 000 марки за доставка на книги. През Секретариата минават и поръчките на книги от и за чужди библиотеки.

Отделът на списанията е достъпен за посетители само с научни цели. При първото посещение се иска позволение на чиновника, който завежда този отдел. По-често употребяваните списания са изложени на маси, останалите са поставени на лавици около стените, но едните и другите са достъпни за всеки допуснат посетител без всякакви по-нататъшни формалности. След изпълване на всяко течение, списанието се подвързва и отива в магазина⁴⁶ при другите книги. Според правилника, неподвързани номера от нови списания не се дават за ползване вън от библиотеката; обаче, както се убедих, според нуждата се правят и изключения.

Също за работене в отдела за ръкописите се изисква специално позволение от съответния чиновник. Уредбата на този отдел е определена в *Benutzungsordnung für die K. Hof-und Staats Bibliothek München*, одобрено от Министерството на Просвещението на 22 Юлий 1907 година, §6, 32–37. За отбелязване са следните особености, които се споменуват там: При описване на ръкописи се броят и фолират само листове, на които въобще писано; Чисти листове, макар и в средата на ръкописа се оставят без внимание. При определяне старостта на недатирани ръкописи Филиграните (*Wotserzeichen*) не са съвсем сигурно средство, още повече, че по-старите хартии въобще нямат подобни знакове. Повредени подвързии се поправят, ако листовите на книгата рискуват да се разпръснат иначе. В такъв случай нищо не се хвърга: старите части от подвързията се употребяват пак и датата на поправката се отбелязва в самата книга. Наредбата и описите на ръкописите в Мюнхенската библиотека са много комплицирани. Източните са наредени на групи по езици, в рамките на всяка група – систематически без оглед на формата. Новокупените се поставят на края на всяка група по реда на тяхното постъпване в библиотеката. Тази наредба почива върху традиция и не би могла лесно да се промени, макар за най-удобна да се смята наредбата според формата на ръкописа. От фотографически или други механически копия от ръкопис трябва да се депозира в библиотеката един екземпляр от всяка публикация, па било даже и статия в някое списание върху или из ръкописи на Мюнхенската Библиотека.

По въпроса за даване на книги ще отбележа следното: макар според правилника срокът да е изобщо един месец (за списания – 14 дни), обикновено книгите се задържат по 2–3 и повече месеца, щом не са поискани от друго. Само в последния случай се прави рекламация. Също така не се контролира и числото на кни-

⁴⁶ Магазин е старо название за книгохранилище. Думата има арабски произход – „махзан“, и означава място за съхранение, склад.

гите, които едно и също лице заема едновременно за четене у дома, макар според правилника то не бива да надминава 10. Книгите от читалнята и [под]ръчните библиотеки могат да се дават за у дома въ[в] важни случаи, но само за времето, когато библиотеката е затворена. Бележистика, карти, пътеводители и др. подобни, т.е. въобще съчинения, които не се искат за научна работа според правилника не се дават за ползуване [извън библиотеката]. Обаче в действителност под разни претексти правилникът лесно се заобикаля, най-главно поради голямата либералност на чиновниците. Естествено редки, стари и особено ценни съчинения не се дават вън от библиотеката.

За нарушение на професионалната тайна се счита да се съобщава на публиката, кое съчинение у кого се намира.

Няколко думи за организацията и управлението на библиотеката. Пълният текст на съответния правилник е напечатан в *Verwaltungs=Ordnung für die K. Hof-und Staats-Bibliothek München*, одобрено от Министерството на Просвещението на 13 Февруарий 1909 год. Според § 2, алин. 16 при покупка на отделни съчинения или сбирки на стойност повече от 1000 марки се изисква одобрението на Министерството. Също при продаване или размяна на съчинения, собственост на библиотеката.

Библиотеката има четири отдела:

1) Административен (*Verwaltungsabteilung*) – за управление и увеличение на библиотечното имущество. 2) Отдел за каталозите – за ръководене на каталогизирането. 3) Отдел за функциониране (*Betriebs=Abteilung*) – за уредба на ползуването от библиотеката. 4) Отдел за ръкописите. На чело на първия отдел стои директорът, останалите се завеждат от по един главен библиотекар с нуждното число средни и нисши чиновници.

Задачи на административния отдел:

А. Управление: 1) Водене на касата и сметките. 2) Канцеларска работа. 3) Регистратура. 4) Домакинство (грижа за зданието, пожарникарска служба, осветление, прислуга). 5) Управление на библиотечното имущество.

Б. Увеличение чрез: 1) Покупка. 2) Безплатни екземпляри по закона за депозиране на печатни произведения. 3) Подаръци. 4) Размяна. 5) От Академията на Науките.

Задачи на отдела на каталозите:

1) Наредба и водене на каталозите. 2) Подвързване на книгите. 3) Научна информационна служба. 4) Попълване на [под]ръчната библиотека в каталож-на зала.

Задачи на отдела за функциониране (*Betriebsabteilung*): 1) Сигниране и информационно бюро на Германските библиотеки. 2) Даване книги за четене (в Мюнхен), напомняния, рекламации. 3) Даване на книги за четене вън от Мюнхен. 4) Заемане на книги от външни библиотеки. 5) Уредба на отдела за списанията. 6) Читалня и [под]ръчната ѝ библиотека. 7) Гардероб. 8) Магазин и наредба на книгите. 9) Водене на *Desiderienbuch*. 10. Статистика. 11. Ревизии на книжния имот. 12) Надзор при разпределение работата на слугите.

Задачи на отдела за ръкописите:

1) Управление на всички ръкописи и на следните сродни отдели:

Cim. (*Cimelia* незаменими *Unica*), *Chaleogr.* (*Chaleographa*), *Lithogr.* (*Lithographa*), *L.impr.membr.* (*libri impressi membranscei*, книги, печатани на пергамент), *L.impr.c.n.m.* (*Libri impressi cum notis manuscriptis*, печатни книги с ръкописни бележки), *Im.mort* (*Imagines mortis*, танц на мъртвите)⁴⁷, *Einb.* (*Einblattdrucke*, печатни произведения само от един лист) *Exlibris*. 2) Постоянна изложба. 3) Каталогизиране на нови постъпили ръкописи. 4) Преработка и поправка на печатните и устарелите непечатани каталози. 5) Каталогизиране за архива на ръкописите (*Handschriften = Archiv*) на Пруската Академия на Науките. 6) Изпълнение на поръчки за ръкописи в самата библиотека и за вън от Мюнхен. 7) Пазене при работенето с ръкописи. 8) Поръчване на ръкописи от други библиотеки ... 10) Даване устни и писмени научни сведения из и върху ръкописи. 11) Грижа за преписване и фотографирание по желание на външни лица. 12) Попълване на [под] ръчната библиотека.

Към отдела за ръкописи са придадени: 1) Сбирката от карти. 2) Музикалният отдел. 3) Сбирката от Инконабули.

Бюджетните чиновници на Мюнхенската библиотека са 1) Директор. 2) Главни библиотекари (началници на отдели). 3) Библиотекари. 4) Пазители. 5) Секретари. 6) Канцеларски асистенти. 7) *Hausmeister*⁴⁸. 8) Главен слуга. 9) Портнер и слуги.

При нормални условия секретарите и низшите чиновници работят 48 часа седмично, пазителите 38, библиотекарите 36. За директора и главните библиотекари не е установено числото на часовете, но правилникът казва, че поради тяхното ръководящо положение се разбира какво те трябва да отделят за библиотеката най-малко поне толкова време, колкото и библиотекарите.

Аз се спрях наистина доста пространно върху библиотекарските курсове на Мюнхенската библиотека; обаче това сторих с особен смисъл: Първо, за това, че тия курсове са за сега единствени по рода си в Германия, а може би въобще в Европа, тъй щото от едно още по-кратко изложение не би се получило достатъчно ясно представление за тях; и второ, понеже предполагам, че Почитаемото Министерство може и за в бъдеще да праща тамо чиновници от Народната библиотека за по-сOLIDна подготовка и запознаване отблизо с уредбата и функциите на една действително научна библиотека.

Най на край ще си позволя да обърна вниманието на Почитаемото Министерство върху преголямата любезност, с която бях посрещнат както от ди-

⁴⁷ „Танцът на мъртвите“, известен също като „Танцът на смъртта“ е алегоричен сюжет на произведения на живописца и книжнина през Средновековието в Европа, внушаващи идеи за преходността на земния живот.

⁴⁸ Уредник. Позициите на служителите в Мюнхенската библиотеката са в следния йерархичен ред: главен библиотекар, библиотекар, пазител, секретар и асистент, който по-думите на Кимрянов е канцеларски асистент. Лекторите, които са посочени в Рапорта, се откриват в ползваните източници на по-ранни или следващи позиции, вж. бел. 9–11, 13–15, 18–20, 22, 24, 31–33.

ректора, така и от останалия персонал на библиотеката. През всичкото време на своето пребиваване там аз бях предмет на особено внимание, а доверието, с което ми се даде достъп на всеки кат на библиотеката ми помогна още повече за изпълнение на задачите, за които бях пратен. Заради всичко това чест ми е най-учтиво да помоля Почитаемото Министерство да благоволи от своя страна по официален път особено на директора г. Dr. Schnorr von Carolsfeld и на заведующия курсовете главен библиотекар Dr. A. Freys⁴⁹, като смея да уверя, че и най-ласкавата форма на подобна благодарност не ще надмине онова, което поменатите господа заслужават.

София, 23 Юлий 1911 година.

С отлично почитание: [няма подпис].⁵⁰

В началото на 1912 г. Д-р Иван Кимрянов е командирован в Самоков и Кюстендил, за да издири източни ръкописи, книги и документи. Данни от доклада му за работата в Кюстендил публикува В. Йорданов: „...намерил в тъй наречената Шадраванска джамия отрупани в дебел слой прах и никога не похващани 264 тома книги, от които 30 печатни, 4 литографирани, а останалите ръкописи“⁵¹. По нареждане на Кимрянов тези книги, както и още осем сандъка са изпратени в София и по този начин са спасени от разпиляване и унищожаване.

На 6 юни същата година Ив. Димитров е назначен за главен библиотекар (позиция, съответстваща днес на заместник-директор). Той участва като член в учредения през 1900 г. библиотечен комитет, който реално започва да функционира през 1909 г.⁵² В него влизат още проф. В. Н. Златарски (1866–1935), проф. Б. Цонев (1863–1926), Н. Михов (1877–1962; главен библиотекар) и П. Ю. Тодоров (1879–1916); председател е директорът Н. Бобчев (1863–1938)⁵³. Няколко са основните дейности, на които Димитров посвещава време и сили: разкриването на ръкописния и книжен фонд на Ориенталския отдел; работата на библиотечния комитет и прилагането на Закона за депозита, както и свързаната с него работа по изготвянето на библиотечните бюлетини за книги и периодични списания. Негово дело са бюлетините за периода 1908–1911 г., както и приготвените материали за годините 1912 и 1913.⁵⁴

Войната нарушава живота и ритъма на ежедневната работа и в страната, и в Народната библиотека и осуetyава всички предварителни планове.

Д-р Иван Димитров Кимрянов е мобилизиран и воюва за България като

⁴⁹ Инициалът от първото име, споменато тук, е „А“, но в литературата за историята на Мюнхенската библиотека, то е посочено като Ернст. Вж бел. 37. Не успях да установя на какво се дължи тази разлика.

⁵⁰ На листа не е положен личният подпис на Ив. Кимрянов. Вероятно това е втори екземпляр на Репорта.

⁵¹ Йорданов, В. История на Народната библиотека..., с. 251.

⁵² Пак там, с. 333–334.

⁵³ Симеонова, Р. Българската национална библиотека ..., София, 2009, с. 73–78.

⁵⁴ Йорданов, В. История на Народната библиотека..., с. 251.

запасен подпоручик от XII балкански полк на южния и на западния фронт. Ранен в боевете при Султан тепе. Транспортиран е в Кюстендил, а от там в София. Издъхва в болницата към Семинарията на 12 юли 1913 г. Посмъртно е повишен в звание и е награден с „Орден за заслуга“⁵⁵.

В рапорта до министъра на просвещението⁵⁶ по повод трагичната кончина директорът на Народната библиотека Никола Бобчев (1863–1938) изразява „голямата тъга“ на библиотеката за „мъчно заменимия труженик“, който е едничкият наш специалист по източните езици“.⁵⁷ Тази висока оценка на делото на Иван Кимрянов е дадена и от следващите по стъпките му български учени⁵⁸.

В предговора си към „Сбирката от източни ръкописи в София“ Александър Йонков Шишманов (1889–?) подчертава, че той е първият български ориенталист със специална подготовка, „на когото са възлагани така много надежди, но неговата смърт през войната от 1912–1913“ ги заличава. Лакоично, но точно са изтъкнати качествата му като млад учен и на загубата на България, нанесена с прекъсването на неговия живот.⁵⁹ Трудовете, които успява да публикува, и тези, които са отпечатани след смъртта му, разкриват голяма ерудиция, научна етика и отлично владение на арабски, турски и персийски, както и на немски език. Списъкът е кратък, както е кратък и житейският му път:

1. **‘Abu ‘Abdalla Muhammad Ibn Al-Hasan Aschaibani und sein corpus juris “al-gami‘ as-sagir“.** Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde, genehmigt von der Philosophischen Fakultät der Friedrich Wilhelms Universität zu Berlin. (Tag der Promotion: 16 Mai 1908). 148 с.

2. **Die Stellung der Frauen nach Mohammedanisch-Hanafitischem Rechte.** Mit einem Anhang: Schaibanis Eherecht. Stuttgart, (s.a.), с. 1–99. (Sonderabdruck aus *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft*, [1908?], Bd. 24, Heft 1).⁶⁰

3. **Историческата (!) битка при Варна в 1444 г.** (допълнителни бележки към реферата на г-н професора Иширков върху същата тема, четен на 31 октомври 1905 г.) от Д. А. Ихчиев. – В : *Периодическо списание*, 1911, кн. 71, свезка 9–10, с. 447–466.

4. **Bulgariens politische und wissenschaftliche Literatur.** (Jahresbericht für

⁵⁵ Стоилова, А. Д-р Иван Димитров Кимрянов..., с. 654.

⁵⁶ На този пост тогава е Иван Пеев-Плачков (1864–1942).

⁵⁷ Йорданов, В. История на Народната библиотека..., с. 225.

⁵⁸ Вж. Недков, Б. Ориенталистиката в Софийската народна библиотека. – В: *Годишник на българския библиографски институт 1945–1946*, 1948, 1, с. 233–234; Иванова, С. Комплектуване, формиране и разкриване на сбирките на Ориенталския отдел на НБКМ (към Пътеводител на Ориенталския отдел на НБКМ). – В: *Известия на Държавните архиви*, 2000, т. 79, с. 3–49; Кендерова, Ст., Иванова, З. Из сбирките на османските библиотеки в България XVIII–XIX век. – В: *Каталог на изложба от ръкописи и старопечатни книги*, София, май 1998. състав. Ст. Кендерова, З. Иванова. София, 1999, с. 33. и др.

⁵⁹ Шишманов, А. Собрание восточныхъ рукописей въ Софіи. – В: *Записки Восточного отделения Русского археологического общества*, Санкт Петербург, 1915, т. 23, с. 64.

⁶⁰ На първата страница в книгата има дарствен надпис, подписан от автора: „На П. Ю. Тодоров София, Септ. 1910“.

1909). Berlin, 1912, с. 1–38. (Sonderabruck aus den *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen zu Berlin. Abt. 2, Westasiatische Studien*, Berlin, 1912, Bd. 15).

5. Преселение на селджукски турци в Добруджа около средата на XIII век. – В: *Списание на Българската академия на науките. Клон историко-филологичен и философско-обществен*, 1915, кн. 10, с. 23–40.

С основание Иван Кимрянов е определен като един от първостроителите на Народната библиотека.⁶¹ За неговото присъствие, което е осезаемо и днес, свидетелстват не само притежаваните от него книги, не само ежедневно ползваните каталози и речници, с които е обогатил фонда на Ориенталския отдел, но и приносът му за развитието на Народната библиотека и на българска ориенталистика. Паметта за неговия живот, отдаден на Отечеството, и почитта на поколенията след него са неръкотворният паметник, който трябва да бъде съхранен.

⁶¹ Чолаков, Д. Първостроителят на Народната библиотека..., с. 125–128; вж. и Стоилова, А. Иван Димитров Кимрянов..., с. 221–222.

**„Държавата да започне да финансира
стандарта за библиотечно обслужване,
като осигурява по 8–9 милиона лева годишно
за обновяване на библиотечните фондове“
Интервю с Веселин Тодоров, управител
на издателство „Сиела Норма“ АД**

Антоанета Тотоманова

**“The State to start financing the library service standard by providing
8-9 million leva per year for library collections renewal”**

Interview with Veselin Todorov, Manager of Ciela Norma AD

Antoaneta Totomanova

Summary

Interview treats some of the main problems in legal deposit and book publishing sector in Bulgaria from the perspective of one of the country's biggest publishers. Concerned are issues in the current legal deposit legislation such as the number of deposit copies, the means and responsibilities of depositing, and are made some recommendations for the improvement of legal deposit system and library sector.

Key-words: interview, Veselin Todorov, book publishing, legal deposit.

– През 2017 г. се навършват 120 години от първия самостоятелен закон за задължителното депозиране в България. Свидетели сме на една респектираща годишнина, която ни провокира отново да се обърнем към проблемите, свързани с прилагането и изпълняването на този закон. Господин Тодоров, какво бихте споделили с нас по този въпрос като дългогодишен издател и управител на издателство „Сиела Норма“?

– Много благодаря за възможността да поздравя всички експерти от Националната библиотека, ангажирани с депозирането, изготвянето на библиографска информация и изобщо с книжното културно наследство. Факт е, че въпреки някои трудности, системата за депозиране работи и върши много успешно своята работа в областта на библиографията и съхраняването на националната култура. Ние в „Сиела“ сме се старали, като издател на най-голям брой книжни заглавия, стриктно да спазваме законодателството. Ако има някакви проблеми с българските издатели, те са свързани най-вече с количествата на задължителния депозит.

– *Какво е Вашето лично мнение за „качествата“ на този закон в контекста на европейското законодателство?*

– Бих коментирал най-вече количествата книги, които се предоставят в различните страни. По наша информация само в Литва има подобни на българските количества. В почти всички държави те са между 2 и 5 бройки. Трябва да имаме предвид и размерите на държавите и езиците. Например в Испания количеството е 5 екземпляра, но те трябва да отиват до централната библиотека, до централната библиотека на съответния автономен район и до провинциалните централни библиотеки. А има и държави като Франция, които са десет пъти по-големи от България и езикът им е официален в много други държави, в които депозитът е само 2 бройки.

– *Като доскорошен председател на Асоциация „Българска книга“ бихме искали да ни разкажете накратко какво е мнението на българските издатели по въпроса за „обектите“ и „субектите“ в Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения?*

– Ние можем да носим отговорност и да изпълняваме законовите задължения. В повечето държави задължението за депозиране е на печатниците или е споделено между печатницата и издателя. По-големият проблем остава количеството, може и в бъдеще отговорността да остане за издателя. Предполагам от гледна точка на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ е по-лесно да се работи с печатниците, които са по-малко на брой и очевидно имат постоянна база, склад, машинно оборудване и други предимства от гледна точка на физическия контрол. Един издател може да е физическо лице, който работи от дома си и може често да го сменя, да няма склад и изобщо да е трудно откриваем за прилагане на някакви принудителни или санкционни действия.

По отношение на обектите за депозиране малко странно вече изглежда да се търсят издания на електронен носител. Вече има много музикални и текстови аудиопродукции, които се издават електронно в мрежата, без да имат физически носител за потребителя. Би трябвало депозирането да става на сървъри на Националната библиотека, без да има предаване на носители, независимо дали има, или не такъв за потребителя.

– *Националната библиотека, която е оторизирана да извършва контрол върху изпълнението на Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения, среща сериозни затруднения в изпълняването на своите задължения, които са свързани с отказ от страна на някои издатели да депозират своята продукция, в неспазването на сроковете за депозиране и др. Вие какво бихте ни препоръчали за оптимизиране на тази дейност?*

– Според мен глобите и имуществените санкции, предвидени в закона, са достатъчни като размер. Би трябвало да се налагат, а контролът по събирането им да се прехвърли на приходните агенции, които имат нужния административен капацитет и репресивни правомощия. Но ако задължителните за депозиране количества се намалят, съм убеден, че издателите ще станат много по-стриктни.

Може задължението да се прехвърли към печатниците, както вече обясних, те са по-лесни за откриване и евентуално санкциониране. Разходът така или иначе ще бъде за издателя, просто печатницата ще го начисли в цената на печата.

— Според Вас добра практика ли е националната статистика за книгоиздаването да се извършва въз основа на документите, получени в Националната библиотека по силата на Закона за задължителното депозиране?

— Категорично не. Задължителното депозиране има функции за поддържане на библиографската информация и за съхраняване на културното наследство. Не трябва да го товарим с несвойствени функции като статистическа информация, още по-малко за осигуряване на обществен достъп до произведенията. Тези функции категорично трябва да отпаднат от закона. Статистиката успява да събира много добра информация например за автомобилите, корабите и жилищата. Никой не си и помисля да им събира депозит. За съжаление статистиката е длъжник на бранша ни, подхожда се по някаква методика, която трябва да бъде редактирана и подобрена.

— Притежавате ли някакви данни, които бихте споделили с нас, за действителния брой на издадените книги в страната през последните години?

— Нашата Асоциация се опитва да събира статистическа информация, която да подпомага издателите в издателската и търговската им политика. От тази гледна точка сме влагали повече усилия за събиране на информация за броя продадени книги и паричните обороти. Имаме информация за обороти от около 160 млн. лв. по крайни цени за 2016 г. Средната цена на продадените книги е била 12,03 лв. Общият оборот на членовете на Асоциация „Българска книга“ за 2016 г. по официалните отчети е бил 204 млн. лв. с ДДС. В него обаче са включени и някои други допълнителни дейности като печат и софтуерен развой, както и трябва да имаме предвид, че някои книги се отчитат два пъти — един път при издателя и втори път при търговеца, когато и двете фирми са членове на Асоциацията. Тази информация за членовете все пак показва, че почти всички български издатели са членове на Асоциация „Българска книга“ и че сивият сектор е намалял до незначителни размери.

— Бихте ли отправили някакви препоръки за промени в системата на задължителното депозиране?

— Както споменах вече, трябва незабавно да се намали количеството на задължителния депозит до две или три бройки. Електронните издания трябва да се зареждат на сървър или на заделен ресурс в националния хибриден облак, без да се изисква носител. И да отпаднат функциите по събиране на статистическа информация и осигуряване на достъп до произведенията. Последното трябва да се постига като най-сетне държавата започне да финансира стандарта за библиотечно обслужване, като започне да осигурява по 8–9 милиона лева годишно за обновяване на библиотечните фондове.

Националният регистър на издаваните книги в помощ на изпълнението на законодателството за задължителното депозирание на документи в България

Радослава Стефанова

The National Register of Published Books to support the implementation of legal deposit legislation in Bulgaria

Radoslava Stefanova

Summary

The article focuses on clarifying the role and importance of the ISBN system for the identification of both the objects and the subjects of the legal deposit legislation in Bulgaria. In the absence of unified and effective nationwide system for providing and exchange of information on Bulgarian publishing output the Register of Published Books maintained by the National ISBN Agency in Bulgaria is an essential instrument of supporting the implementation of the legal deposit legislation and securing the process of depositing of documents as it covers the majority of the country's book publishing. This is done through the descriptive metadata contained in the Register about the ISBN assigned books in print and the contact details of their publishers. Based on the data from the National Register, an attempt was made to analyze and mark some trends in the ratio between the volume of issued and the amount of received through legal deposit documents. Some of the main difficulties currently encountered in working with the Register have been outlined and summarized, which hinder both ISBN-related activity and its better application in view of depositing documents as well as are outlined possible solutions.

Key-words: ISBN, National Register of Published Books in Bulgaria, legal deposit, Books in print, book publishing.

Изпълнението на концепцията за задължителното депозирание на документи зависи не само от изграждането на подходящата законодателна рамка, но изисква и осигуряването на определени процедури за гарантиране на успешното приложение, контрол и управление на програмата за задължителен депозит. Те формират основата за практическото осъществяване на задължителното депозирание и способстват за постигане на заложените в него цели. С особена роля сред тези специфични дейности е събирането на информация за това, какво е публикувано в

страната или задачата за идентифициране и проследяване на обектите на задължително депозиране. Степента на нейното изпълнение се отразява върху нивото на ефективност на целия процес. Идентифицирането на подлежащите на депозиране публикации би могло да се разглежда като първоначален етап от изпълнението на законодателството за задължителния депозит, опосредстващ останалите етапи на придобиване, обработка, съхранение и достъп до документите.

Основните източници за идентифициране на наличната книжовна продукция традиционно включват издателски, търговски, библиографски каталози, справочници, бази данни и др. Добре позната в това отношение е ролята на Books in print, която е утвърдена в световен мащаб система за предоставяне и обмен на данни за наличните и предстоящите издания на пазара. Както е известно, опит за въвеждането ѝ в България представлява подготовката и издаването през 1997 г. на каталога „Български книги“, който за съжаление не намира продължение. В настоящия момент свойствени за системата Books in print в България функции изпълнява единствено Националният регистър на издаваните книги в България, който се попълва с данни от Агенцията за ISBN към Националната библиотека. Именно чрез него се осъществява функцията по идентифициране на обектите на задължителния депозит. Необходимо е уточнението, че Регистърът не представлява Books in print в чист вид, тъй като не съдържа информация за всички книги под печат в страната, а само за тези, които са заявени за идентифициране с ISBN, т.е. той се поддържа и попълва с данни не директно от издателските субекти, каквато е традицията при Books in print, а чрез Агенцията за ISBN, разбира се, въз основа на информацията, подадена от самите издатели. Освен това Регистърът съдържа предимно необходимите за ISBN метаданни, а не допълнителни сведения за описанието и статуса на изданията като цена, тираж, наличност, важни от пазарна гледна точка. Въпреки това, като се има предвид популярността, извоюваното важно място в книжния сектор и широкия национален обхват на системата ISBN, може да се разчита, че съдържащата се в него информация отразява издателската дейност в страната със задоволителна степен на изчерпателност. Според наблюденията на Татяна Дерменджиева, първи и дългогодишен ръководител на Националната агенция за ISBN, „90% от издаваните книги в България са със ISBN и са отразени в „Национален регистър на издаваните книги в България“, а около 95% от книгите на книжния пазар са с ISBN, т.е. задължително с штрих код“¹. В този смисъл системата за стандартна номерация на монографични издания ISBN и по-конкретно събираните в процеса на регистрация метаданни за изданията, оповестени в Регистъра на издаваните книги, могат да послужат като едно (а в много случаи и единственото) средство за идентифициране на голяма част от обектите на задължителния депозит в местните условия.

Националният регистър на издаваните книги в България е разработен и пуснат

¹ Дерменджиева, Татяна. Системата ISBN – универсална информационна система за издатели и книги в България (2000–2015 г.). – В: *Gloria bibliospherae* (Нишката на Ариадна). изследвания в чест на акад. проф. Александра Куманова. София: За буквите – О писменехъ, 2016, с. 344.

в действие през 2010–2011 г. в рамките на Проект BG0046 „Дигитализация и запазване на писменото наследство на България“ от Националната библиотека в партньорство с Асоциация „Българска книга“. Той поддържа единна класификационна схема на българското книгоразпространение и е изграден от следните модули: „Публичен сайт“, „Сигурност“, „Издания“, „Издателства“, „ISBN“, „Анкетни“, „Проучвания“, „Справки“, „Одит информация“, „Администриране“, „Управление на номенклатури“, „Проверка на правопис“ и „Книжарници“. Целите на неговото въвеждане са подобряване на организацията на книжния пазар и осигуряване на възможност за предоставянето на електронни услуги на гражданите и бизнеса. Националният регистър (НР) е изработен като уеббазирано приложение със средствата за разработка и база данни на Microsoft. Платформата на системата в интернет позволява подаването на заявките да се извършва директно в базата данни в режим онлайн, при което издателите сами попълват информацията за своите издания. Регистърът поддържа и международния формат за обмен на данни ONIX, което създава потенциална възможност, съставените в хода на присъждане на ISBN метаданни да бъдат конвертирани и използвани в други процеси, като например библиографската обработка на депозираните монографични издания.

При липсата на действаща, добре развита и ефективна система за организиране, подаване и обмен на информация за издателската продукция в страната, Националният регистър се използва като основен информационен инструмент от инспекторите от отдел „Депозирание, набавяне и регистрация на национална книжнина“ в Националната библиотека за осъществяването на контрол върху изпълнението на закона. Въпреки немалкото си недостатъци (като наличието на определен процент грешни, непълни и неактуални данни) информацията, предоставяна от НР, е оперативна и той е единственият източник, обединяващ данни за продукцията на основната част от българските издателства.

Каква е картината на упражняващите издателска дейност лица и организации и на създаваната от тях книжна продукция въз основа на данните от Националния регистър, служещи за идентификацията на субектите и обектите на закона за задължителния депозит? В опит за нейното очертаване няма да привеждаме детайлни количествени данни, нито ще се впускаме в подробни анализи за естеството и особеностите на издателския сектор, тъй като в информационното пространство са налични достатъчно изследвания по темата². Полезен източник за такава информация са и статистическите анализи на регистрираните през периода издатели и номерираните с ISBN издания, които се изготвят от сътрудниците от Агенцията за

² Вж. Дерменджиева, Татяна. Народната библиотека и българското книгоиздаване в началото на 21 век. – В: *Библиотеката* – минало и настояще. юбилеен сборник, посветен на 125-год. на Нар. библ. „Св. Св. Кирил и Методий“. науч. ред. А. Дипчикова, Е. Мусакова. София: Нар. библ. „Св. Св. Кирил и Методий“, 2005. 12 с., с табл.; **Същата**. Системата ISBN в България през 1991–2004. статистическо наблюдение. – В: *Бизнес среда на книгата*. сборник с доклади от научен семинар по книгоиздаване, 23 ноем. 2004, София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2007, с. 184–189; **Същата**. Системата ISBN и българската книга през 2006: статистически анализ. – В: *Print-Pack Magazine*, 2007, № 3, с. 42–44.

ISBN и в края на всяка календарна година се оповестяват на уебсайта на Националния регистър. Изнесените данни са за годините от 2012 насам. По повод 25-годишнината от въвеждането на ISBN в страната и създаването на Националната агенция за ISBN, беше публикуван и обстоен статистически преглед³ на нейната дейност за целия период на съществуване, от който може да се получи обобщена информация за броя регистрирани до момента издатели, брой и категории на заявените издания, някои наблюдения и изводи за състоянието на книгоиздаването и т.н. Поради това ще набележим само най-характерните моменти, като се опитаме да интерпретираме данните от гледна точка на тяхното място и значение за процеса на депозиране на книжовната ни продукция.

Регистрираните към момента в системата ISBN издатели са 5777. Това са различни организации, упражняващи в една или друга степен издателска дейност. Не всички от тях, разбира се, са действащи, тъй като базата данни съдържа общо регистрираните издателства от момента на създаване на Националната агенция за ISBN през 1991 г. досега. Неактивни в НР са издателствата, които не са подавали заявки за ISBN за подготвяни издания в последните няколко години, докато като спрели да издават се определят организациите, за които Агенцията за ISBN е получила изрични сведения, че са преустановили своята дейност. Със статус „неактивен“ са 1969 издатели, като 1143 от тях са еднократно заявили през годините субекти – юридически или физически лица, които не планират да развият издателска дейност, а са реализирали само по едно „случайно“ издание, т.е. неактивните организации, реално упражняващи издателска дейност, са 826. Като спрели да издават са маркирани 447 издателски субекта или заедно с 826-те неактивни това ни дава информация за общо 1273 отпаднали от сектора или намиращи се в застои издатели. Броят на текущо заявяващите, респективно текущо издаващите издателства е 3361, като към тях ежегодно се прибавят по приблизително 200 новорегистрирани издатели.

Съставът на регистрираните от Агенцията за ISBN издателски субекти е доста разнообразен. Това е отражение на липсата на регулации на държавно равнище, които да въведат регламент за издателска дейност и да поставят определени изисквания към упражняващите я. В този смисъл са регистрирани различни по правна форма, цел и предмет на дейност организации като частни фирми, нестопански сдружения от типа на фондации, асоциации, съюзи, научни и академични организации като институти и университети, държавни, обществени, културни и други институции и т.н., при които ако не е изрично упомената, то издателската дейност по презумпция попада в незабранените от закона дейности. Дори за мнозинството от регистрираните „издатели“ издаването на книги не е основно занимание, а е част от различни други активности, т.е. „чистите“ издателства и издателски къщи са много по-малък процент. Физическите лица – издатели на собствените си книги, започнаха да се регистрират в системата на ISBN с въвеждането от началото на 2015 г. на категорията автор-издател в отговор на активизи-

³ **Кирилова, Катя.** Издатели и книги, регистрирани в Националната агенция за ISBN (1991–2016). – В: *Библиотека*, 2017, № 2, с. 26–33.

рането ѝ в книжния сектор, каквито са и световните издателски тенденции. Това доведе до определен ръст на новорегистрираните издатели в следващите периоди. Конкретни количествени сравнения могат да се получат от статистическите данни, налични от посочените по-горе източници. Налагащият се извод е, че както на сътрудниците от Националната агенция за ISBN, така и на депозитните инспектори се налага да работят с текущо нарастващи по брой и разнообразни по естество действащи в качеството на издатели субекти, не всички от които осъзнават достатъчно добре принципите и отговорностите, присъщи на дейността. Това създава трудности и за процесите по обозначаване на изданията с ISBN, и за задължителното им депозиране.

Що се отнася до наличните в базата данни издания под печат техният общ брой е 209 664. Определянето им като „издания под печат“, разбира се, е съвсем условно, тъй като подобно на данните за регистрираните издатели НР съдържа общо всички заявени от началото на приложението на ISBN в България издания. Това включва издания още от началото на 90-те години на миналия век, за които е ясно, че наличните сведения не отразяват актуалното им състояние. Съвсем логично е, че като книги под печат могат да се определят само последните заявени издания. И тук дължим уточнението, че има и издания, които се заявяват доста преди тяхното планирано издаване, както и такива, които са заявени, но по различни причини не са публикувани в определения срок или изобщо не са издадени. През 2016 г. за ISBN са заявени общо 10 880 нови издания, а за първите девет месеца от началото на 2017 г. техният брой е 8475. На годишна база те нарастват с между 10 000 и 11 000 броя в последните години. Трудно би могло да се определи колко от тези предстоящи издания впоследствие са реално издадени, т.е. колко от тях са се превърнали в обекти на задължителното депозиране. Издателите не поддържат и не предоставят подобна информация като самоорганизация и самоинициатива, а Националната агенция за ISBN няма задължение, а и правомощия да я изисква. Въпреки че наред с друга търговска информация, като анотация, тираж, цена и т.н., НР позволява да се отбележи в запис на изданието дали то е вече издадено, или не, издателите почти не използват тази възможност. Така изданията, заявени до посочената планирана дата на издаване, се предоставят от Националния регистър по подразбиране в категорията „планирани издания“, а в „нови издания“, т.е. вече публикувани издания, попадат тези от тях, за които издателите са посочили конкретна дата на издаване и тя вече е премината. Към момента НР ни дава сведения за общо 1592 планирани издания, а броят на новите е 9. Тези цифри показват колко условно и неприложимо по отношение на реалното информационно осигуряване на процеса по депозиране е това разделение. Необходима е допълнителна и по-задълбочена интерпретация на резултатите, както и изработването на различна по тип стратегия за търсене и работа с базата данни на ISBN с оглед упражняването на контрол върху изпълнението на закона за задължителния депозит, каквито несъмнено прилагат отговорните за тези дейности експерти от Националната библиотека.

Съпоставката на данните за новите и предстоящите издания от Регистъра с

количеството реално издадени и частта на депозираните издания по години би било интересно с оглед очертаване на определени реалности и тенденции и извеждане на съответните изводи за действието на системата за депозиране, но същевременно е доста трудна за изпълнение задача. От една страна, защото липсва инициатива и воля за дефиниране на действително издадените заявени книги от самия книжен сектор, въпреки предоставяния от Националния регистър механизъм за това, от друга страна, поради несъвършенствата на същия този механизъм, за който ще стане дума по-нататък в изложението, и от трета – защото изданията не се диференцират по година на издаване на входа на системата за задължителен депозит – отчита се видът и общият брой на постъпилите издания. По-детайлна информация може да се получи само за изходните данни, т.е. за частта от депозираните издания, които след това са разпределени за по-нататъшна обработка и са преминали библиографска регистрация. Не всички депозираните през годината издания биват разпределени и обработени в рамките на същата календарна година – забавянето е с около три месеца. Разпределянето става на партии по реда на постъпване на документите и наред с издания от текущата година сред тях попадат и много такива от предходни години. Ето защо е трудно да се изведат конкретни данни за дела на издадените през определена година издания, за които впоследствие е било изпълнено задължението за депозиране и времевата рамка, в която това е било осъществено. Въпреки това именно съотношението между изданията от текущата година и тези от предходни години в постъпилите по задължителен депозит за даден период документи би могло да се използва за открояване на тенденциите.

Наличните данни ни позволяват да обобщим, че от потенциално издадените през годината издания се депозира малък процент, т.е. преобладаващо се събират по задължителен депозит издания от по-стари години, а това говори за недостатъчна оперативност на системата на депозиране. Това е най-отчетливо при най-скорошните данни. Заявените за ISBN през 2016 г. книги под печат са 10 880, постъпилите по задължителен депозит монографични издания са общо 8640, а разпределените и преминали библиографска регистрация публикувани през същата година документи за периода са 1838. Дори и да не разполагаме с точните цифри, логично налагащият се от тази съпоставка извод е, че много малка част от изданията за съответната година биват своевременно набавени по задължителен депозит, било то и с уговорката, че не всички фигуриращи в базата данни на ISBN издания са реализирани на пазара, не всички депозираните издания са обозначени с ISBN (въпреки че те са нищожно малък процент) и не всички все още са преминали библиографска регистрация. Данните за предходните три години потвърждават това наблюдение, което го превръща в тенденция. Стойностите за 2013 г. и 2014 г. са близки – заявените за ISBN издания под печат са съответно 11 061 и 11 170, броят на общо депозираните е 7021 и 7413, а регистрирани в базите данни на Библиотека, издадени през двете години, са 1326 и 1057 издания. Цифрите за 2015 г. са: 10 801 заявени, 9201 депозираните и 2089 обработени, издадени в същата година издания.

Вероятно по-коректни в предоставяната информация и направените изводи бихме били, ако изберем един малко по-различен подход и използваме данни за представителна извадка от няколко от по-големите български издателства и съотношението между техните потенциални издания – обекти на задължителния депозит, и реално постъпилите в Библиотеката в изпълнение на това задължение издания. За изследването са подбрани четирите издателства, подали най-много заявки за миналата година в Националния регистър на издаваните книги в България – над 200 заявки. Тяхната продуктивност е разгледана в рамките на същия период, използван и за горната съпоставка – последните четири години. За разглеждания период 2013–2016 г. тези издателства са подали общо 3747 заявки за предстоящи издания. В каталога на Библиотеката се откриват данни за около 2681 от тези издания, т.е. за 1066 издания не е изпълнено задължението по закона за задължителния депозит. По-нататъшните и задълбочени изследвания на тези тенденции оставяме на специалистите, от чиято област е осъществяването на контрол по изпълнението на действащото законодателство и от чиито компетенции е проследяването и анализирането на маркираните зависимости. Вместо това ще се концентрираме върху някои особености и недостатъци на Националния регистър на издаваните книги в България като средство за идентифициране на субектите и обектите на задължителния депозит.

Както вече беше посочено, базата данни, поддържана и текущо попълвана от Националната агенция за ISBN, обхваща съществен процент от действащите понастоящем български издателства. Затова и нейната роля в информационното осигуряване на различни технологични процеси, свързани с родната книжнина в Националната библиотека, е значителна. Тя може да се използва за различни анализи и изследвания както на текущо възникващи и развиващи се процеси, така и в историческа перспектива и от тази гледна точка съдържащата се информация, макар и не изцяло актуална, представлява определена ценност. Освен че дава така нужната за обезпечаването на процеса по депозиране информация за книгите под печат и данните за контакт с българските издателства, системата на НР страда и от някои несъвършенства, затрудняващи ползването му. В хода на извършваните в Националната агенция за ISBN ежедневни дейности и с участието и на колегите депозитни инспектори сме идентифицирали следните основни промени, необходими за оптимизиране на Регистъра както с оглед улесняване на работата в самата Агенция, така и с цел доближаването му до първоначално заложената цел да действа като Books in print в България.

Всъщност най-същественият проблем по отношение на Националния регистър се съдържа в самия информационен масив. За негова основа при стартирането на НР е използвана локалната база данни на Агенцията за ISBN, която е конвертирана и „налята“ в новата система. Нерядко в подобни случаи, особено при по-голям обем от данни, се стига до повреждане или загуба на част от информацията. Така в Регистъра все още са налице редица липсващи записи за книги, погрешно прехвърлени жанрове и тематики на изданията и др. грешки в данните въпреки постоянните усилия на сътрудниците от Агенцията за тяхното компенсиране чрез

редакция. Изключително важен с оглед на разглежданите проблеми е въпросът за наличието на много дублирани записи в Регистъра, т.е. записи за едни и същи книги, които са били заявени от едни и същи издателства и съответно обозначени с повече от един ISBN. Това е резултат както от невниманието на издателите, така и от липсата на механизъм за установяване на подобни дубли в самия Регистър. За преодоляването на тези недостатъци е необходимо в софтуерния продукт да се осигури възможност за проверка за съществуване на дадено заглавие в масива в момента на въвеждане на данните, т.е. сигнализиращ механизъм с цел недопускане дублиране на заявки, проверка на правопис и т.н. По отношение на поддържаните в Регистъра данни за контакт с издателите, проблем е липсата на системното им актуализиране, тъй като издателите не подават своевременно или изобщо тази информация. Това затруднява установяването на връзка с тях.

От сериозни подобрения се нуждаят търсещите алгоритми на системата. За двадесет и петте години съществуване на Националната агенция за ISBN в България е натрупан сериозен информационен масив и за постигане на релевантни резултати при търсенето в него е необходимо прецизиране при комбиниране на няколко различни показателя. Понастоящем наистина е възможно при търсенето да се изберат различни елементи от данни, да се комбинират различни критерии, да се добавят филтри, но въпреки това получаваният информационен шум е твърде голям, особено при по-популярни думи. Това е така, тъй като системата възприема всички въведени думи като ключови и търси по всички тях, поради което често се стига до разширяване вместо до ограничаване на търсенето. Ограничени са и възможностите за сортиране на получените резултати по различни показатели. Пример за това е вече посочената липса на механизъм за достатъчно прецизно отсяване на предстоящите от новите издания или активните от неактивните и спрели да издават издатели за определен времеви отсек, което би било много полезно за контрола върху изпълнението на законодателството за задължителния депозит и за по-прецизни изследвания в тази област. Съществува и не дотам удачното смесване на категории, които разделят изданията на „български“, „учебни“, „чуждестранни“ или още по-странното разделение по вид на документа, при което „книга“ е вид, отделен от електронно, графично, картографско и т.н. издание. Често пъти едно и също търсене при използването на застъпващи се показатели дава разминаващи се резултати. Тези и други несъвършенства на търсенето са важен проблем не само за по-доброто обезпечаване на текущи работни процеси, но и при използването на масива от данни с изследователски цели.

Допълнително за оптимизиране на работата на Националната агенция за ISBN от значение са и подобрения като осигуряване на по-ефективно администриране на НР чрез създаване на персонални служебни акаунти на сътрудниците от Агенцията с отчетни, контролни и статистически цели; възможност за съхранение и достъп до първоначалната версия на подадена заявка, която да бъде налична дори и след нанасянето на последващи редакции и промени от страна на издателя и поддържане на архив на заявките в електронен вид със справочни цели; по-голяма гъвкавост при необходимост от модифициране или актуализиране на отделни еле-

менти от данните в Регистъра, което се налага с развитието на системата на ISBN и с промените, които го съпътстват.

В световен мащаб ISBN е утвърден като система за недвусмислената идентификация на заглавията и различните издания на монографичните публикации на всички информационни носители, както и на отделните издатели. Като уникални идентификатори на книги и други монографични издания номерата ISBN могат да бъдат изключително полезни за идентифициране на публикациите, подлежащи на задължително депозиране. В страни, в които националната библиотека играе роля и на агенция, отговорна за администрирането на ISBN, дейностите, свързани със стандартната номерация на документи и задължителния депозит обикновено се допълват взаимно. Съпътстващите определянето на международен книжен номер описателни метаданни могат да обезпечат редица процеси, свързани с изданията, попадащи в обхвата на ISBN – от тяхната идентификация с различни цели като локализиране и придобиване, през библиографската им обработка и регистрация до подпомагане на ползването чрез прецизираното им търсене. В местните условия на липса на единна и обхватна система за информация за родната книжнина, Националният регистър на издаваните книги в България изпълнява съществена роля за процеса на задължителния депозит. Тя се изразява в предоставената от него възможност за идентификация както на обектите, така и на субектите на задължителния депозит. Тази задача е затруднена от редица неблагоприятни обстоятелства. Регистърът наред с немалкото предимства и подобрения на цялостната дейност, свързана с ISBN, притежава и доста несъвършенства, които биха могли дори да станат обект на отделно изследване. Проблемите възникват както поради слабости в самия програмен продукт, така и вследствие на недостатъчната заинтересованост, активност и отговорност от страна на участващите в системата на ISBN издатели по отношение на собствените им фигуриращи в НР данни, до които не бива да се забравя, че съществува в повечето случаи публичен достъп. Преодоляването на предизвикателствата и недостатъците може да се извърши само в резултат на съвместни действия и активното участие на издателския бранш, за да се развие и подобри качеството на системата, която е със сериозен потенциал да се реализира като достоверен Books in print, който да обслужва целия информационен сектор в страната. Инвестираните усилия и време със сигурност ще са от полза за всички участници по веригата автор–издател–разпространител–книготърговец–библиотека–читател и средство за саморегулацията на родния книжен сектор.

Тенденции в законодателството и практиката на задължителното депозирание в страните от Европейския съюз

Георги Александров

**Trends of the legal deposit legislation and practice in
the countries of the European Union**

Georgi Aleksandrov

Summary

The research sets three goals: to examine the trends of the legal deposit process within the EU, to illustrate them by concrete examples and to point out the problems of the Bulgarian practice in international context. The article focuses on the major trend of the legal deposit in the last twenty years: the legislative and practical enlargement of the legal deposit scope over all type of electronic publications. Two stages of legislation reforms are identified: first, related to the static electronic publications, and second, related to the dynamic online content. The technological and organizational aspects of the newly implemented digital deposit practices are illustrated by cases from almost all EU countries. The summarized data from more than twenty countries proves that the number of deposit book copies in Bulgaria is one of the highest within the EU. However the real problem of the local legal deposit is not quantitative. The major challenge is the lack of technological tools for archiving the large variety of electronic publications. The comparative analysis leads to two major conclusions regarding the local legal deposit: it is far behind the majority of the EU countries in terms of collection and preservation of electronic publications; its modernization would require higher involvement of the state institutions and better cooperation between libraries and publishers.

Key-words: legal deposit legislation, EU, legal deposit practices, electronic publications, electronic archiving.

„Британските издатели винаги са имали смесени чувства към задължителното депозиране и са се оплаквали, че предоставянето на безплатни екземпляри на библиотеките е икономическо бреме. Задължителното депозиране е оприличавано на данък върху знанието и издателите се питат защо тяхната професия се наказва по такъв начин.“¹ Това е цитат от дисертационен труд, посветен на депозитния

¹ **Muir**, Adrienne. Legal Deposit of Digital Publications. A Doctoral Thesis [онлайн]. 2005, с. 3. [прегледан 18.09.2017]. https://dspace.lboro.ac.uk/dspacejspu/bitstream/2134/8469/2/Thesis_Adrienne_Muir

процес в Обединеното кралство, но ако „британски“ се замени с друго прилагателното за национална принадлежност, текстът би звучал еднакво достоверно.

Споровете относно задължителното депозиране едва ли някога ще спрат, най-малкото поради обяснимия интерес на издателите да предоставят възможно по-малко безплатни екземпляри. У нас дискусиите също не спират, като обичайно се фокусират върху броя на депозираните екземпляри. В условията на хроничен финансов недостиг депозитните библиотеки разбираемо предпочитат сегашното количество да не се променя, за да не отпадне основният начин за попълване на книжния им фонд.

Дори и бегъл поглед отвъд темата за количеството на депозитните екземпляри открива далеч по-широк хоризонт. Вече двадесет години в международната практика на задължителното депозиране се извършват динамични промени. Основната проблематика е друга: архивирането, библиографското описание и съхранението на електронните публикации, както и общественият достъп до тях.

Настоящата статия цели да представи осъвременяването на депозитния процес в страните от Европейския съюз както в законодателен, така и в пратически план, без да има претенции за всеобхватно представяне на цялостния депозитен процес във всички 28 страни членки.

Три са основните задачи пред изследването:

- да се разкрият тенденциите в депозитното законодателство и в практическото му прилагане;
- тенденциите да се илюстрират с конкретни и показателни примери;
- да се открият проблемите на българското задължително депозиране в контекста в съвременната европейската практика.

Като основни източници на информация са използвани законовите актове, регламентиращи задължителното депозиране в страните от Европейския съюз, уебсайтовете на националните библиотеки в почти всички страни членки, както и документи с регулаторен и препоръчителен характер на различни международни институции и организации. Ползвани са и някои от многобройните публикации по проблемите на депозитното законодателство в България.²

Нови обекти – ново законодателство

Реформирането на депозитното законодателство е непрекъснат процес, защото появата на нови обекти на депозиране неизбежно изисква тяхното нормативно

² **Тотоманова**, Антоанета. А сега накъде? необходими ли са промени в Указа за задължителния депозит. – В: *АБВ*, 29 юни 1993; **Същата**. Новият закон за задължителното депозиране. – В: *Библиотека*, 2001, № 3–4; **Вълчев**, Христо. Проект за някои по-важни промени в Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения. – В: *Библиотека*, 2013, № 5, с. 28–32; **Тотоманова**, Антоанета, Стефанова, Радослава. Мрежовите ресурси – част от писменото културно наследство на света. – В: *Библиотека*, 2014, № 5, с. 7–27; **Стефанова**, Радослава. Електронните ресурси с отдалечен достъп и националната библиография. дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“. автореферат [онлайн]. [прегледан 11.09.2017]. https://www.uni-sofia.bg/index.php/bul/universitet_t/proceduri_za_nauchni_stepeni_i_akademichni_dl_zhnohti/proceduri_po_pridobivane_na_nauchni_stepeni/pridobivane_na_obrazovatelna_i_nauchna_stepen_doktor_uch_2015_2016_g

третиране. Депозитният процес също се променя, нагаждайки се към спецификата на новите медийни издания и новата комуникационна среда. Опознаването на европейската депозитна практика е особено актуално във време на бързо променящите се информационни технологии. Неоспоримата значимост на електронните публикации като част от световното културно наследство изисква изучаване на международния опит в тяхното събиране и дълготрайно съхранение.

Националните депозитни колекции в Европейския съюз включват широк спектър от издания и документи. Освен книгите и периодичните издания, традиционното депозиране включва картографски, нотни, филателни и фотоиздания, звукозаписи, аудио-визуални продукти, филми, микрофилми, ордени, медали, картички и още други обекти. По отношение на широтата си обхватът на задължителното депозиране у нас до края на миналия век не прави изключение.

Голямата промяна настъпва, когато електронните книги и електронните вестници престават да бъдат само технологични експерименти и се превръщат в явление на медийния пазар. Освен това в началото на новия век интернет бързо прераства в огромна комуникационна мрежа, в която се разпространяват различни по вид и необхватни по количество публикации. В тази нова информационна среда въпросът за културната стойност на електронните публикации и тяхното съхранение придобива глобално значение. През 2000 г. ЮНЕСКО публикува „Указания за законодателството за задължителното депозиране“, според които всички видове електронни публикации трябва да са обект на задължително депозиране, защото „не е обосновано заради нерешени технически и юридически проблеми важна част от световното наследство да не бъде съхранена“³. Три години по-късно Генералната асамблея на ЮНЕСКО приема Харта за цифровото наследство, чрез която легитимира статута на електронните публикации като неделима част от културното наследство на човечеството.⁴ Различни международни организации и професионални форуми също изразяват позицията си за реформиране на депозитните законодателства. Много активна е Международната федерация на библиотечните асоциации и институти (IFLA), която в поредица от свои конференции и становища сигнализира за новите предизвикателства пред депозитни институции. В Указания за националните библиографии в електронната ера от 2008 г. IFLA конкретно препоръчва обхватът на депозиране да се разпростре върху всякакъв вид издателска продукция „независимо от нейния формат“, като се подчертава, че това изискване трябва да се отнася и за „онлайн електронни документи“⁵.

В Европейския съюз се предприемат редица инициативи на международно

³ Larivière, Jules. 2000. Guidelines for the Legal Deposit Legislation [онлайн]. [прегледан 12.09.2017]. <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/resources/publications-and-communication-materials/publications/full-list/guidelines-for-legal-deposit-legislation>

⁴ UNESCO. Charter on the Preservation of the Digital Heritage [онлайн]. 17 October 2003. [прегледан 20.9.2017]. http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/mow/charter_preservation_digital_heritage_en.pdf

⁵ IFLA. Guidelines for National Bibliographies in the Electronic Age [онлайн]. 2008. [прегледан 20.09.2017]. <https://archive.ifla.org/VII/s12/guidelines-national-bibliographies-electronic-age.pdf>

равнище за разширяването на обхвата на задължителното депозиране. Още през 1995 г. Европейската комисия организира експертна дискусия в Люксембург относно изграждането на национални депозитни колекции от електронни публикации. Малко по-късно въпросът се обсъжда и на конференцията на директорите на националните библиотеки. В периода 1998–2000 г. се провежда експерименталният проект NETLIB, координиран от Кралската библиотека в Хага. Целта на проекта е да се създаде модел на общоевропейски репозиториум за електронни публикации.

Най-категорично и конкретно Европейският съюз формулира позицията си в Препоръката на Европейската комисия от 27 октомври 2011 г., която насърчава осъвременяване на нормативната уредба на задължителното депозиране. Този документ отправя сигнал към страните, които изостават във въвеждането на задължително депозиране на електронните публикации: „Въпреки постигнатия в целия ЕС напредък относно съхраняването на цифрови материали, в няколко държави членки липсват ясни и всеобхватни политики по отношение на съхраняването на цифрово съдържание. Липсата на такива политики представлява риск за по-нататъшното съществуване на цифровизирани материали и може да доведе също и до загуба на материали, изготвени от самото начало в цифров формат (цифрови материали „по рождение“)“.⁶

Ново законодателство – нова практика

Законодателните промени в страните от Европейския съюз през последните двадесетина години се извършват на два етапа. Първият обхваща последните години на миналия и първите години на новия век. В този период се регламентира депозирането на статичните електронни публикации като електронни книги и електронни периодични издания. Вторият етап урежда нормативно събирането, архивирането и съхранението на електронните публикации от интернет като уебсайтове, форуми и блогове.

Тези два етапа се забелязват и в съвременното българско депозитно законодателство. Електронните публикации на физически носител се появяват в Закона за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения от 2000 г. В актуализирания през 2009 г. и вече с променено наименование Закон за задължителното депозиране на печатни и други произведения се добавя нов обект: „произведения в дигитална форма, публикувани в електронни комуникационни мрежи“⁷. С тази съществена промяна България отговаря навременно на международните препоръките за осъвременяване на депозитното законодателство. Промяната обаче дори не намира отражение в Правилника за прилагането на закона, като и досега остава без никакви практически последици.

⁶ **Препоръка** на Комисията от 27 октомври 2011 година относно цифровизацията и предоставянето чрез интернет на материали в областта на културата, както и за съхранението на материали в цифров вид. – В: *Официален вестник на Европейския съюз* [онлайн], 29 окт. 2011, L 283, с. 41. [прегледан 20.09.2017]. <http://eur-lex.europa/legal-content/BG>

⁷ **Библиотечното дело в България.** сборник от нормативни документи (1878–2012). София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012.

Тенденцията за това двуетапно обновяване на нормативната база на задължителното депозиране има различни проявления в страните от Европейския съюз.

Дания е пример за бърза законодателна реакция спрямо нуждата от съхранение на електронните публикации. Законът за задължителното депозиране от 10 юни 1997 г. е наистина революционен, защото в него се обхващат всички публикации „независимо от медията, използвана за производството им“⁸. Така за първи път в обхвата на задължителното депозиране попадат и публикацииите от интернет. Няколко години по-късно Дания още веднъж актуализира правната депозитна регламентация. Законът, влязъл в сила от 1 юли 2005 г., прави ново групиране на обектите: произведения, издадени във физически формат; материали, издадени в електронните комуникационни мрежи; радио- и телевизионни програми и филми, предназначени за обществено достояние.⁹ Такава категоризация показва различен подход. Появява се нов разграничителен показател – физическият носител. Така печатните издания са групирани заедно със статичните електронни издания на носители като дискове и флаш драйвери. Динамичните публикации от интернет пък са обособени в самостоятелна група и така цялото съдържание на националния домейн .dk става обект на депозиране.

Почти едновременно с Дания, също през 1997 г., в Естония се приема закон за задължителното депозиране, който включва онлайн публикацииите наред с печатните, аудио-визуалните и статичните електронни публикации.¹⁰ През 2006 г. допълнение към закона регламентира и автоматизираното събиране на уебсайтове и други публикации от интернет. От 1 януари 2017 г. в Естония е в сила Законът за задължителния депозитен екземпляр, който е не само нов, но и новаторски. Подобно на датската практика, законът извършва ново групиране на обектите, като показателят „физически носител“ обединява в една категория и печатните, и статичните електронни издания. Новост е и изискването печатните издания да се депозират заедно с техните електронни предпечатни файлове. Облекчен е и достъпът до депозираните екземпляри, като дори се осигурява и дистанционен онлайн достъп, когато праводържателят на съответното издание е дал съгласие за това. Автоматизираното събиране на уебсайтове от националния домейн, както и съхранението на депозитния файл е поверено на Националната библиотека.¹¹

През 2003 г. във Великобритания се приема нов депозитен закон, в който вече се обхващат и електронните публикации на физически носител.¹² Това е първият британски самостоятелен закон за задължителното депозиране, което дотогава в продължение на три века е интегрирано в законодателството за авторското право.

⁸ **History of Legal Deposit** – DetKgl. Bibliotek [онлайн]. [прегледан 20.09.2017]. <http://www.kb.dk/en/kb/service/pligtaflevering-ISSN/pligtaflevering.html>

⁹ **Act on Legal Deposit of Published Material** [онлайн]. [прегледан 20.09.2017]. <http://www.kb.dk/en/kb/service/pligtaflevering-ISSN/lov.html>

¹⁰ **Riigi Teataja**. Legal Deposit Act [онлайн]. [прегледан 20.09.2017]. https://www.riigiteataja.ee/en/compare_original/504112014002

¹¹ **Riigi Teataja**. Legal Deposit Copy Act [онлайн]. [прегледан 21.09.2017]. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/514092016001/consolide>

¹² **Legal Deposit Libraries Act 2003**. [онлайн]. [прегледан 25.09.2017]. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/28/contents>

През 2013 г. влиза в сила нов законов акт, посветен изцяло на „не-печатните“ издания, който вече урежда и процедурата за депозиране на публикациите от интернет, включително и автоматизираното им събиране.¹³

Във Франция започва депозиране на първите цифрови материали, когато аудио-визуалните продукти преминават на дискови устройства. През 1992 г. законова промяна добавя мултимедийни издания, софтуер и бази данни. От 2006 г. актуализираният закон, част от Кодекса на културно-историческото наследство, регламентира задължителното депозиране на публикациите от интернет. Автоматизираното им събиране се извършва от Националната библиотека на Франция, като издателите са задължени да премахнат технологичните бариери за достъп.¹⁴ Любопитно е, че декретът, с който законът влиза в сила, се забавя цели пет години и през този период Националната библиотека на Франция събира само свободно достъпното съдържание в интернет. Затова и задължителното депозиране на платено електронно съдържание, в което попадат и електронните книги, започва едва от 2012 г.¹⁵

През 2006 г. в Германия се приема закон за Националната библиотека, който регламентира и депозитния процес. Обект на депозиране стават всички електронни публикации – както на физически носител, така и тези, разпространявани чрез интернет. От 2008 г. действа Наредба за задължителното депозиране на медийни произведения.¹⁶ Националната библиотека извършва автоматизираното събиране на електронните вестници от 2009 г., а от 2012 г. – на уебсайтове.¹⁷

Финландия урежда нормативно депозирането на статичните електронни издания през 2000 г. Актуализираният Закон за депозиране и съхранение на културни материали от 2007 г. обхваща широк спектър от обекти, включително електронно съдържание от интернет.¹⁸

В Австрия депозирането се урежда от многократно осъвременявания медиен закон от 1981 г., променен за последен път през 2009 г. Нормативната уредба на Австрийската национална библиотека от 2002 г. я задължава да събира и съхранява както печатните, така и електронните медийни продукти.¹⁹ Извършва се авто-

¹³ **Legal Deposit Libraries (Non-Print Works) Regulations 2013.** [онлайн]. [прегледан 21.09.2017]. <http://www.bl.uk/aboutus/legaldeposit/websites>

¹⁴ **Bibliothèque nationale de France.** Dépôt légal [онлайн]. [прегледан 25.09.2017]. http://www.bnf.fr/fr/professionnels/depot_legal.html

¹⁵ **Derrot, Sophie, Oury, Clément.** Ebooks: rather electronic or book? Extending legal deposit to ebooks at the Bibliothèque nationale de France. – B: *IFLA WLIC* 2014, 16–22 August 2014, Lyon, France [онлайн]. [прегледан 21.09.2017]. <http://library.ifla.org/830/1/087-derrot-en.pdf>

¹⁶ **Verordnung** über die Pflichtablieferung von Medienwerken an die Deutsche Nationalbibliothek (Pflichtablieferungsverordnung -PflAV) [онлайн]. [прегледан 25.09.2017]. <http://www.gesetze-im-internet.de/pflav/PflAV.pdf>

¹⁷ **Gömpel, Renate, Svensson, Lars.** Managing Legal Deposit for Online Publications in Germany. – B: *IFLA WLIC* 2011, 13–18 August 2011, Puerto Rico [онлайн]. [прегледан 25.09.2017]. <https://www.ifla.org/past-wlic/2011/ifla77>

¹⁸ **The National Library of Finland.** Legal Deposit Service [онлайн]. [прегледан 21.09.2017]. <https://www.kansalliskirjasto.fi/en/services#legal-deposit-service>

¹⁹ **Österreichische Nationalbibliothek.** Delivery of publications [онлайн]. [прегледан 21.09.2017]. <https://www.onb.ac.at/en/library/modern-library/structure-of-holdings/delivery-of-publications/depositing-of-printed-media>

матизирано събиране на онлайн публикации, като при техническа невъзможност за достъп към издателя се отправя писмено искане да го осигури. Изградена е инфраструктура за дистанционно онлайн депозиране на електронните публикации.²⁰

В Словения нормативната уредба на депозирането е осъвременена през 2006 г. със Закон за задължителния екземпляр от публикациите, в който са включени както статичните, така и динамичните електронни публикации от интернет.²¹ Националната и университетска библиотека в Любляна отговаря за автоматизирано събиране на достъпните онлайн публикации, но предоставя и електронна платформа за депозиране на електронните публикации от интернет, когато то се извършва от издателите.²²

В Испания Законът за задължителното депозиране от 2011 г. обхваща и електронните публикации от интернет, а с кралски указ от 2015 г. се регламентира цялата процедура по събиране и съхранение на тези нови депозитни обекти.²³

В Румъния законът за задължителното депозиране от 1995 г. е актуализиран през 2005 и 2007 г., но не включва електронните публикации от интернет. Засега там не е изградена система за електронно депозиране, както и за автоматизирано събиране на уебсайтове.²⁴

Депозитната институция на Хърватия е Националната и университетска библиотека в Загреб, която е оторизирана да събира и електронните публикации. Наскоро към нея е създаден Хърватският уебархив, чието основно предназначение е събирането и съхранението на електронните ресурси от интернет. Автоматизирано събиране на уебсайтове от националния домейн се извършва веднъж годишно от 2011 г.²⁵

Обикновено законодателните промени предшестват реалните действия за архивиране и съхранение на електронните публикации, но не винаги е така.

Например Литва започва да архивира уебсайтове още през 2002 г., а едва четири години по-късно актуализиран закон увеличава обсега на депозиране с нови обекти, сред които и онлайн публикациите.²⁶

²⁰ *Österreichische Nationalbibliothek*. Modern Library [онлайн]. [прегледан 21.09.2017]. www.onb.ac.at/en/library/modern-library/structure-of-holdings/delivery-of-publications/depositing-of-digital-media/

²¹ *Uradni list* [онлайн], № 69, 3 юли 2006. [прегледан 26.09.2017]. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina>

²² *Klasinc*, Janko, Sešek, Irena. Zbiranje obveznega izvoda spletnih publikacij v narodni in univerzitetni knjižnici: zakonska podlaga in praktični vidiki [онлайн]. 2010. [прегледан 21.09.2017]. http://revija-knjiznica.zbdszveza.si/Izvodi/K1012/Klasinc_Sesek.pdf

²³ *Real Decreto 635/2015*, de 10 de julio, por el que se regula el depósito legal de las publicaciones en línea. – В: *Boletín Oficial del Estado* [онлайн], núm. 177, de 25 de julio de 2015. [прегледан 21.09.2017]. http://www.boe.es/diario_boe/txt.php

²⁴ *Biblioteca Nationala a Romaniei*. Depozit legal [онлайн]. [прегледан 21.09.2017]. <http://www.bibnat.ro/dyndoc.pdf>

²⁵ *Harvesting of national domain*. Croatian Web Archive [онлайн]. [прегледан 25.09.2017]. aw.nsk.hr/en/harvesting-of-the-national-web-domain

²⁶ *Legal deposit*. IFLA.ORG [онлайн]. [прегледан 25.09.2017]. <https://www.ifla.org/book/export/html/8302>; *Remigijus*, Jodelis. Harvesting and Archiving Electronic Resources in Lithuania [онлайн]. [прегледан 27.09.2017]. http://www.inforum.cz/archiv/inforum2003/prisp-evky/Jodelis_Remigijus.pdf

В Швеция законът за задължителното депозиране включва електронни публикации на физически носител още от 1993 г. През 2012 г. е приет Закон за задължителното депозиране на електронни материали, който постановява задължението на Националната библиотека да изгради електронен репозиториум. Колкото до издателите на електронните онлайн публикации, законът предвижда депозитното им задължение да влезе в сила от 1 януари 2015 г. Всъщност законодателните промени догонват практиката в Швеция. Автоматизираното събиране на уебсайтове започва още през 1997 г., макар в началото да включва годишно по две-три непълни „заснемания“ на националния домейн. Още от 2002 г. датира всекидневното събиране на уебсайтовете на вестниците.²⁷ Днес вече се осъществява пространно автоматизирано събиране на електронното онлайн съдържание.

В Ирландия задължителният депозит се регламентира от местния закон за авторското право и сродните му права, който не третира депозирането на онлайн публикациите от интернет. Библиотеката на Тринити Колидж в Дъблин предоставя електронна платформа, чрез която ирландските издатели могат доброволно да депозират своите електронни публикации. Така библиотеката изгражда електронно хранилище, което издателите сами попълват със своите електронни публикации.²⁸

В Италия електронните онлайн публикации са включени в депозитния закон от 2006 г. Пет години по-късно стартира пилотен проект, основаващ се на доброволно депозиране. Изгражда се и необходимата електронна депозитна платформа. Наложеният от правителството мерки за съкращаване на разходи обаче водят до спиране на проекта. Така в Италия и до днес не се осъществява депозиране на електронните публикации от интернет.²⁹

В Чехия и Португалия депозитното законодателство все още не е обхванало динамичните онлайн електронни публикации, но и в двете страни се извършва селективно събиране на уебсайтове от съответния национален домейн. Още по-любопитен е случаят с Холандия, която е единствената страна в Европейския съюз без законов акт относно задължителното депозиране. Изграждането на депозитна национална колекция се основава на договори за доброволно депозиране между издателите и Кралската библиотека в Хага, която е националната депозитна институция. Въпреки липсата на правно задължение около деветдесет на сто от изданията се депозират. А през 1993 г., когато дори в технологично напредналите европейски страни депозирането на електронните издания все още само се обсъжда, Кралската библиотека създава Холандския репозиториум за електронни

²⁷ Nilsson, Pär. Making Sense of it all – combining digitized analogue collections with e-legal deposit and harvested websites. [онлайн]. [прегледан 25.09.2017]. https://www.ifla.org/files/assets/newspapers/Singapore_2013_papers/day_2_03_2013_ifla_satellite_nilsson_par_making_sense_of_it_all-combining_digitized_analogue_collections_with_e-legal_deposit_and_harvested_web_sites.pdf

²⁸ The Library of Trinity College Dublin. Legal Deposit. Voluntary Deposit of Electronic Publications [онлайн]. [прегледан 27.09.2017]. <http://www.tcd.ie/library/collection-man/legal-deposit.php>

²⁹ Digital Legal Deposit. An IPA Special report, 24.07.2014 [онлайн]. [прегледан 27.09.2017]. <https://www.internationalpublishers.org/images/news/2014/digital-legal-deposit-2014.pdf>

публикации. Отскоро електронното хранилище се разширява с отделна международна секция, в която се приемат на съхранение и електронни публикации с чуждестранен произход.

Нова практика – нови предизвикателства

Депозирането на електронните издания предполага технологични решения за неговото осъществяване. Международното сътрудничество вече намира проявление в използването на ефективни софтуерни продукти за събиране и архивиране на електронните публикации, каквито са Netarchive Suite, Heritrix, Wayback Machine.³⁰

Депозирането на електронните публикации поставя много непознати доскоро изисквания. Ново предизвикателство е подборът на уебсайтове от интернет. Тъй като е невъзможно да се обхванат всички електронни публикации в интернет, огромно значение придобиват критериите за подбор, които да отчитат и техническия капацитет на депозитната институция, и обществената значимост на електронното съдържание. Автоматизираното събиране на уебсайтове пък се изправя пред допълнителните бариери на авторското право и деловите интереси на издателите им.

Специфичен подход се изисква при депозирането на съдържанието от постоянно променящите се уебсайтове, форуми и блогове. Неизбежно се прибегва до периодично заснемане, като времевата амплитуда зависи и от практиката в съответната страна, и от вида на електронното съдържание. Докато веднъж отпечатано, хартиеното издание на един вестник остава непроменено, електронните варианти на печатните вестници вече представляват постоянно обновяващи се новинарски уебсайтове. Фактът, че в Германия всекидневно се архивират близо 1200 електронни вестника, илюстрира мащаба на съвременното електронно депозиране.

Съхранението на електронните публикации трябва да се справи с динамиката на технологичните иновации както при създаването, така и при ползването на електронните ресурси. Дори само споменът за излезлите от употреба аудио- и видеокасети неизбежно поставя въпроса доколко ще бъдат използвани сегашните носители на електронно съдържание след двадесет или петдесет години. Високотехнологичното електронно хранилище (e-Depot), което Националната библиотека на Холандия изгражда, има аналози и в много други страни, като Gallica във Франция или Уебархива в Хърватия. В много страни законодателството позволява на депозитните институции да създават копия, които да архивират, и при необходимост да приспособяват към нови технологични способности и устройства за ползване. Националната библиотека на Франция не приема депозитни електронни книги с DRM защита, за да не бъде ограничена в процеса на архивиране и осигуряването на дълготраен достъп.

Отново за количеството

Очевидно голямата тема на съвременното задължително депозиране е не колко, а какво и как се депозира. Но сравнението на българската с европейската депозитна практика може да даде още основания за размисъл.

³⁰ **Тотоманова**, Антоанета, Стефанова, Радослава. Мрежовите ресурси...

Броят на депозитните екземпляри обичайно не е еднакъв за всички обекти на депозиране. Затова настоящата статия няма амбицията да отрази целия депозитен спектър във всички страни от Европейския съюз, а предлага съпоставка в количеството предимно на депозираните печатни книги.

Във Франция издателите предоставят депозитния екземпляр на Националната библиотека на Франция. Депозитното задължение за печатните произведения е намалено от два на един екземпляр със законова промяна, влязла в сила от 2015 г., но аудио-визуалните и програмните продукти трябва да се депозират в два екземпляра. Ако едно произведение е издадено на различни носители, то се депозира на всеки отделен носител. Това означава, че ако една печатната книга има и електронен вариант, той също трябва да бъде депозиран. Печатниците също имат депозитно задължение, но те предоставят по един екземпляр на съответната регионална депозитна библиотека. Така във Франция има два депозитни процеса: централизиран – за издателите, и регионален – за печатниците.³¹

В Литва нова наредба за задължителното депозиране от 2016 г. изисква да се предоставят на Националната библиотека два екземпляра от всяко издание в тираж над 25 бройки.³²

В Белгия националната депозитна институция е Кралската библиотека в Брюксел, която получава две депозитни бройки. В Германия се депозират също два екземпляра, които се разпределят между двата филиала на Германската националната библиотека в Лайпциг и Франкфурт. Допълнително издателите предоставят още два екземпляра на депозитната библиотека в съответна федерална провинция. Подобна е ситуацията и в Испания. Националната библиотека получава две депозитни бройки, но депозитните библиотеки в отделните области получават екземпляри според местната нормативна уредба. Например Библиотеката на Каталуния изисква да се депозират четири екземпляра от книгите.³³

В Италия по един екземпляр се депозира във всяка от двете национални библиотеки в Рим и Флоренция. Освен това отделните провинции имат свои депозитни библиотеки, които получават по още два екземпляра. В Дания депозитните екземпляри от всички издания на физически носител са два и се съхраняват съответно в двете институции със статут на национални библиотеки: Кралската библиотека в Копенхаген и Държавната и университетската библиотека в Орхус.³⁴

Най-новият закон за депозирането в Европейския съюз – този в Естония, определя по един екземпляр да се изпраща в Националната библиотека и в още три

³¹ *Bibliothèque nationale de France*. Dépôt legal: organization [онлайн]. [прегледан 25.09.2017]. [http://www.bnf.fr/fr/professionnels/depote_legal_definition/s.depote_legal_organisation.html](http://www.bnf.fr/fr/professionnels/depot_legal_definition/s.depote_legal_organisation.html)

³² *National Library of Lithuania*. Privalomojo egzemplioriaus pristatymas [онлайн]. [прегледан 25.09.2017]. <https://www.lnb.lt/paslaugos/leidejui/privalomojo-egzemplioriaus-pristatymas>

³³ *Biblioteca de Catalunya*. Legal Deposit [онлайн]. [прегледан 25.09.2017]. <http://www.bnc.cat/eng/Professionals/Legal-Deposit>

³⁴ *Det Kgl. Bibliotek*. Act on Legal Deposit [онлайн]. [прегледан 27.09.2017]. <http://www.kb.dk/en/kb/service/pligtaflevering-ISSN/lov.html>

депозитни библиотеки. Също четири са задължителните екземпляра за депозиране и в Словения.

В Австрия депозитните задължения са разпределени според териториалното делене на страната. Във всяка от деветте провинции на Австрия са определени по две депозитни библиотеки. Издателите на печатни издания са задължени да депозират по два екземпляра в Австрийската национална библиотека, като допълнително предоставят на съответната местна депозитна институция по още пет екземпляра от периодичните издания и по още три от другите печатни издания. Процедурата по депозиране се урежда от Правилник за приложение на Медийния закон.³⁵

В типичния за Великобритания традиционализъм шест библиотеки са запазили в продължение на столетия своя статут на депозитна институция: Британската библиотека в Лондон, Бодлиевата библиотека в Оксфорд, Университетската библиотека в Кеймбридж, Националната библиотека на Шотландия, Националната библиотека на Уелс и Библиотеката на Тринити Колидж в Дъблин. Всяка от тези шест библиотеки получава по един екземпляр от обектите, подлежащи на депозиране. Единствено Британската библиотека обаче има отговорността да събира и съхранява по един екземпляр от електронните публикации. Останалите пет библиотеки се представляват от Агенцията на депозитните библиотеки, базирана в Единбург.³⁶

Любопитно е, че библиотеката на Тринити Колидж в Дъблин е депозитна институция съгласно законодателството и на Великобритания, и на Ирландия. Тя запазва този статут, получен още през 1801 г., дори когато Ирландия се откъсва от Обединеното кралство. Ирландското депозитно законодателство има още интересни особености. Общо тринадесет екземпляра от книгите и периодиката трябва да се депозират в осем ирландски и пет британски депозитни библиотеки. С изключение на Британската библиотека в Лондон, за останалите четири британски библиотеки обаче има условие депозирането да се извършва само при поискване.³⁷

В Чехия законодателството изисква депозиране на пет екземпляра, от които два остават в Националната библиотека. В Унгария шест екземпляра се депозират в Националната библиотека и един допълнителен екземпляр в съответната регионална библиотека.³⁸

Във Финландия депозитните екземпляри са шест – по един за Националната библиотека и пет университетски библиотеки. Националната библиотека е единствената институция, която събира и съхранява всички видове обекти, подлежащи на депозиране.³⁹

³⁵ **Gesamte Rechtsvorschrift für Pflichtablieferungsverordnung** [онлайн]. [прегледан 25.09.2017]. <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung/Bundesnormen>

³⁶ **Agency for the Legal Deposit Libraries** [онлайн]. [прегледан 25.09.2017]. [/www.legaldeposit.org.uk/index.html](http://www.legaldeposit.org.uk/index.html)

³⁷ **Legal deposit at the Library of Trinity College Dublin** [онлайн]. [прегледан 26.09.2017]. <https://www.tcd.ie/library/collection-man/legal-deposit.php>

³⁸ **Copyright registration and recordation** [онлайн]. [прегледан 26.09.2017]. <http://www.wipo.int/export/sites/www/copyright/en/registration/replies/pdf/hungary.pdf>

³⁹ **The National Library of Finland**. Legal Deposit. Legal Deposit Office [онлайн]. [прегледан 26.09.2017]. <https://www.kansalliskirjasto.fi/en/legal-deposit-office>

В Швеция депозитните екземпляри са седем – по един за Националната библиотека и шест за университетските библиотеки. Печатните книги се депозират от печатниците, а аудио-визуалните продукти – от издателите. При допечатване се депозират два екземпляра – съответно в Националната библиотека и Университетската библиотека в Лунд.⁴⁰

В Румъния се изискват седем депозитни екземпляра от книгите, но осем от периодичните издания и аудио-визуални продукти на физически носители. Националната библиотека на Румъния съхранява три екземпляра. Изисква се и допълнително депозиране на регионално ниво, като един екземпляр се предоставя на Градската библиотека в Букурещ и още един на съответната местна депозитна библиотека.⁴¹

В Хърватия депозитните екземпляри са девет, но една допълнителна бройка трябва да се депозира и в съответната регионална библиотека. Издателите на официални документи трябва да депозират още три допълнителни екземпляра.⁴²

В Португалия се изискват единадесет депозитни екземпляра. По един екземпляр се депозира от издания с тираж под сто бройки, както и от луксозни книги с тираж под 300 бройки.⁴³

Полша е страната с рекордно висок брой на депозитните екземпляри от печатните издания – седемнадесет. Два екземпляра се предоставят на Полската народна библиотека във Варшава, два – на библиотеката на Ягелонския университет в Кракков, а по един екземпляр се изпраща на още тринадесет депозитни институции.⁴⁴

Нови технологии – нови тенденции

Основната задача пред законодателствата на страните от Европейския съюз през последните години е обхващането на всички електронни публикации от интернет като обект на депозиране. Тази тенденция отразява главоломното нарастване на количеството и разнообразието на публикациите в електронните комуникационни мрежи.

В повечето случаи законовите промени са придружени от изграждане на технологична структура, която осигурява двата основни начина на депозиране на електронните публикации – предоставяне от издателите чрез електронна платформа или чрез автоматизирано и селективно събиране, извършвано от депозитните институции.

Вече бяха посочени няколко примера, когато практиката по депозиране на

⁴⁰ **Legal deposits** – Kungliga Biblioteket [онлайн]. [прегледан 26.09.2017]. <http://www.kb.se/english/services/deposits/faq>

⁴¹ **Law № 111 of November 21, 1995 on the Legal Deposit of Documents** [онлайн]. [прегледан 26.09.2017]. http://www.unesco.org/culture/natlaws/media/pdf/romania/rom_law_111_engtof.pdf

⁴² **National and University Library in Zagreb**. Legal deposit office [онлайн]. [прегледан 26.09.2017]. <http://www.nsk.hr/en/legal-deposit>

⁴³ **Biblioteca Nacional de Portugal**. Depósito Legal [онлайн]. [прегледан 20.09.2017]. <http://www.bnportugal.pt>

⁴⁴ **Biblioteka Narodowa**. Liczba egzemplarzy obowiązkowych [онлайн]. [прегледан 20.09.2017]. <http://bn.org.pl/zbiory/egzemplarz-obowiazkowy/liczba-egzemplarzy-obowiazkowych>

електронни публикации изпреварва нормативното ѝ уреждане. В България се случва точно обратното – депозирането на електронните публикации, дори и тези от електронните комуникационни мрежи са включени в депозитния закон, но не се осъществява. Няма технологична възможност за електронно депозиране дори и на статичните електронни публикации, които могат да се предоставят единствено на физически носител.

Колкото до броя на депозитните екземпляри, националните практики са толкова различни, че трудно може да се направят обобщения. Все пак според публикация на официалния уебсайт на IFLA „има обща тенденция по-скоро за намаляване, отколкото за увеличаване на броя на депозираните екземпляри“⁴⁵.

Друга ясна тенденция, наложена от спецификата на електронното публикуване, е активното въвличане на издателите в депозитния процес, което има поне четири проявления:

- сътрудничество на издателските професионални организации с библиотеките и държавните институции в обсъждането и въвеждането на осъвременените депозитните процедури;
- осигуряване на достъп от издателите при автоматизираното събиране на електронните онлайн публикации;
- депозиране на електронните публикации от издателите по електронен път;
- възможност за издателите сами да определят нивото на читателски достъп до депозираните издания.

Сред многото примери за такова сътрудничество е създаването на две работни групи след влизането в сила на законовата промяна за събиране на онлайн публикациите във Франция през 2012 г., които включват представители на Националния синдикат на издателите, библиотеките и Министерството на културата. Във Великобритания има постоянно действащ съвместен комитет за задължителното депозиране с представители на издателската индустрия и депозитните библиотеки. Друг пример за сътрудничество, при това на международно ниво, е съвместният комитет на Европейската федерация на издателите (FEP) и Федерацията на европейските национални библиотекари (CENL). През 2014 г. комитетът излиза със „Становище относно въвеждането (задължително или доброволно) на депозитни схеми за непечатни издания“, в което препоръчва създаването на национални съвместни групи между библиотекари и издатели, които да наблюдават и оптимизират депозитния процес.⁴⁶

Засилва се и елементът на доброволност в депозитния процес. Освен в Холандия, в която депозирането е изцяло доброволно, проявления на тази тенденция има и в други страни. Това е например доброволното депозиране на онлайн публикациите в Ирландия. Както вече се спомена, съществува практика на сключване на договори между депозитните институции и издателите, било относно предос-

⁴⁵ **IFLA**. Statutory Legal Deposit [онлайн]. [прегледан 20.09.2017]. <https://www.ifla.org/node/8303>

⁴⁶ **Statement** on the Implementation of (Statutory and Voluntary) Deposit Schemes for Non-Print Publications. [онлайн]. [прегледан 21.09.2017]. http://www.bnf.fr/documents/dl_declaration_cenl_fep_va.pdf

тавянето на достъп при събирането на онлайн публикации, било при определяне нивото на обществен достъп до вече архивираното електронно съдържание. Тази тенденция има своите основания в по-голямата уязвимост на електронните публикации от гледна точка на нерегламентирано разпространение. Затова и добрата воля на издатели и автори за предоставяне на достъп придобива по-голямо значение. В доклад за депозирането на електронни публикации на Международната асоциация на издателите (IPA) от 2014 г. се изтъква, че най-успешните механизми са тези, които се основават на сътрудничество между библиотекарите и издателите. Прави се и заключението, че депозитните процедури са толкова по-успешни, колкото повече се прилага принципът на доброволност.⁴⁷

Все по-голямата дигитализация на библиотечните фондове бележи друга трайна тенденция. На практика депозирането на електронните публикации не трябва да се смесва с дигитализирането на печатните издания от библиотечните фондове. Но, макар и различни, двата процеса водят до един и същ резултат – бързото увеличаване на електронните библиотечни ресурси. Интересен е моделът на Естония, където печатните издания трябва да се депозират заедно с предпечатните им електронни файлове.

Тенденция, свързана с ползването на депозираните публикации, е по-широкият обществен достъп до депозитните колекции. Естония, Хърватия и Словения – макар и при определени условия – разрешават дистанционен онлайн достъп до депозираните екземпляри.

Нови проблеми или нови възможности

Българският депозитен процес не е осъвременен спрямо реалностите на цифровата ера. Макар че законът се простира върху всички електронни публикации, депозират се единствено електронните издания на физически носител. Няма технологична платформа и процедура за дистанционно доставяне дори на статични електронни публикации. Не съществува технологична възможност за депозиране на електронни публикации от интернет нито чрез автоматизирано събиране, нито чрез предоставяне от издателите. Огромно количество електронно съдържание остава безвъзвратно загубено за националните депозитни колекции. Изглежда, че обществото ни не осъзнава това като проблем, който спешно и компетентно трябва да бъде решен. Проектът „Електронните документи с отдалечен достъп – създаване на национален архив, регистрация и достъп“, представен през 2014 г. от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ на Министерството на културата все още не е предизвикал никаква реакция.⁴⁸

Сътрудничеството между библиотеки и издатели като че ли е сведено до доставката на депозитните екземпляри. При това има основания да се предполага, че не всички отпечатани заглавия стигат до депозитните библиотеки. Сравнението

⁴⁷ **International Publishers Association.** Digital Legal Deposit. An IPA Special Report, 24 July 2014 [онлайн]. [прегледан 20.09.2017]. <https://www.internationalpublishers.org/images/news/2014/digital-legal-deposit-2014.pdf>

⁴⁸ **Тотоманова,** Антоанета, Стефанова, Радослава. Мрежовите ресурси...

на броя на депозираните книги в Националната библиотека и издадените книги с ISBN подсилва такива предположения. За периода 2013–2016 г. статистиката отчита 29 774 депозиранни книги с ISBN, а изданията, получили ISBN през този период, са 38 493. Дори и да се отчете разминаването във времето на регистрирането с ISBN и библиографското обработване на книгите, голямата разлика е показателна.⁴⁹

Под въпрос е и добрата осведоменост на издателите за депозитните им задължения. При положение че само през последните две години в Националната агенция за ISBN са се регистрирали близо 500 издатели, едва ли всички от издателската гилдия познават подробно действащия депозитен закон.

Някои издатели приемат като ненужно и дори непосилно бреме да предоставят безплатни екземпляри, особено изискваните 12 при тираж над 300 бройки. Такова отношение към законовите задължения не е приемливо, но трябва да се отчете вероятността някои издатели да обявяват занижен тираж, за да депозират по-малко бройки, или изцяло да си спестяват безвъзмездното предоставяне на екземпляри. Така се нанася непоправима щета на писменото ни наследство. Проблемът обаче има и друго измерение, свързано с електронните публикации. Дори издателите на „произведения в дигитална форма“ да искат да ги предоставят, те нямат технологичната платформа за електронното им депозиране.

Примерите от страните от Европейския съюз показват, че единствено в Полша се изискват повече депозитни екземпляри отколкото в България. Различията в броя на задължителните екземпляри в отделните национални законодателства не позволяват да се открие „европейски стандарт“, но количество над десет очевидно е изключение. Държавата продължава да разчита на задължителното депозиране за попълването на книжните фондове на най-големите български библиотеки. А такава функция не му е отредена в законодателството нито в България, нито в която е да е друга страна от Европейския съюз.

Сравнението с депозитната практика в най-развитите европейски страни не би трябвало да приключи с бездейна констатация на технологично изоставане. Има по-прагматичен подход – на постигнатото от другите да се гледа като на утъпкан път, по който да се продължи. Ценният международен опит в депозирането на електронни публикации може не само да бъде изучен, но и приложен в нормативна уредба, в технологично осигуряване, в процедури за архивиране и каталогизиране, в регламентиране на обществен достъп до депозитните колекции. Опознаването на европейската практика със сигурност би допринесла и за така необходимото повишаване на депозитната култура. Има какво да се направи и за изграждане на по-плодотворно сътрудничество между библиотеки и издатели. За модернизиранието на депозитния процес решаваща обаче остава ролята на държавните институции, при това с конкретни финансови, организационни и регулаторни ангажменти.

⁴⁹ По данни от бюлетините *Книгоиздаване и печат* на Националния статистически институт и *Книги и издатели в системата ISBN* (по данни на „Национален регистър на издаваните книги в България“) за периода 2013–2016 г.

Работата с липсите в Архива на българската книга в Народната библиотека „Иван Вазов“

Антоанета Лесенска

Working with the gaps in the Archive of Bulgarian Literature in “Ivan Vazov” Public Library – Plovdiv

Antoaneta Lessenska

Summary

The article discusses some problems related to the identification and the handling of gaps in the Archive of Bulgarian Literature in the Plovdiv Public Library and offers possible solutions based on the prepared “Instruction for acquisition, recording, processing, preserving and using of missing publications in the “Ivan Vazov” Public Library – Plovdiv”.

Key-words: Plovdiv Public Library, Archive of Bulgarian Literature, legal deposit, library acquisition, library collections.

Народната библиотека „Иван Вазов“ в Пловдив (НБИВ) е регионален културен институт, който по силата на историческите обстоятелства играе роля на второ депозитно хранилище на страната. Депозитното законодателство има изключително значение за развитието на Библиотеката и изграждането ѝ като национален архив на българската книга и периодичен печат.

НБИВ поддържа сравнително пълна колекция от българската книжнина. Въз основа на пълния депозитен комплект, който получава, Библиотеката е включена в структурата на съхранение на депозита като нейно второ равнище.

Съгласно основните цели и задачи, отразени в Правилника на НБИВ (чл. 4. т. 1, 2, 3), тя *осъществява функции на основна библиотека в Пловдивска област, като събира, съхранява, организира и предоставя за ползване библиотечно-библиографска информация като:*

1. Комплектува и организира фондовете си, съгласно установените в нормативните документи правила.

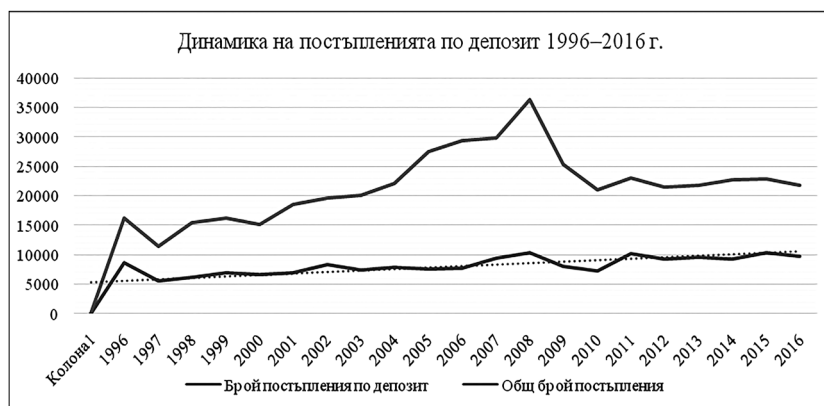
2. Библиотечният фонд се комплектува чрез покупка на документи от страната и чужбина, вътрешен и международен обмен, дарения или завещания от български и чуждестранни физически и юридически лица, безвъзмездно предаване на екземпляри от публикуваните български документи, по ред и условия, уредени със Закона за задължителното депозирание на екземпляри от печатни и други произведения (обн. ДВ, бр. 108 от 2000 г. и последвалите изменения).

3. Библиотеката е Втори национален архив на българската книга.¹

Библиотеката води отчетност на депозитните екземпляри от 1904 г. От 1882 г. до 1903 г. няма точни сведения за отделните канали на постъпление – депозит, покупка, дар.

За периода се водят две инвентарни книги – „Входящият журнал“ (1882–1901) и „Регистър на гравюрите, фотографиите, литографиите и пр. на Народната библиотека в Пловдив“ (1884). Общата наличност на колекцията за периода е 24 333 т. Поддържат се: (1) обща инвентарна книга, 1901–1946 г. (за депозит и покупка на книги и периодични издания), (2) инвентарна книга „Дубликати“ (в периода 1901–1931) за вторите и третите екземпляри на книги и периодика, получени по депозит, (3) инвентарна книга „Депозит“ (в периода 1947–1968), обща за книги и периодика, регистрирани под номер на постъпване. От 1969 г. постъпленията започват да се регистрират и общо в „Книга за движение на библиотечния фонд на книгите, получени по депозит“ и в „Книга за движение на библиотечния фонд на периодиката, получена по депозит“. От 1988 г. се автоматизира индивидуалната регистрация на постъпилите книги, а през 1995 г. започва автоматизираната регистрация и на периодиката.

В изпълнение на Закона за задължителното депозиране Библиотеката притежава 614 456 тома книги, периодични, графични, картографски, печатни музикални, аудио-визуални, специални технически, служебни, непубликувани и дребни издания². Фонд „Депозит“ съставлява 41,5% от общия обем на целия библиотечен фонд.

Динамиката на постъпленията по депозит за последните 20 години може да бъде видяна в графиката по-долу. Средният годишен прираст е 8275 б.д. Средната стойност на дела на депозитните постъпления спрямо общите за двайсетгодишния период е 39,4%.

¹ **Правилник** на Регионална народна библиотека „Иван Вазов“ – В: *Годишник на Народна библиотека „Иван Вазов“ (2005–2013)*, 2014, с. 155–159.

² По депозит в Библиотеката постъпват големи количества служебни и дребни издания. Обработвани групово, те не са включени в общия брой на библиотечния фонд, представят се в самостоятелен фонд „Служебни и дребни издания“, основан през 1962 г. Към 2016 г. той наброява 404 121 б.д.

Отдел „Комплектуване. Продължаващи издания и международен обмен“ контролира и усвоява задължителния екземпляр. Отделът проследява изчерпателността на депозита и покупката, докомплектува, като издирва и набавя документи при регистрирани пропуски в пълнотата на депозитната колекция, осигурява поддържане на нормативно приетата екземплярност. Основен принцип при комплектуването, който се съблюдава неизменно, е задължителното набавяне чрез покупка на един екземпляр от всяко излязло на книжния пазар заглавие на български език. Този екземпляр дублира, а често и замества непристигналия навреме депозитен екземпляр. В годините се поддържа взаимовръзката между развитието на отделните колекции чрез прилагането на принципите на равномерност, пропорционалност и приемственост.

Хетерогенността и многофункционалността на притежанията определят специфични изисквания към структурата и организацията на фондовете и създават значителни трудности при тяхното съхранение и опазване. Търсят се оптимални форми на взаимодействие между презентните фондове, които трябва да гарантират безотказно обслужване на място, и универсалния свободен достъп, осигуряващ заемане за дома.

Характерът на депозитната колекция предопределя нейната относителна статичност и устойчивост при организирането ѝ. Библиотечният фонд до 1947 г. е сигниран форматно-крепостно и е разположен в три самостоятелни депа. Фондът е приведен на презентно съхранение и ползване. Библиотечният фонд след 1947 г., в състава на който в началото са и постъпленията по депозит, е подреден форматно-подредно. Депозитните и купените постъпления на български заглавия носят една и съща сигнатура. Степента на разслояване и обособяване на фондовете започва през 1975 г., когато след проведен съвет на директорите на окръжните библиотеки в Казанлък се взема решение за промяна на съществуващите системи на организация на библиотечните фондове в страната. Съобразно това библиотечните документи се групират за самостоятелно съхранение в отделни колекции във вид на масиви, еднородни по форма и предназначение носители. Специализираните фондове с особен режим на съхранение и ползване – колекциите в състава на т.нар. специални сбирки (ръкописни книги, старопечатни книги, възрожденска периодика, редки и ценни издания, български исторически архив, портрети и снимки), картографските, печатните музикални и графичните издания са организирани в самостоятелни фондове, снабдени с топографски каталози. Депозитът се извежда от основното хранилище и се обособява в самостоятелно депо.³ Към 2017 г. фонд „Депозит“ е организиран относително компактно в основното хранилище, но част от специализираните фондове все още съхраняват в обща поредица депозит и покупка, което е предпоставка за грешки и затруднява управлението на документалните масиви⁴. Компромисното решение за съх-

³ През следващите години на базата на Текущата национална библиография се съставя топографска картотека на депозитната колекция. Описанията в нея носят основната и допълнителната топографска сигнатура, която получават екземплярите, за да се постигне непрекъснатост на поредицата. Това решение е предпочетено пред цялостното пресигниране с цел предотвратяване на фактически и технически грешки, затруднения в организацията и ползването на каталозите и в обслужването.

⁴ Това компрометира и съблюдаването на стриктен контрол на физическия достъп до депозитната колекция.

ранение на депозитната колекция в четири отделни депа, едно от които намиращо се на значително разстояние от останалите три, е продиктувано от недостиг на хранилищна площ, който недостиг днес вече е хроничен проблем за НБИБ. Проектният капацитет на основното хранилище е надхвърлен още в началото на 90-те години⁵.

Исторически развиваната типология на Библиотеката, видовото и съдържателното разнообразие на притежанията, хронологичната дълбочина на колекциите, формирани с идеята за универсалност, оформят профила на научна библиотека с преобладаващо презентно ползване на значителна част от фонда. Едновременно с това общодостъпният характер на НБИБ поставя различни изисквания при формиране на колекциите откъм тематичен обхват, равнище на екземплярност и достъпност. Това вътрешно противоречие се отразява неблагоприятно върху състоянието на депозитната колекция и изисква постигане на труден баланс между опазване и ползване.

Мястото на НБИБ в националната библиотечна мрежа, универсалният характер на изграждания библиотечен фонд изискват системност, последователност, координация и контрол при наличие на ясна и добре обмислена вътрешнонормативна база в помощ на управлението на колекциите. Липсата на разписани правила създават реални условия за методическа непоследователност при управлението им.

През годините Библиотеката обгрижва отговорно своя Архив на българската книга. Неизбежно обаче документите от това голямо и старо хранилище са подложени на рискове от загуби и естествена амортизация. С цел да се неутрализират рисковете и да се стандартизира практиката, през настоящата година бяха положени усилия за унифициране на работата с липсите от архива и основния фонд. Подготвената за целта инструкция⁶ регламентира дейността на Библиотеката за издирването, комплектуването, регистрирането, обработката, съхранението и ползването на изданията-липси.

В Раздел I „Общи положения“⁷ се извежда основният принцип при ретроспективното набавяне на липсите – придобиването на оригиналното полиграфическо тяло на липсващото заглавие. Липси се комплектуват както за архива, така и за

⁵ Основното хранилище с площ 5278 кв.м, част от сградния комплекс, в който се помещава Библиотеката, е проектирано в мащаб, който може да поеме 1 500 000 б.д. Ако към общия брой на фонда към 2016 г. 1 478 746 б.д. прибавим 404 121 б.д. от постъпващия по депозит фонд „Служебни и дребни издания“, ще видим, че получената цифра превишава в значителна степен пространствените възможности за съхранение.

⁶ При изработването ѝ е ползван опитът на Националната библиотека. Екземпляр от „Инструкция за комплектуване и регистриране на български печатни издания-липси в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ ми беше предоставен от доц. д-р Антоанета Тотоманова, на която благодаря.

⁷ По смисъла на инструкцията:

1. „Липса“ е вид документ на български и чужди езици, издаден в България: книга, продължаващо издание, картографско, графично, печатно музикално, електронно или друг вид издание, което НБИБ не притежава; 2. „Пълна липса“ е издание, което липсва в Архива на българската книга и основния фонд на НБИБ; 3. „Частична липса“ е издание, което липсва в един от двата фонда; 4. „Първична липса“ е издание до 1944 г., което НБИБ не е притежавала; 5. „Вторична липса“ е издание, които НБИБ е притежавала, но изданието е изчезнало както от основен фонд, така и от Архива на българската книга; 6. „Архив на българската книга“ е колекция със статут на книжовно културно наследство, съхранявана по смисъла на Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения; 7. „Основен фонд“ е библиотечният фонд, ситуиран в Хранилище.

основния фонд. Набавянето на липси за архива се извършва пълно, а за основен фонд подборно в зависимост от значимостта на изданията и по преценка на библиотекарите, установили липсите. Разделът описва номенклатурата на видовете липси: пълни (регистрирани или не в репертоарите „Български книгопис 1878–1944“, т. 1–6 и „Български периодичен печат“, т. 1–3) или частични, първични или вторични и възможните причини за възникването им: непристигнали по депозит, изчезнали при неизяснени обстоятелства (унищожени при стихийни бедствия, кражба), изтеглени от основен фонд и прехвърлени в архива.

Раздел II „Източници и начини на комплектуване на липсите“ изчерпателно описва механизмите за придобиване на липсващите заглавия – чрез покупка, дарения, вътрешен обмен и репродуциране. При вторичното възпроизвеждане на оригинала са предложени две възможности: изработване на хартиено или дигитално копие. Хартиено копие (ксерокопие) се изработва в случаите, когато текстът в оригиналното издание-липса преобладава категорично. Дигитално копие се изработва по преценка в случаите, когато визуалният материал в оригиналното издание-липса преобладава, когато физическото състояние на оригинала не е добро или не позволява качествен отпечатък.

Раздел III „Принципи и критерии за комплектуване на липсите“ описва практиките по неутрализиране на пълните и частичните липси. За архива се комплектуват добре запазени екземпляри, по възможност с оригинално полиграфическо оформление. При определени случаи се прилага практиката „замества депозит“: от придобитите чрез покупка или дарение екземпляри в двугодишен срок се задържа един екземпляр, който изчаква пристигането на идентичния депозитен екземпляр. В случай че той не дойде в указания срок, задържаният екземпляр получава статус „замества депозит“ и се пуска в обръщение. При невъзможност да се закупи или придобие в дар екземпляр, се изработва копие, което получава статус „замества депозит“⁸. За основен фонд се комплектува в оригинал и копие. Изборът на вида копие се прави по посочените вече критерии. Заглавия, които присъстват в основен фонд, но липсват в архива, се копират и оригиналите се преместват в архива. Копията остават в основен фонд и получават нова индивидуална регистрация. Оригиналят получава статус „замества депозит“. Копие на частична липса с година на издаване до 1950 г., включително, се прави пълно. Копие на частична липса с година на издаване след 1951 г., включително, се прави подборно по следните критерии: (1) двукратно присъствие на частичната липса в тримесечния мониторинг на отказите⁹; (2) интензивна динамика на ползване на депозитния екземпляр, регистрирана в сектор „Хранение“ („интензивна динамика“ е четирикратно заемане за един календарен месец); (3) устойчиво търсене на частичната липса, регистрирано при справочно-информационното обслужване. Цели се недопускане на амортизация вследствие прекомерното ползване на депозитния екземпляр.

⁸ В случай на забавяне на депозитния екземпляр и пускането му в обръщение след изтичане на двугодишния срок е възможно идентифициране на два екземпляра от едно издание с еднакъв статус – „депозит“ и „замества депозит“. В този случай екземплярът със статус „замества депозит“ се прехвърля в основен фонд.

⁹ Съгласно Инstrukция за наблюдение и анализ на отказите в НБИБ.

Следващите раздели – „Технология на комплектуването“, „Справочен апарат“ и „Акцесионна обработка на набавените липси“ разглеждат съответно системата за събиране и подаване на информация за идентифицираните липси, сроковете на изпълнение на поръчките и отговорните за това звена и служители, поддържаните справочни инструменти в помощ на комплектуването на липсите, тяхната обработка и изискванията при изработката на копия (например вида на подвързията, осигуряваща здравина и дълговечност, непринтабилност на сурогатното дигитално копие, гарантираща законосъобразна употреба).

Последните два раздела описват накратко съхранението и ползването на набавените липси, като изрично е упоменато, че хартиеното копие се ползва в същия режим, както оригинала, а дигиталното копие е достъпно само на автоматизирано работно място в читалната зала, без мрежов достъп.

Първостепенна и мащабна задача, която очаква планиране, организиране и реализация, е извършване на цялостна инвентаризация на фонд „Депозит“¹⁰. Това е единственият валиден инструмент, прилагането на който ще покаже реалното равнище на пълнота и изчерпателност на депозитната колекция.

Една от основните задачи на Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения – *осигуряване на обществен достъп до депозираните печатни и други произведения* (чл. 2, ал. 2)¹¹, задължава НБИВ да работи целенасочено по осигуряването сега и в бъдеще на достъп до депозитната колекция. В светлината на това задължение постигането на необходимата пълнота гарантира достъпа до култура на всеки български гражданин.

Литература

Колева, Радка. Законодателството за задължителния депозит, текущата национална библиография и Народната библиотека „Иван Вазов“ (минало и настояще). – В: 90 години законодателство за задължителния депозит и текущата национална библиография на България. София, 1988, с. 92–104.

Постаджян, Мари. Книжовният фонд на Народната библиотека „Иван Вазов“. период на социалистическо развитие. – В: *Годишник на Народна библиотека „Иван Вазов“ (1986–1989)*, 1990, с. 25–51.

Станчев, Михаил. Характеристика на фондовете на окръжните библиотеки. – В: *Библиотекар*, 1978, № 7–8, с. 27–31.

Хаджихристов, Христо. Проверката на книжовното имущество – оценка за работата на поколенията. – В: *Годишник на Народна библиотека „Иван Вазов“ (1944–1969)*, 1973, с. 189–206.

¹⁰ Последната цялостна проверка на библиотечния фонд е извършена през 1957 г. В следващите 60 години са правени регулярни цялостни и частични проверки на отделни специализирани фондове.

¹¹ **Закон** за задължителното депозиране на печатни и други произведения. – В: *Държавен вестник*, 29 дек. 2000; 05 юни 2009 (изм.).

Законът за депозита и Университетската библиотека – реалност и перспективи

Анна Ангелова

The Legal Deposit Law and the University Library – reality and perspectives

Ana Angelova

Summary

The article deals with certain problems related to the implementation of the Legal Deposit Law, through the prism of the second largest and main scientific library in the country – the University Library “St. Kliment Ohridski”, which has been receiving legal deposit copies for more than 90 years. An analysis of library acquisitions received through legal deposit over the last 20 years has been made and the problems related mainly to the operation of the Regulations on the Implementation of the Legal Deposit Law especially in its part “Distribution of legal deposit copies” are posed.

Key-words: Legal deposit law, deposit copies, legal deposit, scientific library, scientific literature, fiction, monographs, periodicals, newspapers.

Тази година отбелязваме сто и двадесет години от осъществяването на първата изключително важна стъпка при формирането на законодателните основи на библиотечното дело в България – приемането на Закона за депозиране на печатни издания в народните библиотеки¹. Действащ в рамките на повече от столетие, той нееднократно е обновяван, прекрояван и поправян. Проблемите, свързани със задължителното депозиране и приложението на закона, са обект на дискусии и са разглеждани многократно както в библиотечната общност, така и извън нейните рамки, тъй като изпълнението на закона е пресечна точка на интересите, от една страна, на библиотеките и, от друга страна, на издателите. Променените обществени условия, особено в областта на културата, в така наречения „период на прехода“, продължил повече от 20 години, когато се наложи да се хармонизират родните законодателни актове с европейското законодателство, както и поставянето на българското книгоиздаване в конкурентна пазарна среда обуславят и наложените многократни поправки в закона. Достатъчно е само да се споменат тези през последните години. Така например след приемането на Закона за задължително депозиране на печатни и други произведения, обнародван през 2000 г., той претърпява осем поредни изменения само до края на 2010 г., без да се превърне в

¹ **Закон** за депозиране на печатни издания в народните библиотеки. – В: *Държавен вестник*, 22 февр. 1897.

наистина действащ регулатор, тъй като статистическите данни показват, че процентът на недепозирани материали в Националната библиотека непрекъснато се увеличава и вече достига до 20%².

Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ получава депозитни екземпляри вече 92 години. Това време е повече от достатъчно, за да се анализира действието на Закона за депозита и да се направят съответните изводи особено с оглед на настъпилите промени в обществения живот, които доведоха до промени по отношение на културната и образователна политика в страната и засегнаха много сериозно целия книжен сектор. За правото си да получава депозитен екземпляр Университетската библиотеката воюва почти три десетилетия. Още със създаването на първата университетска библиотека в България през 1888 г. ректорът на Висшето училище и основоположник на библиотеката проф. Александър Теодоров-Балан поставя рамката за развитие на библиотечния фонд, като извежда два основни приоритета – „да събира и съхранява българската книжнина до възможната степен пълно“ и „да събира и съхранява чуждата книжнина, като най-важна част от фонда на библиотеката“. Не е случайно, че на първо място познавачът на националната книжовна продукция и вещ събирач на книжовно градиво поставя събирането и съхранението на родната книга, защото достъпът до българските издания е от изключително значение за развитието на учебната и научна дейност в първия български университет.

От своя страна експертът библиовед и основоположник на българското библиотекознание акад. Стоян Аргиров също осъзнава необходимостта първата университетска библиотека да притежава във фондовете си максимално пълно националната книжовна продукция. Още като директор на Пловдивската библиотека през 1894 г., когато се обсъжда приемането на първия закон за депозита в страната, той предлага с писмо до министъра на народното просвещение „библиотеката на Висшето училище да бъде една от депозиторните библиотеки в България“³. По същото време по предложение на проф. Иван Шишманов с подобно искане към министерството се обръща и Съветът на преподавателите. След преместването си в София, като ръководител на Университетската библиотека, Стоян Аргиров полага огромни усилия за включването на Библиотеката в обсега на закона. Университетската библиотека започва да получава депозитни екземпляри едва след поредната поправка на Закона за депозита, приет през 1920 г.⁴ В началото на 1925 г. влиза в сила Закон за изменение и допълнение на чл. 1., 3., 4., 5., 6., 7., 8. и 9. от Закона за депозиране на печатни и литографски произведения в народните библиотеки⁵. Посоченото в чл. 5. на закона допълнение дава правото на Университетската библи-

² Вж. **Дипчикова**, Александра. Задължителното депозиране и правата и отговорностите на обществените депозитни библиотеки. – В: *Бюлетин СБИР*, 2000, № 1.

³ **Петкова**, Л., Шопова, Сл. История на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ 1888–1944. София, 2011, с. 257.

⁴ Вж. Закон за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки, приет на 12 ноем. 1920 г. и отменен през 1945 г. (вж. *Държавен вестник*, 18 май 1945).

⁵ *Държавен вестник*, 10 ян. 1925.

отека да получава „един от депозираните в Народната библиотека екземпляри, излезли в пределите на Царството“, а в ал. 2 на чл. 4. е посочено: „Българските поданици, които са печатали в странство дисертации за добиване на учена степен, депозират по 2 екземпляра от тях, които се разпределят между Народната и Университетската библиотека в София“. Така Университетската библиотека става депозитна за българските печатни издания и защитените в чужбина дисертации.

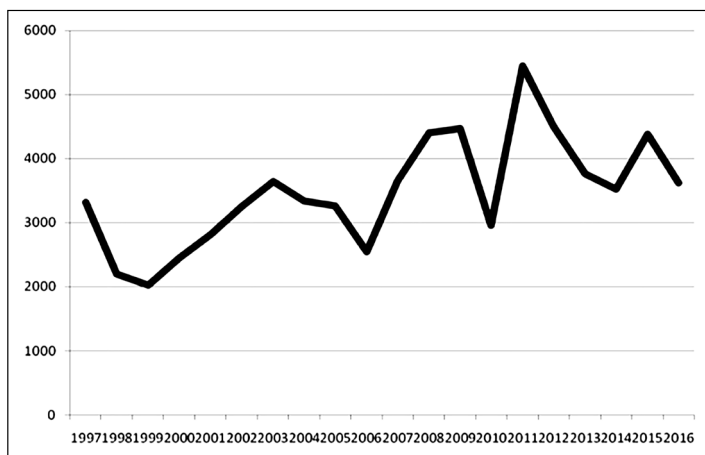
Тук е мястото да подчертая и една важна особеност на комплектуването на фонда на Университетската библиотека, а именно че задължителното депозиране никога не е било приемано като основна форма за комплектуване на български издания, за разлика от други библиотеки в страната. Много преди Библиотеката да започне да получава депозитен екземпляр, още през 1906 г. по предложение на проф. Михаил Драгоманов, с решение на Академическия съвет в Библиотеката започва многоекземплярното комплектуване на български издания, необходими за обезпечаването на учебния процес. Анализът на комплектуването на фонда на Библиотеката за времето от 1904 г. до 1922 г., когато тя не получава безплатен депозитен екземпляр, показва, че през този период са закупени 24 446 заглавия български и чужди книги в 43 083 тома, като от тях само 420 заглавия са „забавителни“, т.е. художествена литература. В правилника на Библиотеката от 1917 г. е посочено, че на библиотекаря се предоставя постоянен аванс от 200 лева, за да може „всяко потребно издание да се набави в най-сгодното време и за най-сгодната цена“⁶. Въпреки това бюджетът на Библиотеката не е позволявал да се закупи всяко появило се на пазара българско издание и тя не е могла да изпълни една от основните си задачи – „да събира българската книжовна продукция във възможната степен пълно“, поради което е било изключително важно да бъде включена в обсега на закона за депозита.

Постъпилите безплатни депозитни екземпляри в библиотечния фонд от 1925 г. се определят като дар и се регистрират в инвентарните дневници като такива. Това е и основната причина, поради която депозитът не се определя като самостоятелен начин на комплектуване и до 1929 г. депозитните екземпляри – книги и списания, се отчитат в общата сума на даренията. От 1930 г. в отчетите на Библиотеката могат да се намерят данни за набавените по депозит издания. Така например в периода от 1930 г. до 1943 г. „книгите, набавени по депозит в библиотеката, са над 50 000 тома“⁷, което показва категорично положителния ефект от включването ѝ в обсега на закона за депозита.

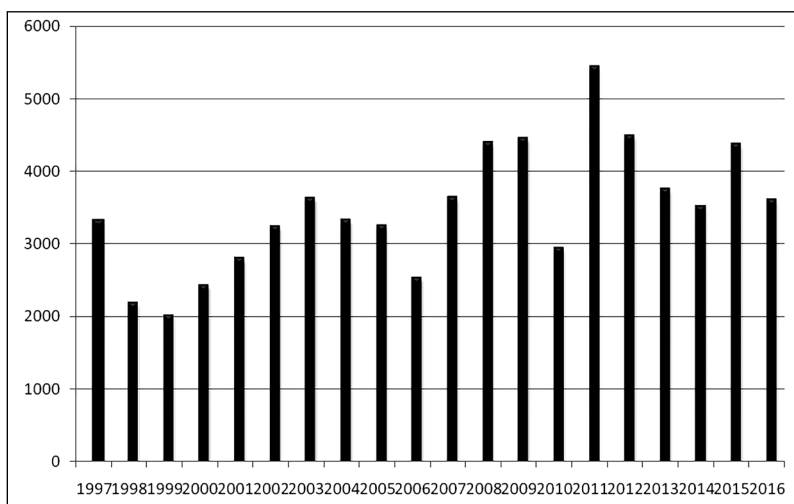
Разбира се, не е възможно да се анализират данните за задължителното депозиране в Университетската библиотека за целия период от 1925 г. до днес, поради което са обобщени и анализирани само тези от последните двадесет години. Те са особено показателни поради динамичния период и резките промени в обществените нагласи. В периода 1997–2016 г. данните за получените депозитни екземпляри показват следната картина по отношение на книгите:

⁶ Правилник на Университетската библиотека. София, 1917, с. 10–11.

⁷ Петкова, Л., Шопова, Сл. История на..., с. 258.

Не по-различна, но малко по-устойчива е картината на получените по депозит периодични издания:

Прегледът на данните за получените в Университетската библиотека депозитни екземпляри през последните 20 години показват следните неблагоприятни тенденции:

- На първо място се откроява трайното намаляване на броя на депозираните заглавия, както и на броя на издателствата, които депозират издаваните от тях заглавия.
- На второ място, което е особено важно, рязко намалява броят на скъпите и необходими издания, които представляват интерес за Библиотеката за сметка на нарастването на книгите за деца до петгодишна възраст и на потока от издания с временно значение. Особено тревожна е липсата на научна литература, получава-на чрез механизма на депозита. Както е добре известно, днес научните монографии се издават обикновено в тираж от 100 до 150 екземпляра и по-рядко в тираж

до 300 екземпляра, което при сега действащото разпределение на депозитните екземпляри прави невъзможно получаването им в Университетската библиотека. Художествената литература също не постъпва в Библиотеката при разпределението, а тя е необходима като учебна литература за студентите от филологическите специалности и преводаческите магистърски програми в Университета.

Подобни изводи могат да се направят и при получаваните по депозит периодични издания. Тук обаче наред с констатираното намаляване на броя на депозитните заглавия трябва да се отбележи и тенденцията към недоокомплектуването им. Разпределянето на получаваните по депозит периодични издания също поражда редица въпроси. Смятам, че е време да се направи нов преглед на разпределяните екземпляри, като се отчете спецификата и характеристиката на съответните депозитни библиотеки. Това би позволило на Университетската библиотека да се откаже от вестниците и научнопопулярната периодика по депозит и да получава само научни списания. Преразпределението на депозитните периодични издания ще доведе до съкращаване на разходите на библиотеките, тъй като независимо от факта, че се получават безплатно, огромният обем на постъпващите вестници и списания, често неподходящи по съдържание за профила, особено на научните библиотеки, води до значителни допълнителни разходи за подвързия и осигуряването на място за съхранението им.

Отбелязвайки годишнината от приемането на първия български закон за депозита и отчитайки многобройните проблеми и трудности при прилагането на механизма на задължителното депозиране, е време за сериозен анализ сред гилдията и с общи усилия на издателите и на целия книжен сектор в страната да се предложат нови работещи решения за депозита, съобразявайки се с традициите, с новите условия, но и с характера и значението на депозитните библиотеки. От позицията си на втора по големина и най-голяма научна библиотека в страната Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ смята, че въпросът за депозита е важен. Формирането на многоотраслов фонд, който да отговори на нуждите на 16 факултета, повече от 106 специалности и 300 магистърски програми, изучавани в рамките на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, както и на научноизследователските потребности на преподавателите е изключително сложен процес. Независимо от факта, че чрез системата на депозита в Библиотеката постъпват едва 1/3 от необходимите българските издания, те са важна част от комплектуването на фонда.

Трябва ли ни обаче депозит в този вид – по-скоро не! Необходими ли са промени – категорично да! Обсъждането на въпроса за механизмите на задължителното депозиране е без съмнение от изключителна важност за библиотеките в страната. Той обаче не може и не трябва да бъде разглеждан едностранно, т.е. само през призмата на интересите на обществените библиотеки, като се игнорират и изключват от този дебат научните библиотеки, получаващи депозитни екземпляри. Необходими са общи усилия за постигането на баланс при евентуални предложения от страна на ББИА за нова законодателна инициатива, както и при съставянето на изцяло нов Правилник за прилагането на Закона за задължителното депозиране, особено в частта му „Разпределение на задължителните екземпляри“.

Централната библиотека на Българската академия на науките и нейната политика на комплектуване: особената роля на депозита

Силвия Найденова

**The Central Library of Bulgarian Academy of Sciences
and its acquisition policy: The special importance of the legal deposit**

Silvia Naydenova

Summary

The Central Library of Bulgarian Academy of Sciences is the oldest and largest scientific library in Bulgaria, founded in 1869. Its valuable collections encompass now more than 2 million library items. Along with the international exchange of publications the legal deposit of Bulgarian editions is a unique way of library acquisition. The Bulgarian National Library has its indispensable place and plays an essential role in the proper realization of this important library activity.

Key-words: Central Library of Bulgarian Academy of Sciences, library acquisition, legal deposit.

Централната библиотека на Българската академия на науките (ЦБ на БАН) е първата научна библиотека, създадена още преди Освобождението¹. В продължение на вече 148 години тя изгражда многоотраслов фонд от българска и чуждестранна литература. Той се състои от уникални библиотечни документи, съсредоточени в 41 лични библиотеки, оформени в 12 специализирани колекции, между които: 901 микрофилма на ръкописи (славянски и гръцки); 1677 микрофилма на гръцки, арабски, персийски, грузински, славянски ръкописи, 162 старогръцки печатни книги и други.

Първоначално първата българска научна библиотека се изгражда по пътя на широко дарителско движение и международен обмен на издания. Прераснала след 1911 г. в академична библиотека, тя комплектува ценни източници за историята на България, както и издания на световните научни центрове². Видим напредък

¹ **Устав** на Българското книжовно дружество 1869. – В: *Уставите на БАН 1869–1984*. София, 1989, с. 9–31.

² **Устав** на Българската академия на науките 1911. – В: *Уставите на БАН 1869–1984*. София, 1989, с. 81–100.

в дейностите на Библиотеката на БАН настъпва след 1928 г., когато започва ускорено развитие в нейните дейности: комплектуване (със засилен международен обмен на издания), обработка на литературата и обслужването на читателите.

За времето от създаването на Академичната библиотека през 1869 г. до 1944 г. съотношението между броя на книгите и периодичните издания е **47 039** т. книги и **8250** т. периодични издания. При изграждането на фонда проличава стремеж да се използват рационално различни начини за набавяне на литература.³

След Втората световна война, когато към БАН се присъединяват Царските природонаучни институти, Българският археологически институт, Етнографският институт, големи селскостопански институти и земеделски станции със своите библиотеки и когато се създават библиотеки към изгражданите нови институти, Академичната библиотека прераства в Централна библиотека със система от специални библиотеки по различни отрасли на знанието.

Структурният облик на Централната библиотека се оформя окончателно през 50-те години на миналия век, когато се създава академичната библиотечна мрежа от специални библиотеки на постоянните научни звена на БАН и се разгръщат дейности за изграждане на академичен фонд за библиотечно-информационно обслужване на научния потенциал на БАН и цялата страна. В единния фонд са включени уникални сбирки и библиотеки на български учени, писатели, общественици – подарени или закупени от Централната библиотека. По традиция тя осъществява абонамента с периодични научни издания чрез най-авторитетни фирми в тази сфера, което гарантира възможно най-бърз за България достъп до хартиени, а в последните години до онлайн издания. Решаваща роля при определянето на политиката и направленията за комплектуване на научни периодични издания имат специалните библиотеки и съответните библиотечни съвети. Години наред съществуват така наречените фиксирани квоти от цялостната бюджетна субсидия за специалните библиотеки, но с развитието на новите технологии това разпределение загубва същността си. Практически всички периодични издания по света имат вече свои пълнотекстови онлайн варианти. Те се предлагат на пазара най-често в пакет с много други списания и често от различни предметни области. Ето защо абонаментът към тях реално се осъществява не по фиксираните квоти за отделните институти или даже групи от институти в БАН. Новите технологични и пазарни обстоятелства дават възможност за много по-голяма ефективност при централизираното абониране за достатъчно голям брой институти и научни сътрудници, работещи в тях. В случая БАН, представляван от Централна библиотека, е един средно голям консорциум и получава всички отстъпки, характерни за подобен тип обединения.

В настоящия момент ЦБ на БАН изгражда и управлява библиотечна мрежа от 34 специални библиотеки и 2 филиала към научните звена на Българската академия на науките и осигурява библиотечно-информационното обслужване на БАН като комплексен национален научен център. Със своя фонд от **2 045 815 библиотечни**

³ Вж. годишните отчети на Централната библиотека на БАН.

единици тя има значителен принос за изграждане на националните библиотечно-информационни ресурси на страната. В библиотечната система на БАН се използват оптимално всички видове комплектуване в зависимост от конкретните условия.

Както е известно, способите и източниците на библиотечното набавяне са: депозит, обмен, дар и покупка. Освен това се извършва текущо многоекземплярно комплектуване, тематично планиране и координация, библиографски подбор и анализ на библиотечния фонд, които са важни части от технологията на комплектуването. Принципите за изграждане на библиотечните фондове на БАН се обсъждат за първи път в Библиотечния комитет на БАН на 31.03.1948 г., когато се създават специализираните отдели „Набавяне“ и „Международен книгообмен“. Законът за БАН от 1949 г. признава на Централната библиотека на БАН **статут на научен институт**, в който работят и хабилитирани научни сътрудници. Едновременно с това цялостната библиотечна работа се поставя на научни основи. Академичната библиотека изгражда своя мрежа и получава наименованието Централна библиотека. Започва преустройство на дейността ѝ. Отделят се специални средства за набавяне на научна литература и за ускорено изграждане на Библиотека като важно научно-помощно звено на БАН. Нейната дейност е поставена в служба на науката, която се развива в Академията. Тя става център на библиотечната мрежа на БАН. Централната библиотека се задължава да създаде библиотека към всяко структурно звено на БАН и да обедини всички библиотеки в единна система. **Тя поема комплектуването, обработката, финансирането, международния книгообмен и ги извършва централизирано в полза на институтските библиотеки.**⁴

Особено внимание се отделя на международния книгообмен като основен способ за набавяне на чуждестранна литература между специалните научни библиотеки. В това отношение БАН има вече вековна традиция, като неговата Централна библиотека поддържа **най-големия междубиблиотечен обмен на публикации в България от създаването си досега**. В същото време той е и една от главните, а през определени исторически периоди и единствената проява от международната дейност на Българската академия на науките в областта на международното научно и културно сътрудничество. Предимството на международния книгообмен като източник за снабдяване на научните библиотеки с чуждестранна литература е, че се доставят издания, които не биха могли да се набавят по друг начин. Това са издания на научни институти, на научни дружества, на научни лаборатории, на фондации, на университети, както и официални издания и правителствени документи на много страни в света. В момента Централната библиотека на БАН осъществява и поддържа международен книгообмен с 1012 чуждестранни научни институции от 64 страни. За целта редакциите на периодичните издания на институтите на БАН предоставят определени екземпляри от своите издания, а получават в замяна чуждестранна литература – книги и периодични издания, които се обработват в

⁴ Закон за Българската академия на науките, 1949. – В: *Държавен вестник*, 11 окт. 1949.

Централната библиотека на БАН и се предават в библиотеките на съответните институти.⁵

За политиката и организацията на библиографския подбор и покупката на издания за академичната библиотека още в началните години на нейното създаване съдим от следната формулировка: „Възложи се от Управителния съвет на председателите и секретарите на клоновете в съвещание с членовете на своите клонове да съставят списъци на съчинения, които е желателно да се набавят за библиотеката на академията. Въз основа на тези списъци според бюджетните средства на Академията ще бъдат поръчани книги за библиотеката“. Основен източник за снабдяване на библиотеките с литература е **покупката**. По този начин се комплектува 30% от библиотечния фонд в академичната библиотечна мрежа. Предимствата на този начин се състоят в това, че библиотеката сама избира и набавя онова, което ѝ е необходимо. През 1936 г. се осъществява най-крупната покупка – библиотеката на починалия неин подпредседател В. Златарски. Книгите от тази сбирка възлизат на 3984 заглавия в **4845** тома. В „Летописа на БАН“ за 1938–1939 г. се отбелязва изрично: „Без съмнение библиотеката на Златарски е една от най-ценните придобивки за Академията през последно време, особено като се има предвид, че тя се купува за една сравнително неголяма сума“.

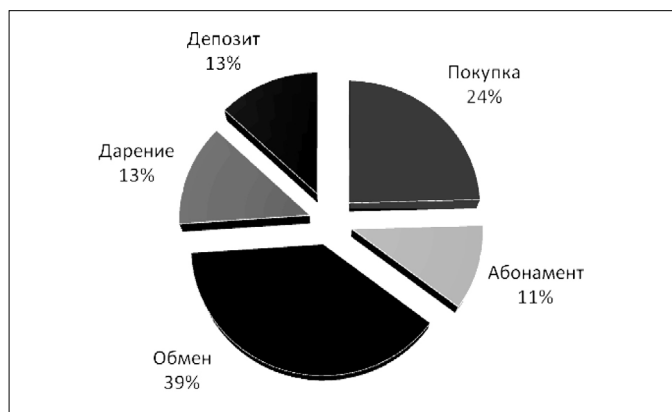
Разновидност на покупката е **абонаментът**. Той е сигурен начин за попълване на библиотечните фондове с периодични издания (български и чужди). В последните години търсенето на електронни бази данни е предпочитано, затова и Централната библиотека се ориентира към абонамент на такива бази.

Започнала да събира чрез **дар** началните постъпления за фонда си, академичната библиотека е един от ярките примери за мощта на дарителското движение в областта на библиотечното дело. Не може да не отбележим, че дарителството прераства неусетно в почти задължително депозиране от страна на авторите на собствени издания. Това положение е залегнало в Правилника за вътрешния ред на Академията, който предвижда всеки неин член да предава в Библиотеката своите трудове в отделни отпечатыци. По този начин се създават и сбирките от отпечатыци в академичната библиотека.

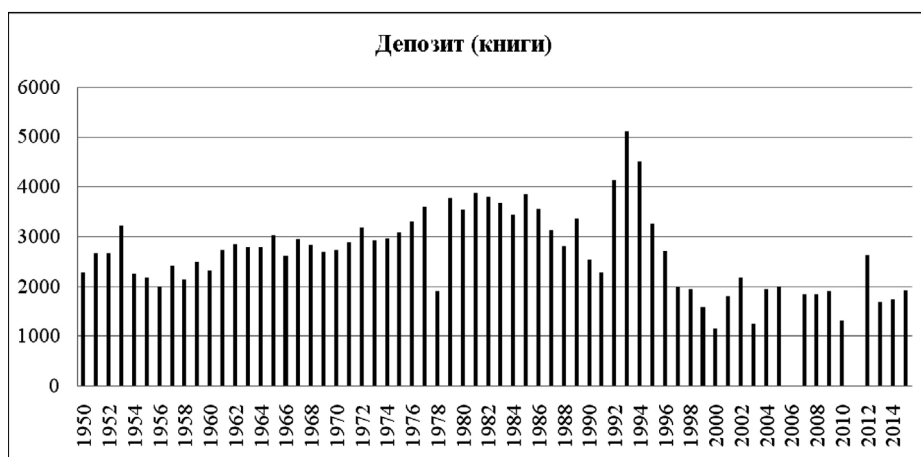
И все пак най-сигурният източник, който осигурява значителна пълнота при снабдяване на библиотеките с родна литература, е системата на задължителния **депозит**, т.е. безплатно предоставяне от издателствата и печатниците на определено количество екземпляри от тиража на всяко издание в Националната библиотека. Тази система се урежда от държавата със специален Закон за депозиране на печатни произведения.

Долната диаграма илюстрира разпределението на единния библиотечен фонд през 2016 г. по начин на постъпление.

⁵ **Казански**, Никола Р. Исторически обзор на международния книгообмен на Централна библиотека при БАН. – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“*, 1987, 19 (25), с. 117–138.

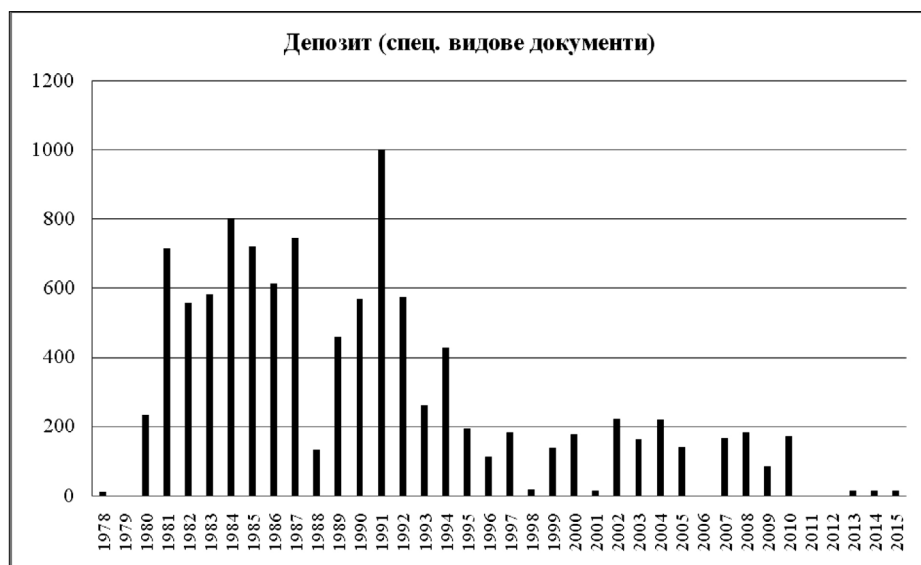
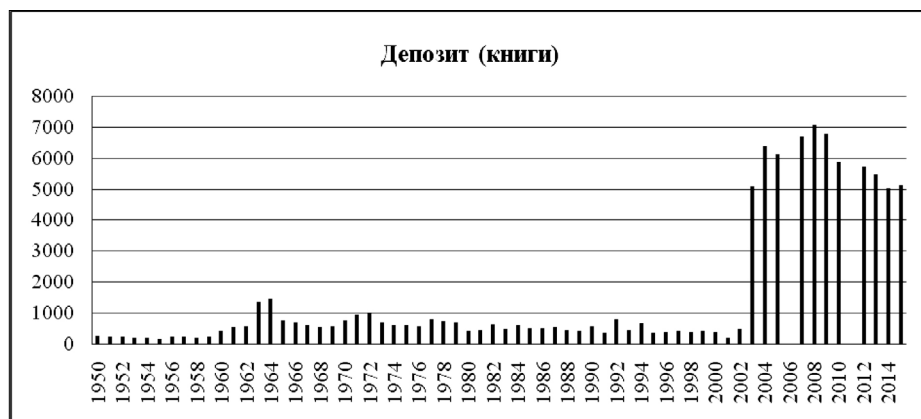

От голямо значение е осигуряването на пълно комплектуване на българската литература. Със закона за депозита от 1945 г. ЦБ на БАН за първи път в своята история получава безплатно депозитен екземпляр от всички български издания. Това вече ѝ позволява да събира и пази по един екземпляр от всичко, което се издава у нас. Централната библиотека придобива правата на депозитна библиотека за националната издателска продукция през 1947 г. От тогава до днес тя разпределя депозита, който получава, по направления към специалните библиотеки. В това отношение тя винаги получава всеотдайна помощ и съдействие от страна на Националната библиотека в нейното качество на централна книжовна депозитна институция и на главен методичен център на българските библиотеки.⁶

Като цяло депозитът съставлява 21% от комплектувания общ академичен фонд. ЦБ на БАН поддържа също така добри взаимоотношения със Световната

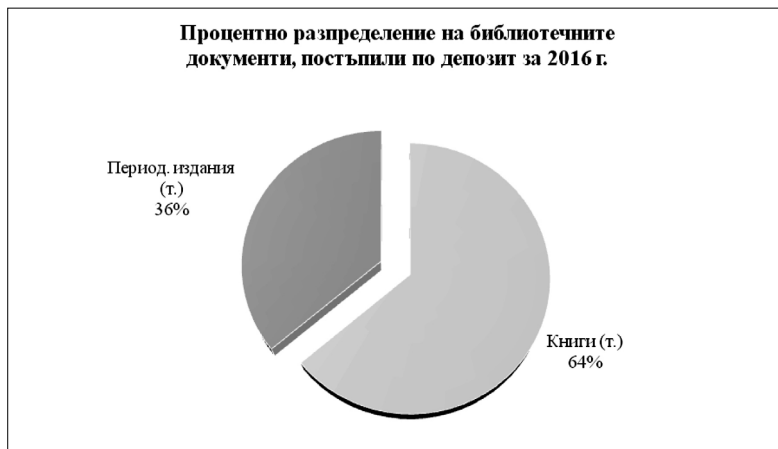
⁶ **Наредба-закон** за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки и институти. – В: *Държавен вестник*, 18 май 1945; 29 юни 1945 (изм.).

банка от началото на 1990 г., като става депозитна библиотека на нейните ценни издания в България общо 1100 т., както и на изданията на ООН – 420 т.

За изграждащите се институтски библиотеки ЦБ на БАН набавя допълнително екземпляри от заглавията, които са им необходими по техни заявки. За текущото комплектуване е изработена програма, която е съобразена със същността на научноизследователската работа в БАН и с изменящите се задачи и теми на нейните подразделения.

За началните години при формиране на единния библиотечен фонд е характерно постъплението на книги по книгообмен, с малки изключения процентът на покупката в този период е по-голяма. От 50-те до 90-те години на миналия век покупката поддържа стабилен темп на развитие, поради факта, че ЦБ на БАН е разполагала с един от големите бюджети за комплектуване. От началото на 90-те години досега средствата за тази дейност са нищожни. Книгообменът се разви-

ва сравнително равномерно през годините, докато след 1990 г. следствие новата политика по отношение на книгообменните връзки на ЦБ, те са ревизирани и ограничени, като през 2011 г. и 2012 г. дори няма книгообмен. Депозитът и даренията като начин на постъпление в ЦБ се развиват сравнително равномерно през годините.⁷

Ако въпросът за профилираното комплектуване на институтските библиотеки е изяснен още в първите години на организирането на библиотечната мрежа, профилът на комплектуване на фонда в Централната библиотека остава оспорван дълго време след това. До 1954 г. се е смятало, че комплектуването на Централната библиотека трябва да бъде в универсални рамки и че в нейното хранилище имат място и най-дребните публикации и брошури, както и всичко, което отива в институтите и което може да се набави в още един екземпляр. По-късно се прави ревизия на тази практика, в резултат на която се утвърждава следната политика на комплектуване на Централна библиотека:

- пълен комплект от българска литература, получавана по депозит⁸;
- всички академични издания – както български, така и чужди;
- всички основни съчинения, фундаментални изследвания, източници и справочници.

Единният библиотечен фонд на БАН представлява значително богатство от научна литература по всичките клонове на природоматематическите, техническите и обществените науки. Във всеки случай депозитът на българска литература, осъществяван чрез Националната библиотека, си остава един незаменим източник на комплектуване.

⁷ Вж. годишните отчети на Централната библиотека на БАН.

⁸ **Правилник** за прилагане на Закона за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения. – В: *Държавен вестник*, 12.03.2002; 30.11.2005 (изм.).

Депозиране на печатни и други произведения или за „името на една роза“ през погледа на Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна

Цветелина Войчева

Depositing of printed and other materials or about “the name of a rose” through “Pencho Slaveikov” Public Library – Varna point of view

Tsvetelina Voycheva

Summary

The book is a delicate creature that suffers from the ruin of time, fears by the rodents and the clumsy hands. The librarian and the deposit keep it not only from mankind but also from the nature and the power of oblivion.

After the Liberation the library legislation in Bulgaria is one successful beginning.

“Pencho Slaveikov” Public Library is the oldest cultural institute in Varna and the region and has the honor and the privilege to fall into the field of care and protection by the depositing law norm and to be a guardian of the “rose” for the future generations.

The focus of this report is to seek the place of the new within the tradition. Libraries could offer their information products and services in a modern way. The eBook is here. It goes hand in hand with her paper sister and everyone involved in her path is bound to make it easier and facilitate its meeting with the new generations..

Key-words: book, deposit, “Pencho Slaveykov” Public Library – Varna.

„Книгата е крехко същество, което страда от разрухата на времето, страхува се от гризачи и непохватни ръце. Библиотекарят пази книгите не само от човечеството, но също така и от природата и посвещава живота си на войната със силите на забвението.“¹ Твърдението на неповторимия Умберто Еко напълно се покрива с моето виждане за начало на едно експозе по тема, на пръв поглед добре позната, с дълго битие, различни тълкования, устойчиво приложение във времето и едновременно с това предизвикателство за професионалиста, изследователя, ценителя на книги, с една дума – библиотекаря. Добавена стойност придава и стремежът

¹ [Двадесет] 20 цитата от Умберто Еко [онлайн]. [прегледан 30.09.2017]. <https://offnews.bg/kultura/20-tcitata-ot-umberto-eko-624528.html>

да се представи през погледа на един практикуващ любител и ценител на книгата в един респектиращ културен институт, успешно реализиращ визията за модерна съвременна библиотека, където се преплитат реалното и виртуалното, традиционното и новаторското – Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна.

Смятам, че за всеки, заел се с тази амбициозна, нелека, но и интересна задача е добре да започне с библиотечното законодателство в България, което води началото си от първите години след Освобождението. Няма да се спирам подробно на всяка норма и поднорма, не това е настоящата цел, но обобщената законова визия за образа на библиотеката е за институция с мисия да обслужва обществените интереси във всички области на знанието. Началото на библиотечното законодателство у нас е добре известно. Поставя се през 1878 г. от губернатора на София граф Пьотър Алабин, който написва проектоустав за откриване на публична библиотека. Постепенно във времето се създават Националната библиотека на Княжество България и Областното книгохранилище в Пловдив.

Преминаваме през няколко закона за печата. В обсъждането на Закон за свободата на печата, в Областното събрание на Източна Румелия² през 1881 г. за пръв път се обособява текст, с който се регламентира задължително предаване на 2 екземпляра от „всяко печатно нещо в Областната библиотека в Пловдив“, а през 1883 г. в Княжество България се приема Закон за печата³. В него чл. 43. гласи: „Издателите на периодическите и непериодическите списания и каквито и да било печатни книги длъжни са да изпровождат в Народната библиотека в София по два екземпляра даром“. Стигаме до 1897 г., когато се приема Закон за депозиране на печатни издания в народните библиотеки⁴. Този закон е свързан с името на Константин Величков, който по това време е министър на Народното просвещение. Чл. 1. гласи: „Всеки съдържател на печатница, литография или друго подобно заведение е длъжен да дава безплатно в библиотеките в София и Пловдив едновременно с обнародването по два екземпляра (всичко четири) от всяка книга, брошура, вестник, списание, възвание, гравюра, карта и въобще всяко напечатано или възпроизведено по друг начин произведение и предназначено за обръщение на публиката“. Така по един разумен и модерен за времето си, а и до днес начин се дава името на една роза, „разцъфва депозитът“.

Поставя се законодателният фундамент на едно добро и успешно начало, което и тогава, и сега понякога се възприема като препятствие с кръгла форма за заобикаляне, крайъгълен камък за дебати, диспути и коментари. Много от издателите и тогава, и сега не предават депозитни бройки в библиотеките, което поставя под въпрос не само пълнотата на националната библиография, но и битуването на конкретното заглавие, оттам по веригата до крайния потребител, който нерядко остава неинформиран, необразован, неудовлетворен в своите читателски потребности, поради липса на депозитната бройка.

² **Дневници** на Третата редовна сесия на Областното събрание. 11 окт.–12 дек. Пловдив, 1882, с. 591–631.

³ **Закон** за печата. – В: *Държавен вестник*, 10 февр. 1883.

⁴ **Закон** за депозиране на печатни издания в народните библиотеки. – В: *Държавен вестник*, 22 февр. 1897.

Вносителят на законопроекта за депозита Константин Величков излага своето виждане, в което поставя самите издатели в ролята на потребители на информация за книжовната продукция в страната. Той казва: „Убеден съм, че има много издатели на книги, които скърбят, че такъв закон не се е създал още в първите дни на нашето освобождение, защото в тая минута онзи, който поиска да изучи развитието на българската книжнина, не може никъде да намери събрани появилите се до сега български книги, нито пък може да се състави без голям труд и опущения един пълен библиографски списък за тях“⁵.

В резултат на това изказване се приема нов член 5., задължаващ Народната библиотека в София да издава на всеки 3 месеца библиографически бюлетин, който да изпраща „даром на всичките държавни, окръжни и обществени учреждения“⁶. С това се слага началото на текущата националната библиография на България – едно дело с определящо значение за развитието на всички сфери в българското общество, за да сме днес част и от европейското с нов Закон за задължителното депозиране на печатни и други произведения⁷.

Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ е най-старият културен институт на територията на Варна и областта и има честта и привилегиата да попада в ползрението и закрилата на нормата за депозита – пазител е на „розата“ за бъдните поколения. В унисон с характеристиката на семейството на розоцветните, съществуват много видове депозит: пълен, частичен, държавен, областен и ведомствен, безплатен и платен. Няма да се спирам на добре известни неща, подобно на неговата функционалност – основна архивна, но и библиографска, библиотечна, за неговите разнопосочни отношения с авторите и техните права, съотнасянето му към целите на цензурата или книгообмена.

След тази стабилна, реална основа, съдържаща закон и традиция, фокусът на настоящото експозе е да се опитаме да потърсим мястото на това, което е реална част от съвремението ни – виртуалното съдържание и преносът му във времето. Съществуват ли на практика въпроси, засягащи добрата традиция, чиито отговори биха могли да допринесат днес за реализацията на практики с оглед успешното „утре“ на книгата, нейния читател, библиотеката, издателството, книжарницата, всички звена на книговедската верига. Глава втора, чл. 3., ал. 4 от горесцитирания закон за депозита, регламентира произведенията, тиражирани върху електронен носител от български физически или юридически лица⁸, а ал. 5 – произведения в дигитална форма, публикувани в електронни комуникационни мрежи, предназначени за четене или възприемане по други начини, разпространявани за обществено ползване от български физически или юридически лица.⁹ Всички те са легални обекти на задължително депозиране. Под тази норма съществува правилник,

⁵ *Дневници на Деветото обикновено народно събрание. I редовна сесия, IX заседание. кн. I. София, 1897, с. 303.*

⁶ *Закон за депозиране на печатни издания в..., чл. 5.*

⁷ *Закон за задължителното депозиране на печатни и други произведения. – В: Държавен вестник, 28 дек. 2010.*

⁸ *Пак там, чл. 3. (4).*

⁹ *Пак там, чл. 3. (5).*

чиято последна актуализация е от 2005 г., т.е. цели пет години преди последната промяна в закона, и на практика не дава достатъчно яснота относно въпроса „как“ да се случи нормата.¹⁰

Случайно попаднах на едно ревю, което напълно покрива представите и мислите ми за електронното и хартиеното книгоиздаване, тяхната еквивалентна значимост, равнопоставеност и разкрива съжденията ми, че не бива едното да е за сметка на другото. Гледната точка е, че „съвременните книги се издават на два основни носителя: електронен и хартиен. Всеки от тях има своите предимства и недостатъци. Книгата на хартиен носител е все още предпочитаната. Читателят, особено българският, цени и сувенирната страна, желае да си запази спомен за преживяването от прочетената книга – томът в библиотеката е ценна сантименталност към миналото, към времето на първите уроци, последвалото развитие, което е и предизвикало интереса към четенето. Останали са и навиците: за разтворената книга на раклата, на шкафчето до леглото, на други места у дома, създавайки чувството за уют. Хартията си има и специфична миризма, специфично е и усещането за допир до страниците, лесно се подчертава важен пасаж, решен е и въпросът с автографа на автора. Хартиеното издание е и по-зряло като оформление, с векове е развивало художествения облик и е повече от носител на текст.

Електронното е по-младо, засега върви по стъпките му в това отношение, имитира го и тепърва ще се развива. Книгата на електронен носител набира все по-голяма скорост и печели все повече привърженици. Най-важното – когато едно издание се качи в специализирания сайт, то е общодостъпно. От всяка точка на света може да се изтегли, не е необходимо човек да пътува, да търси книжарници, в които е останала някоя бройка. Няма го и проблемът с тиража. При хартиеното издание трябва да се прецени добре колко трябва да се издава, къде да се разпространи, до колко читатели ще достигне. Винаги е свързано със средства, загуби или недостиг. Търговски неудобства, които малко или много ограничават читателя и чисто литературната страна. С развитието на електрониката – таблети, приложения за четене за мобилни апарати, електронното издание предлага и по-приятно четене. Буквите могат да се увеличават или намалят според предпочитанията и зрението на читателя. Електронното издание е и по-евтино, понеже не се плаща за печат.

Изводът: един уважаващ себе си и труда си съвременен автор трябва да залага на двата варианта, на двата носителя. Разбира се, има и специфични положения, при които за конкретен автор е по-добре да издава само електронно или само на хартия, но това са по-скоро изключения. В повечето случаи, ако един автор е издавал само на хартия, време е да се замисли за електронно издание, а ако е издавал само електронно и се чувства достатъчно зрял, е добре да издаде книга и на хартия.

Засега повечето автори трябва да си запълват пропуска в електронното издание, независимо колко четени са, колко копия са успели да продадат, време е да

¹⁰ **Правилник** за прилагане на закона за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения. – В: *Държавен вестник*, 30 ноем. 2005.

освободят книгата си от ограничения на тиража и разпространението ѝ в конкретен регион.“¹¹

След всичко казано дотук, естествено идва въпросът: Какво се прави днес у нас в обществените библиотеки с форматите – например, PDF, ePub, MOBI, FB2... Наистина, успях да прегледам депозитните списъци само до настоящия момент на 2017 г., но не открих такива.¹² Това според мен кара не само „розата“ да вехне, но и този, който я харесва и има необходимост от нея, да страда, да е най-малкото неудовлетворен и тъжен.

Защо и библиотеките да не могат да предлагат своите информационни продукти и услуги в съвременен вариант. Много ми допада направеното от българския портал за електронни издания READERBG.¹³ И не, това не е реклама, а начин да се изкаже радост и доволство от това, че имаме роден пример за подобно качество на работа. Едно професионално и читателско браво и отправна точка да си помислим в тази посока, а защо не и да действаме?! Възниква и друг въпрос. Защо в библиотеките не постъпва поне информация за това, какво се издава електронно, ако не и самите заглавия?

Електронната книга е тук. Върви ръка за ръка със своята хартиена посестрима и библиотеките, и всички ангажирани с пътя на книгата сме длъжни да улесним нейната среща с поколенията нови читатели. Добра практика в това отношение е дейността на библиотеката в Куинсланд¹⁴, където се депозират дори интернет страници, или австралийската PANDORA¹⁵, а защо не и някоя друга, понеже примерите са много.

Надявам се, че настоящото експозе е още един повод и основание да се помисли в посока на електронното книгоиздаване, начините и формите за неговото депозирание, за да не увяхва „розата“ и да се слави нейното име, защото поводите за противното са достатъчно. Откриват се и други в нормата. Отправна точка за последващи разсъждения са и самите субекти на депозирание, преодоляването на чисто формалното отношение към ISBN и неговото приложение от всички, наистина, всички ангажирани, за да я има нея – книгата – електронна или хартиена.

¹¹ *Пи Ар Ви – рефреш вижън*. За електронните книги. [онлайн]. [прегледан 25.09.2017]. http://bgsever.info/prepress/?page_id=36222

¹² *Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“*. Депозитни списъци [онлайн]. [прегледан 25.09.2017]. http://www.nationallibrary.bg/wp/?page_id=1347

¹³ Достъпно на адрес: <https://readerbg.com/e-books>

¹⁴ *State Library of Queensland*. Legal deposit [онлайн]. [прегледан 25.09.2017]. <http://www.slq.qld.gov.au/resources/publishers/legal-deposit>

¹⁵ *National Library of Australia*. PANDORA Australias Web Archive [онлайн]. [прегледан 25.09.2017]. <http://pandora.nla.gov.au/about.html>

Депозит в Бургаската библиотека – състояние и проблеми

Мария Бенчева

Legal deposit in the Burgas Library – current state and problems

Maria Bencheva

Summary

In the article some main issues related to the legal deposit system and regulations are outlined and some possible solutions presented. Mentioned are problems with acquiring legal deposit copies and the role of publishers in this process, storage site and preservation mode of received copies, e-documents archiving. The author underlines the role of cooperation with publishers and between libraries in overcoming these problems.

Key-words: legal deposit, Burgas Regional Library “Peyo Yavorov”, library collections, cooperation.

Бургаската Регионална библиотека „Пейо Яворов“ е основана през 1888 г. През 1945 г. с приемането на новия закон за депозитния екземпляр – Наредба-закон за депозиране на печатните и литографни произведения в народните библиотеки и институти, обнародван в „Държавен вестник“, бр. 113, 16 май 1945 г. – бройките се увеличават на 20. През същата година Общинската градска библиотека в Бургас става Държавна народна библиотека и е включена в системата на законния депозит и започва да получава по един безплатен екземпляр от българската печатна продукция. От 1953 г. до 1987 г. Библиотеката е вече окръжна, а през следващите години – универсална научна. През тези години и депозитните бройки се променят, и Библиотеката се включва или изключва от депозитния списък. Съгласно ПМС № 153 от 28 юли 2000 г. на Министерски съвет тя е със статут на Регионална библиотека и отново е депозитна.

Депозитните екземпляри са колкото приоритет за нас и начин да обогатим фондовете си, толкова и задължение, което създава и проблеми.

Когато започваме да обсъждаме тази тема, със сигурност ще се запитаме защо самите издатели не са така стриктни, както библиотекарите. Част от текста в чл. 1. от Закона от 1945 г. гласи: „...Печатарят не може да разрешава изнасянето на изданието от печатницата, преди да са предадени задължителните екземпляри на Народната библиотека в София“.

Повечето издателства и за съжаление по-големите от тях изобщо не депозират бройки. На едно от изложенията в Бургас на издатели от цялата страна обяснихме подробно какво се случва с депозитните бройки, които те пращат на библиотеки-те, и някои се изненадаха, сякаш сега разбраха колко е важен депозитът не само за библиотеките, но и за издателите. Може би и ние трябва да търсим преки пътища да

стигнем до тях и да си бъдем полезни взаимно. Тук ще си позволя да вмъкна един пример за традиция в Бодлеанската библиотека. Нейният основател – Томас Бодлей, е сключил договор през 1610 г. с книгоиздателската компания и до днес тя се развива по модела на своя създател. Времето не е променило отношението на хората към книгите или самите издатели наистина са разбрали, че библиотеките са мястото, където една книга не само най-добре оцелява, но и най-добре се популяризира. Ако успеем да убедим и българските издатели в това, голяма част от нашите проблеми с депозита ще бъдат решени.

Един от проблемите с депозита е мястото за съхранение и начина на опазване, което се изисква по закон. За всички е ясно какви са условията в хранилищата на българските библиотеки. В тази връзка е уместно да помислим какво да направим като депозитните библиотеки в тази посока.

Може би трябва да вървим към коопериране и обединяване, за да спестим място и да осигурим по-добри условия за книгите и периодиката, които съхраняваме.

За периодиката имам предложение – да се пращат депозираните броеве (особено ако не са пълни теченията) на библиотеките, които имат в предишни години абонамент на съответното списание. Давам пример със сп. „Къщите на хората“. Варненската библиотека има абонамент за това списание от няколко години, а в Бургас трябва да съхраняваме 2 депозирани броя от него. Нека имаме възможността да ги прехвърлим към колегите във Варна и те да предлагат по-пълно течение от това списание. Давам го за пример неслучайно, тъй като скоро читатели търсиха това заглавие и се объркаха от това, че две книжки има при нас, а две годишнини във Варна. Не мисля, че ще е проблем да се кооперираме за по-прецизно обслужване, но трябва да бъде добре обмислено и заложено в Правилника. За периодичните издания, които излизат спонтанно и само по един брой без продължение, да обсъдим и намерим начин да ги съхраняваме не във всички региони и за определено време. Преди години изкупувахме от издателствата старите броеве на списания, от които са ни пратили по няколко книжки, за да попълним и подвържем в едно цяло тяло. Дали вече не е време да обсъдим вариантите за електронните архиви на вестници и списания?!

Пред библиотеките в България стои и темата за архивиране на електронните издания – е-книги и други е-носители.

Може би е предимство това, че не сме толкова развити като нашите колеги в Германия и можем да почакаме, за да копираме наготово тяхното решение по отношение на архивирането на електронните издания.

От 2006 г. в Германската национална библиотека се архивират електронни материали и сега през февруари 2017 г. Министерството на правосъдието е внесло проект за промени в Закона за авторското право и се обсъждат варианти за архивиране на Facebook и Twitter, а в същото време важното за тях е кой и как има възможност да ползва тези електронни носители. Само за сведение мога да споделя, че те от години работят в тази посока и за да защитят и освободят библиотеките от непрекъснати въпроси за авторските права, са решили всичко с фирма посредник между библиотеките и издателствата.

Може би са много хаотично нахвърляни идеите за депозита, но със сигурност имаме нужда от едно обединение и решения, които определено да облекчат както колегите по места, така и обслужването на нашите читатели.

Депозитът в Регионална библиотека „Стилиян Чилингиров“ – Шумен

Росица Добрева, Марияна Дженева

Legal deposit in Stiliyan Chilingirov Regional Library – Shumen

Rositza Dobрева, Mariyana Dzheneva

Summary

The present article gives a brief overview of the legislation on library legal deposits in Bulgaria. It also illustrates the changes in this regard in Stiliyan Chilingirov Regional Library – Shumen. Similarly, the authors' point of view is presented, as well as useful ideas for solving issues in this area.

Key-words: Stiliyan Chilingirov Regional Library – Shumen, legal deposit, library collections.

След приемането на Търновската конституция (16 април 1879), която възпроизвежда в български условия европейския либерален държавен модел и която застъпва основните граждански свободи – на словото и печата, на вероизповеданието, на обществените и политическите сдружения, на задължителното и безплатно начално образование, в следосвобожденска България се предприемат действия за изграждане и на нормативната уредба на библиотечното дело. През 1897 г. се приема Закон за депозиране на печатни издания в народните библиотеки¹, който е свързан с името на Константин Величков, тогавашен министър на Народното просвещение. Чл. 1. от закона гласи: „Всеки съдържател на печатница, литография или друго подобно заведение е длъжен да дава безплатно в библиотеките в София и Пловдив едновременно с обнародването по два екземпляра (всичко четири) от всяка книга, брошура, вестник, списание, възвание, гравюра, карта и въобще всяко напечатано или възпроизведено по друг начин произведение и предназначено за обръщение на публиката“.

В приетия през 1909 г. Закон за народното просвещение² е включен специален раздел за библиотеки и читалища, в който се уреждат редица нерешени до този момент въпроси – устройство, структура, управление, финансиране, правилници и др. Така нашите държавници показват, че осъзнават значението на библиотеката като важна и необходима институция за образованието на гражданите.

През 1920 г. XIX народното събрание приема Закон за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки³, които по онова време са

¹ Вж. *Държавен вестник*, 22 февр. 1897.

² Вж. *Държавен вестник*, 5 март 1909.

³ Вж. *Държавен вестник*, 29 ноем. 1920.

само две – в София и Пловдив. Той предвижда увеличение на депозитните екземпляри на 10 броя. В мотивите си към проектозакона Стоян Омарчевски казва: „Четири екземпляра... са такова незначително количество, че и при най-старателно пазене те не биха могли да бъдат съхранени за повече от петдесет години... А задачата на народните библиотеки е да съхраняват събраните в тях книжовни богатства за едно по-далечно бъдеще, без да отнемат възможността и на съвременниците за работа с тях“⁴. На същото заседание е приет още един закон – Закон за учредяване на достъпни народни библиотеки⁵. Министър Омарчевски отново аргументирано защитава тезата за държавната намеса в библиотечното дело с думите: „Казвам държавата, защото мисля, а и вие, вярвам, ще се съгласите с мене, че в културно назадналите страни, каквато е и нашата, държавната намеса в общественото развитие трябва да бъде по-голяма, отколкото е там, дето обществото, добре съзнало своите интереси, само знае да се грижи за тяхното задоволение и за тяхната защита“⁶. От това изявление са минали близо 100 години, но сега то е по-актуално, отколкото тогава.

Целта на този смятан за първи специализиран библиотечен закон е да се доставят „по няколко екземпляра от всички по-важни наши съчинения, както и от ония и чужди, които са нужни за културните и поминъчните нужди на населението“. Според закона в един окръг не може да има по-малко от 6 достъпни библиотеки. През 1925 г. е приет Закон за изменение и допълнение на Закона от 1920 г. Депозитните екземпляри се намаляват от 10 на 6 (2 – за Софийската народна библиотека, 1 – за Пловдивската народна библиотека, 1 – за Търновската народна библиотека, 1 – за Университетска библиотека и 1 – за Шуменската народна библиотека).⁷ През 1942 г. депозитните бройки се увеличават на 7, като 1 депозитен екземпляр е за Народната библиотека в Скопие.⁸ През 1945 г. се приема нов закон за депозитния екземпляр – Наредба-закон за депозиране на печатните и литографни произведения в народните библиотеки и институти⁹. Депозитните бройки се увеличават на 20. През 1951 г. този брой се намалява на 15 (ПМС 257 от 16 март 1951).

До днес системата за задължителното депозиране е претърпяла най-много промени в сравнение с другите документи, уреждащи библиотечното дело, като основно се коригира броят на депозитните екземпляри (нагоре или надолу), както и постепенно се увеличава броят на библиотеките, имащи право да получават безплатен екземпляр. Същевременно не са съвсем ясни мотивите и критериите, по които се подреждат библиотеките, получаващи този екземпляр.

През 2017 г. Регионална библиотека „Стилиан Чилингиров“ в Шумен чества своя 95-годишен юбилей. Тя е основана като четвърта депозитна в страната библиотека след тези в София и Пловдив и заедно с библиотеката във Велико Търново.

⁴ Дневници на XIX ОНС. кн. 1. София, 1922, с. 522.

⁵ Вж. *Държавен вестник*, 29 ноем. 1920.

⁶ Дневници на XIX ОНС. кн. 1. София, 1922, с. 528.

⁷ Вж. *Държавен вестник*, 10 ян. 1925.

⁸ Вж. *Държавен вестник*, 13 ян. 1942.

⁹ Вж. *Държавен вестник*, 16 май 1945.

Създадена е по инициатива на именития наш съгражданин Стилиян Чилингиров със заповед № 3029 от 31 юли 1922 г. на министъра на Народното просвещение Стоян Омарчевски.

В първите години библиотеката преживява несгоди и сътресения, бори се за сграда и персонал, за финансиране, буквално съществува на ръба на оцеляването, има период, в който е почти закрыта, но успява да оцелее и по време на фашисткия режим и след Втората световна война да се съхрани и развие. В началото основните постъпления във фонда са от получения депозитен екземпляр и дарения от родолюбиви граждани.

Шуменската библиотека се ползва от правото да получава по 2 екземпляра от депозитните книги по силата на Закона за депозита от 1920 г. Това е видно от инвентарните книги, където в графата „Число на томове, депозираны съгласно закона“, срещу всяко заглавие стои цифрата 2. Този брой се поддържа до март 1925 г., когато екземплярите са намалени на 1 съгласно Закона от 1925 г.

Днес в хранилищата на библиотеката се съхраняват стотици хиляди библиотечни документи, а капацитетът им е за още няколко стотици хиляди. Опазването и съхранението им е една от основни функции на „книгохранилищата“. Грижата за фондовете на библиотеката е системна: набавяне на нови и липсващи заглавия, подмяна на повредени екземпляри, провеждане на планирани инвентаризации, изграждане на модерна климатизация, обеззаразяване, почистване, спазване условията за съхранение на библиотечни документи, строг регламент за ползване на депозитна литература, дигитализиране.

Неколкократно от основните фондове на шуменската библиотека са предоставяни на Националната библиотека и на Народната библиотека „Иван Вазов“ книги и периодични издания за попълване на фондовете им (общо около 3 400 т.).

Регионалната библиотека „Стилиян Чилингиров“ – Шумен, разполага с депозит от 1922 г. до днес без прекъсване. Тя е със специално построена за Библиотеката сграда, проектирана да съхрани огромни количества депозитни фондове; книгохранилищата са на 7 нива с климатични инсталации и съвременно оборудване. Днес в тях, в читалните и залите за свободен достъп се съхраняват над 774 000 библиотечни документа, достъпни за ползване.

Със своите фондове, професионално и грижливо изградени и обособявани 95 години, Регионалната библиотека „Стилиян Чилингиров“ е четвъртата по големина на фонда библиотека в България. Тук се съхраняват и предоставят за ползване книги, графика, ноти, периодични, картографски, електронни и други издания. С тях десетилетия чрез службата за Междубиблиотечно заемане (МЗС) се обслужват библиотеки от цялата страна. За последните 10 години статистиката показва, че чрез МЗС всяка година получаваме все повече заявки от други регионални библиотеки (като тук не влизат краеведските библиотечни материали). Редовно изпълняваме поръчки към регионалните библиотеки във Варна, Русе, Търговище, Разград, Силистра и Стара Загора, което показва един добре организиран, поддържан и правилно комплектуван фонд.

Често срещани проблеми

Основна задача на Библиотеката е комплектуването на нейните фондове. Централен приоритет е изграждането на максимално пълен основен фонд от книги и периодични издания както от периода на Българското възраждане, така и след Освобождението до днес. Провежданата системна и целенасочена политика на комплектуване отразява стремежа ни Шуменската библиотека да осигури неограничен достъп до почти всички издания на книжния пазар и да запази позициите си сред първите библиотеки не само като хранилище на книжовната продукция, но и като място, където читателят може да намери всичко, интересуващо го по дадена тема. Годици наред се събират книги и периодика, издадени до 1922 г. както от дарения, така и от антикварни книжарници или частни лица. Заменят се повредени екземпляри от депозита със запазени такива, придобити чрез дар или покупка, попълват се липсващи заглавия.

През последните 20 години Библиотеката системно получава все по-малко депозит. За нас е странно, че редица големи издателства, които имат почти всеки ден по едно заглавие, печатат в тираж под 300 екземпляра. Това прави впечатление, особено когато се отнася за художествената литература, за книги на автори, които са „касови“, т.е. книгите им все са бестселъри. В нормалните държави тези книги се издават в десетки хиляди тираж, а у нас тиражът не стига дори 300 броя. Книжният пазар е зает с литература – от най-сериозни изследвания до развлекателни четива. Все по-малка част от безплатните депозитни екземпляри достигат до големите библиотеки по места.

Последните години Библиотеката страда от хроничен недостиг на финансови средства: все по-скъпа става издръжката на материално-техническата база, липсва финансова подкрепа от общината, недостатъчни са собствените приходи и др. Това налага и в процеса на комплектуване да се прилагат „непопулярни мерки“, като „свиване“ на екземплярността почти до минимума – 2 или 3 броя, за да бъдат обхванати максимален брой заглавия, преминавали предварително проучване и подбор. Проблем е, че 1/3 от закупените заглавия отиват в основен фонд в книгохранилище, за да допълнят неполучения депозит и така се намалява броят на екземплярите, необходими за домашно заемане. Това естествено рефлектира върху читателите – те остават недоволствени.

Дефектни депозитни екземпляри е друг често срещан проблем. В Закона за задължителното депозиране, чл. 7.(3) е записано: „депозираните печатни и други произведения трябва да бъдат с перфектно качество...“¹⁰. Трябва да се засили контролът от страна на получателя на депозитните екземпляри. Националната библиотека ги приема и се налага да проследи с какво качество са постъпилите книги.

Друг проблем, който съществува от години, се отнася до липсващи заглавия в депозитните пратки. В миналото липсите се констатираха от комисия, попълваше се протокол с изброени липсващи заглавия и той се изпращаше в Националната библиотека. По същия начин уведомявахме и за дефектни екземпляри. Имаше период, в който липсите се попълваха на гърба на депозитните талони, с които

¹⁰ Вж. *Държавен вестник*, 5 юни 2009.

беше придружен всеки депозитен списък. В резултат – уведомяваме Националната библиотека, че не сме получили определени заглавия, а за нас остава да си ги набавим чрез покупка, ако искаме да ги притежаваме. Днес, макар и рядко, липси в депозитните пратки все още има, срещат се и дефектни депозитни екземпляри. Това налага те да бъдат заменени с купени.

Какво може да се направи? Предложения

От отчета на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ за 2016 г.¹¹ се констатира, че въпреки извършения контрол на издателствата, по силата на Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения са разпределени около 50 000 документа по-малко, отколкото през 2015 г. Също така излиза, че болшинството от издателствата печатат в тираж под 300 бр., което определено е съмнително. Всяка година на книжния пазар се появяват по няколко нови издателства, други прекратяват дейността си, а след време се появяват под ново име. В издаваните книги вече няма сведения за тиража. (Законът за задължителното депозиране това вече не го изисква.) Следователно въпросът с тиража е „на честна дума“ между издателя и Националната библиотека. Факт е, че българските издатели не са особено облагодетелствани в дейността си от законовите разпоредби, а държавата определено не търси ефективни механизми, с които да облекчи и същевременно да стимулира издаването на книги. От това положение негативи събират както издателствата, така и библиотеките, които са техни естествени партньори. И все пак има реална полза от контрола, извършван от Националната библиотека. От получените при нас депозити през миналата и тази година се вижда, че някои издателства, от които с години не сме получавали книги, сега отново депозират.

Регионална библиотека „Стилиан Чилингиров“ – Шумен, предлага няколко възможности за разрешаване на тази ситуация, които изискват съответно да бъдат направени изменения и/или допълнения в Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения, както и в Правилника за прилагането му:

- Да се инициират и проведат работни срещи между представители на Националната библиотека и издателствата, на които да се формулират общи цели, идеи и предложения за законови промени, отговарящи на вижданията и интересите и на двете страни.

- Да се предложи премахване на ДДС върху депозитните печатни и други произведения или отново да се настоява за намаляването му върху книжната продукция.

- Смятаме, че сега не е момент да се намали броят на депозитните екземпляри, а по-скоро трябва да се разгледат възможностите на библиотеките за съхранението, опазването, условията за работа с депозитните материали, квалификацията на библиотечните специалисти, обхвата на наличните колекции, ресурсите, с които се осигуряват библиотечните процеси.

- Възможни са и други механизми, чрез които издателствата да бъдат стиму-

¹¹ Достъпно на адрес: www.nationallibrary.bg/wp/wp-content/uploads/2017/05/Отчет_2016.pdf

лирани да депозират, и то в максимален размер на депозитните бройки – например чрез реклама на издателството на сайта на Министерството на културата и на Министерството на образованието и науката, преференции за издателската дейност, когато се издават български автори и др.

В съвременното общество информацията е сред най-ценните ресурси. Днешните библиотеки са естественото място, където тя се генерира, съхранява, разпространява и използва. Релевантност на фондовете, информационна обезпеченост, добра материална база, висококвалифициран персонал, съвременен мениджмънт, модерно обслужване – всичко това все още е непостижимо като цяло за повечето обществени библиотеки без сериозна подкрепа от страна на държавата. Затова е нужна подкрепата на цялото общество, всеки гражданин да стане наш застъпник и съмишленик, а библиотекарите да се обединим около обща кауза и да отстояваме правата на четящия човек.

Регионална библиотека „Любен Каравелов“ – Русе – локални фрагменти от историята на депозитното законодателство в България

Теодора Пейчева, Симона Петрова

**“Lyuben Karavelov” Regional Library – Ruse – local fragments
of the history of legal deposit legislation in Bulgaria**

Theodora Peycheva, Simona Petrova

Summary

The article presents the creation, the structure and the evolution in the development of the library collections of Lyuben Karavelov Regional Library – Ruse since the creation of the library until now. The place of the legal deposit in the system of the library collections is highlighted with a particular attention to the possibility of this collection to realize the memorial function of the library.

Key-words: Lyuben Karavelov Regional Library, legal deposit, library collections, documentary heritage.

Отбелязването на 120 години от началото на депозитното законодателство в България стана необходимият и отдавна търсен повод за нас да се отделим от проблемите на нашето тук и сега и да направим кратка равностойност. Съвременните библиотеки функционират в условията на непрекъснато променяща се среда и тези процеси са естественият катализатор на тяхното развитие. Те са особено необходими в епохата на бурни и дори драматични технологични промени и жизненоважни за оцеляването на социалния институт библиотека. В същото време обаче, независимо от променящия се облик на библиотеките, съществуват някои особени константи, които осигуряват устойчивото им развитие. Една от тези константи е функцията на библиотеката, наречена *мемориална*. Тя се свързва със събирането и съхраняването на информация и е родова функция на библиотеките. Най-силно изразена при националните библиотеки, тя се изпълнява и от регионалните, които със своите уникални фондове формират и допълват писменото културно наследство.¹

Русенската градска библиотека е основана през 1888 г., за нейна рождена дата се смята 11 февруари, откогато датира Протокол № 21 на Общинския съвет, който възлага, съгласно Закона за градските общини, на Просветно дружество „Дунав“ „да тури основа на една градска библиотека“. Първоначалният бюджет възлиза на 1500 лв. и е предназначен за закупуване на книги. Общинският съвет изисква

¹ **Георгиева, Елена.** Библиотекознание, библиотеки, библиотекари. Велико Търново: Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“, 2014, с. 44.

дружеството да състави списък на книгите, които да бъдат закупени след одобряване от общинската управа. Книгите следва да носят печат „Русенска градска общинска библиотека“. Дружеството се задължава да осигури използването на книгите от гражданите. С тези решения се поставя началото на Русенската градска общинска библиотека.² Първият дом на Библиотеката е седалището на дружество „Дунав“. Според Летописа на библиотеката, издаден през 1998 г. и обхващащ периода 1888–1998 г., на 30 ноември 1889 г. Просветно дружество „Дунав“ предоставя за нуждите на библиотеката помещенията си в сградата на Йосиф Дайнелов на ул. „Княжеска“ № 1 (сградата съществува и днес). На входа ѝ е поставен надписът „Народна библиотека, помогни ми да се възвися“. Летописът включва подробни сведения за развитието на Библиотеката през следващите години и дава представа за посоките ѝ на развитие. През 1891 г. е назначен първият библиотекар и е взето решение фондът да се комплектува с по 1 екземпляр от заглавие. През същата година е основан Библиотечен комитет, който съществува до 1926 г.³ От 1895 г. дейността на Библиотеката се отчита редовно пред русенската общественост на страниците на „Русенски общински вестник“. Въвежда се първата инвентарна книга, наричана „Общ проверовъчен инвентар“. През 1901 г. Библиотеката е преместена в Доходното здание. През 1906 г. започват проучването и подготовката за въвеждане на Десетичната класификация на книгите. През 1913 г. се разработват първите фишови каталози. Поредното преместване на Библиотеката е през 1928 г., когато ѝ се предоставят помещения на 2-рия етаж на сградата на театъра. Проблемите със сградата ще продължат до 1954 г., когато Общината взема решение Библиотеката да бъде преместена в сградата на бившата Търговско-индустриална камара. Там тя се намира и до днес.⁴

Анна Котокова, директор на Библиотеката от 1952 до 1957 г. и автор на нейната история, обхващаща периода 1888–1963, споделя в уводните си бележки, че проучванията ѝ са били силно затруднени от обстоятелството, че голяма част от архива на Библиотеката е бил унищожен неизвестно кога и защо. Най-ценните фактически материали според авторката, макар и непълни, са доклади, отчети, писма и статистически сведения. Източник на данни за написването на тази първа история на Библиотеката са били и протоколи от заседания на Общинския съвет, статистически данни за бюджета на общината, данни от местния печат и спомени на тогавашни съвременници.⁵

Летописът дава ценни сведения за създаването и растежа на библиотечните фондове. През 1895 г. фондът на Русенската библиотека е 820 библиотечни единици, шест години по-късно, през 1901 г., той вече е 3402, през 1910 – 6000, три години по-късно, през 1913 г., той е удвоил обема си и възлиза на 12 350 документа, през 1930 г. е 22 000, а през 1939 г. – 24 570. През този период няма сведения

² Котокова, Ана. 75 години Окръжна библиотека „Любен Каравелов“ – Русе (1888–1963). Русе, 1965, с. 6.

³ Пак там, с. 9.

⁴ Библиотека „Любен Каравелов“ – Летопис 1998–2008. състав. Р. Константинова. Русе: Рег. библ. „Любен Каравелов“, 1998, с. 3–15.

⁵ Котокова, Ана. 75 години Окръжна библиотека „Любен Каравелов“ – Русе (1888–1963). Русе, 1965, с. 3.

за структурата на фонда. Знае се, че се формира от покупка, дарения и безплатни приложения, включва книги и периодични издания, които се подвързват. Фондът е съставен от документи на български, руски, френски, немски и английски език. Сред големите дарители на Русенската библиотека в периода от създаването ѝ до 1944 г. са Просветно дружество „Дунав“, Петър Плакидов (от 1902 до 1920 г. – 600 т.), Марин Пенев (250 т.), Илия Квартирников (от 1913 до 1940 г. – 1000 т. на стойност 100 000 лв.), Пловдивската библиотека (1922 г.), Народната библиотека (1924 г.), Димитър Каранешев (1931 г. – 1000 т.), Здравка Кънчева (1935–1936 г. – 100 т.), Захаринка Стоянова-Громбах, дъщеря на Захари Стоянов, която дарява на 26 април 1936 г. 115 т. от личната му библиотека, студенти от Русе (1936 г. – 55 т.), Иван Цанев (1940 г. – 500 т.), Общинската адвокатура (1940 г. – 390 т.), Френското консулство (1940 г. – 33 т.), представител на търговската фирма „Хуго Шобер“, който прави безплатен абонамент на четири списания на немски език през 1940 г., Димитър Анастасов (1943 г. – 100 т.), Русенската постоянна комисия (1940 г. – 600 т.)⁶.

През следващите десетилетия се обособяват отделните фондове на Русенската библиотека:

- 1950 г. – създава се Детски отдел с фонд от 500 книги;
- 1953 г. – създава се Методичен отдел, поставя се началото на Подвижен фонд за нуждите на читалищните библиотеки, открива се Читалня за възрастни;
- 1954 г. – обособява се Справочно-библиографски и информационен отдел;
- 1956 г. – обособява се фонд „Периодични издания“;
- 1957 г. – обособява се фонд „Старопечатни издания“;
- 1958 г. – графичните издания и дребните публикации се обособяват като самостоятелни фондове;
- 1961 г. – обособява се фонд на свободен достъп и фонд „Музика“;
- 1963 г. – създава се отдел „Краезнание“;
- 1973 г. – Русенската библиотека придобива 6134 т. книги и периодични издания от личната библиотека на акад. Михаил Арнаудов и поставя началото на изграждането на фонд на името на големия учен;
- 1977 г. – окончателно се обособява фонд „Графика“; Библиотеката получава едно от най-значимите дарения в своята история, 267 старопечатни книги от Никола Даков, русенски книжар и родолюбец, с което се поставя началото на фонд „Старопечатен“. С годините този фонд ще бъде обект на особени грижи и внимание и ще се допълва и обогатява;
- 1982 г. – създава се комплексен отдел „Изкуство“;
- 1988 г. – създава се Архив на изданията на Библиотеката в две поредици – систематична и хронологична;
- 1992 г. – обособява се фонд „Единични листи“, започва изграждането на фонд „Бюлетини“;
- 1993 г. – открит е Френски център за информация и документация, който заедно с откритата по-рано през същата година читалня с дарение на Британския съвет формира отдел „Литература за чуждоезиково обучение“;

⁶ Библиотека „Любен Каравелов“ – Летопис..., с. 6–13.

- 1995 г. – създава се сектор „Фондосъхранение“, който през годините е бил част от структурата на направления „Фондове и каталози“ и „Обслужване“. Формира се нова длъжност: техник в книгохранилище;
- 1996 г. – в сектор „Краезнание“ се обособяват два нови фонда: „Ръкописи“ и „Снимки“;
- 1996 г. – открита е третата извънстолична Немска читалня по проект на Гьоте-институт – България, която се интегрира в структурата на отдел „Литература за чуждоезиково обучение“;
- 1996 г. – Библиотеката става депозитна за изданията на Световната банка;
- 2005 г. – започва провеждането на ежегодния Международен конкурс за екслибрис. Според регламента участниците предоставят на организаторите по четири копия от всяка изпратена творба. Тези творби се включват във фонд, който, дванадесет години след началото на конкурса, наброява 3517 екслибриса.
- 2014 г. – русенецът Стоян Стоянов дарява на Библиотеката личната си колекция от 12 000 български и чуждестранни комикса.
- 2016 г. – наследниците на акад. Михаил Арнаудов даряват още една значителна част от личната му библиотека, вкл. ръкописи и снимки, която допълва личния му фонд.

1949 г. е особено важна за развитието на фондовете на Русенската библиотека. През тази година тя започва да получава по депозит български периодични издания. А. Котокова споделя, че няма точни сведения за постъпването на депозитни книги и периодични издания преди този период и че те пристигат с прекъсвания или частично, или само книги, или само периодични издания.⁷ Тази дата не е оставила писмена следа в Книгата за движение на библиотечния фонд. Може би работещите в Русенската библиотека не са си давали сметка за значението на този акт и не са отразили началото на комплектуването на депозитния фонд.

Независимо от липсата на достоверни документи в подкрепа на това твърдение, считаме, че получаването на частичен депозит в Русенската библиотека се свързва с Наредбата-закон за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки и институти, публикувана в „Държавен вестник“, бр. 113 от 18 май 1945 г., където в чл. 1. се казва, че „Народната библиотека в София разпраща по два екземпляра от депозираните печатни и литографирани произведения за народните библиотеки в провинцията и за библиотеките на всички висши учебни институти и Българския библиографски институт“.⁸ Първата категорично доказана документална следа за постъпване на депозит в Библиотеката е от 13 март 1954 г., когато в Книгата за движение на библиотечния фонд са регистрирани 180 библиотечни единици като депозит от Българския библиографски институт, от които 72 периодични издания. На същата дата в инвентарната книга е регистрирана и първата книга, получена по депозит – романът на Павел Кохоут „За черните и белите“, издаден през 1953 г. от изд. „Народна младеж“. През този период Биб-

⁷ Котокова, Ана. 75 години Окръжна..., с. 28

⁸ Наредба-закон за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки и институти. – В: *Държавен вестник*, 18 май 1945; 29 юни 1945 (изм.).

лиотеката се помещава все още в сградата на Доходното здание, но още на следващата година е преместена в сградата на бившата Търговско-индустриална камара. През 1963 г. започва реконструкция и обновяване на библиотечната сграда. На 23 май 1970 г. новата сграда е тържествено открита. Шест години след началото на редовното получаване на депозит, Библиотеката вече има и своето пететажно, функционално и модерно хранилище. При изграждането му е предвидена възможност за инсталиране на система за странично преместване. За съжаление това намерение не се реализира. Депозитният фонд се сигнира и нарежда форматно. Към форматно сигниране Библиотеката преминава още през 1956 г., като систематично-форматно сигнираните дотогава фондове се замразяват, не се пресигнират и в този си вид съществуват и до днес.

Депозитният фонд винаги е бил обект на особено внимание и грижа както по отношение на физическото опазване на документите, така и по отношение на повишаване на видимостта му в традиционните, а по-късно и в електронния каталог на Библиотеката. Автоматизацията на библиотечните процеси започва през 1988 г. През 2001 г. се въвежда програмният продукт „Автоматизирана библиотека“, с който в Библиотеката се работи и до днес. Извършва се миграция на данните към новия софтуер и след необходимия период на адаптация, паралелно с текущата регистрация на документи, в Библиотеката започва процесът на *пълна дигитална ретроконверсия на фондовете по метода рекаталогизация*⁹. Независимо че този метод е най-трудоемък, неговият избор се обуславя от възможността да се получи максимална точност и пълнота на данните. Тази задача, на пръв поглед огромна и непосилна, се оказва изключително предизвикателство пред сътрудниците на Библиотеката. Обсъждани са различни подходи, като е проявена максимална гъвкавост по отношение на приоритетите през целия период, през който процесът се извършва. С цел повишаване видимостта на фондовете и създаване на възможност за автоматизирано обслужване на потребители, първоначално приоритетно са въведени заглавията, които имат екземпляри в подръчните фондове. Този подход разкрива частично и съдържанието на депозитния фонд. Пълното въвеждане на подръчните фондове е придружено с активни дейности по вторичен подбор с цел освобождаване от ненужна огромна екземплярност и от физически изхабени документи, както и от регулярни инвентаризации. По време на тези интензивни процеси към депозитния фонд отново е проявено особено внимание и грижа: физически изхабени депозитни екземпляри се заменят с нови, като целта е депозитният фонд да е в добро физическо състояние. В същото време се извършват и постоянни дейности по обезпращане и дезинфекция. Това е особено наложително, тъй като през годините на своето присъствие във фондовете на Библиотеката депозитният фонд е бил предоставян на потребителите както за ползване на място, така и за домашно ползване. В момента депозитният фонд се предоставя единствено на място и за нуждите на междубиблиотечното заемане. От технологична гледна точка, времето от получаването на депозита до влизането му в Кни-

⁹ **Върбанова-Денчева, Кристина.** Дигитална конверсия и функционална трансформация на библиотеките. София: За буквите – О писменехъ, 2009, с. 163.

гохранилище, регистриран и обработен е пет работни дни. В електронния каталог, модул „Книги“, към 25.09.2017 г. има **21 2528 запис**, от които **119 732 депозитни екземпляра**. Общият брой на депозитните екземпляри е **42 0977**, което означава, че **28,4% от депозита на книгите е представен в електронния каталог. Депозитът на периодичните издания е представен в обем 100%.**

Фиг. 1. представя състоянието на фонда на Регионална библиотека „Любен Каравелов“ към 30.06.2017 г. **Към тази дата относителният дял на депозита спрямо общия обем на фонда е 63,3%.** 33% от фонда на Библиотеката е на свободен достъп.

Фиг. 1.

Общо фонд	665 050
Депозит	420 977
Основен фонд	36 561
Старопечатен фонд	1016
Фонд „Редки и ценни“	909
Фонд на справочен отдел	1593
Библиотековедски фонд	1236
от които справочници	168
Фонд на отдел „Краезнание“	3666
от които справочници	96
Подръчни фондове:	
Заемна за възрастни	88 845
от които справочници	580
Детски отдел	50 033
от които справочници	504
Отдел „Изкуство“	21 899
от които справочници	409
Читалня	8074
от които справочници	2204
Литература за чуждоезиково обучение	8878
от които справочници	308

Един от основните проблеми за физическото опазване на депозитния фонд е проблемът за съхраняването на периодичните издания. Поради характера на физическия носител те са особено уязвими. За тази цел през 2012 г. в Регионална библиотека „Любен Каравелов“ е създадена книговезница, в която работят двама специалисти с огромен опит. Книговезницата е оборудвана през 2015 г. с електрическа гилотина BW-5200 и софтуер за обработка, книгоиздаване и дигитализация

LIMB Processing 3.3.2. По този начин в почти 130-годишната история на Библиотеката за втори път след периода 1945–1948 г. (когато тя има за пръв път собствена книговезница) се гарантира подходяща грижа за документите и се удължава техният живот като физически носители.

Друг особено знаков за Русенската библиотека период започва с осигуряването на подходящи условия за съхранение на Старопечатния фонд, фонд „Редки и ценни“ и фонд „Михаил Арнаудов“. След дълги митарства из помещенията на книгохранилището, тези фондове намират актуалния си дом в подходящо оборудвани и климатизирани помещения, където нивото на влагата се следи особено стриктно и където те постъпват, след като са преминали процедура по обеззаразяване с азот по метода „Аноксия“. През май 2016 г. за пръв път в историята на Библиотеката най-ценните ѝ фондове са предмет на високотехнологична грижа и внимание. След триседмичен престой в азотна среда, книгите, както и стелажите, на които се съхраняват, са напълно обеззаразени.

Паралелно с процесите, свързани с физическото опазване на всички фондове, с особен акцент към депозитния и специалните фондове, от 2015 г. в Русенската библиотека се извършват активни дейности по дигитализация на документалното и книжовното наследство. Приоритетно се дигитализират краеведските фондове, извършват се дейности и по дигитализация на депозитни екземпляри.

Фиг. 2. представя данни от последните двадесет години за постъпленията на книги в Библиотеката, вкл. и за депозитните екземпляри. Процентът на депозита спрямо общия брой постъпления варира от 31% за 2012 г. до 77% през 2008 г. Този относителен дял е рядко под 50% и показва до каква степен изграждането на фонда на Русенската библиотека зависи от постъпленията по депозита и до каква степен неговото присъствие е значимо. Логично се налага и заключението, че единствено получаването на депозита дава възможност на Регионална библиотека „Любен Каравелов“ в някаква степен да изпълни ангажиментите си, посочени в Стандарта за библиотечно-информационно обслужване, свързани с комплектуването на нови документи.

Фиг. 2

Статистика за бройки депозит по години

Година	Постъпления	От тях депозит	Депозит в %
1997	7784	4335	56%
1998	6672	4048	61%
1999	7069	5353	76%
2000	9485	4191	44%
2001	9546	4393	46%
2002	5820	2476	43%
2003	7523	3604	48%
2004	9977	5897	59%

2005	8607	4374	51%
2006	10 002	5580	56%
2007	14 780	9010	61%
2008	11 744	5133	77%
2009	8549	4713	55%
2010	8384	5416	65%
2011	8221	4582	56%
2012	7851	2455	31%
2013	11 167	7594	68%
2014	11 610	5890	51%
2015	13 102	8733	67%
2016	11 291	5472	48%
2017	8342 (към м. август)	3652	44%

Без всякакво съмнение, всеки от нас, библиотекарите, счита обстоятелството, че в България депозитното законодателство има вече 120-годишна история за голямо достижение. Огромните ползи от съществуването на депозита са изброени в Становището на ИФЛА за депозита от 2012 г. В него се казва, че „депозитът е основополагащ за свободата на информацията и за устойчивото, информирано гражданско общество“¹⁰. В предговора към Насоките на ИФЛА за депозитното законодателство се казва, че „ролята на националните библиотеки в осигуряването на всеобщ и равноправен достъп до информация продължава да бъде крайъгълен камък в развитието на обществото на знанието“¹¹. Ние вярваме, че е от особена важност библиотечната колегия да бъде единна и настойчива в опазването на това достижение, на което се радваме повече от век, за да можем да изпълняваме своята мисия, а за себе си Регионална библиотека „Любен Каравелов“ я е формулирала така: *Нашата мисия е да създаваме и поддържаме условия за устойчиво културно развитие и духовно консолидиране на общността; да предоставяме качествени информационни, образователни и културни услуги; да осигуряваме равни възможности за достъп до образование и активно участие в обществения живот на жителите на Русе и региона; да подкрепяме ученето през целия живот като интегрален елемент на обществото на знанието; да предлагаме иновативни услуги и решения в полза на местната общност с оглед нейните потребности, тъй като вярваме, че нашите потребители не са просто клиенти, а са причината за съществуването на Библиотеката.*

¹⁰ Достъпно на адрес: <https://www.ifla.org/publications/ifla-statement-on-legal-deposit-2011>

¹¹ Достъпно на адрес: <https://archive.ifla.org/VII/s1/gnl/legaldepl.htm>

Списък на авторите

гл. ас. д-р Анка Стоилова

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

доц. д-р Анна Ангелова

Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“

Антоанета Лесенска

Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив

доц. д-р Антоанета Тотоманова

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Георги Александров

Софийски университет „Св. Кл. Охридски“,
факултет „Журналистика и масова комуникация“

Ефросина Ангелова-Пенкова

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Иво Андровски

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Мария Бенчева

Регионална библиотека „Пейо Яворов“ – Бургас

Марияна Дженева

Регионална библиотека „Стилиан Чилингиров“ – Шумен

Пламен Иванов

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

д-р Радослава Стефанова

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

д-р Росица Добрева

Регионална библиотека „Стилиан Чилингиров“ – Шумен

д-р Силвия Найденова

Централна библиотека на БАН

Симона Петрова

Регионална библиотека „Любен Каравелов“ – Русе

Теодора Пейчева

Регионална библиотека „Любен Каравелов“ – Русе

ас. Христо Вълчев

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

д-р Цветелина Войчева

Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна

Цецка Янакиева-Иванова

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Документи и личности

Протоколъ

1878 година Ноемврий 28^а

№ 1.

Ний доподписани тѣ,
членове учредителя на Софийско-
та публична библиотека, на 28^а
Ноемврий часа по 4 вечерята, като
бѣхме пригласени отъ Господа
на Ч. д. Софийскаго Губернатора пол-
ковника Лукашева да се обверимъ
въ поименованіе то на библиотека-та
за да размислимъ върху отворе-
ніе то на публична-та библиотека
въ градъ-тѣ, рѣшихме сича изоб-
що да се представимъ съмисно съ
прѣдказъ-та на библиотека-та Ний
избораніе на библиотечно комисіа
козѣто въ се ввела да наредѣ и от-
вори библиотека-та споредъ слѣдѣ
ставлюцій-тѣ ний въ уста-въ.

Слѣдъ вѣдомствено-та, козѣто
сѣкога по тайно въивелася изборѣ
ме за членове въ комисіа-та
ставлюцій-тѣ ний:

За прѣдсѣдателъ на комисіа-та
се избра Маринъ Степановичъ П.
отъ 22 часа.

БНБ ★ БНА
Фонд № 35
арх. ел. 5
з. 1

За членъ секретаръ С. Водраевскій
св. 14 гласа.

За членове: Докладоръ Момиковъ
св. 21 гласъ; Димитаръ Коцевъ св. 14 г.
Петаръ Терзевъ св. 13 гласа и членъ
Резаковъ св. 10-ти гласа.

Министъръ на външните работи,
Посланикъ на Австрия

Д. Грековъ

Посланикъ на Княжество

М. Бранковъ

М. Ивановъ

Д. П. Номаровъ

М. Десисовъ

Др. П. Ковачевъ

Д-ръ М. Момиковъ

Д-ръ М. Андреевъ

В. Димитровъ

Димитровъ

Д-ръ М. Момиковъ

Д-ръ М. Момиковъ

Д-ръ М. Момиковъ

Д-ръ М. Момиковъ

Д-ръ М. Момиковъ

Д-ръ М. Момиковъ

Д-ръ М. Момиковъ

Д-ръ М. Момиковъ

Д-ръ М. Момиковъ

Д-ръ М. Момиковъ

Д-ръ М. Момиковъ

Д-ръ М. Момиковъ

Д-ръ М. Момиковъ

Д-ръ М. Момиковъ

Д-ръ М. Момиковъ

Д-ръ М. Момиковъ

М. Л. М. XXVIII

ДНЕВНИЦИ

ОТЪ

ТРЕТАТА РЕДОВНА СЕССИЯ

НА

ОБЛАСТНОТО СЪБРАНИЕ.

Отворено на 11 Октомврий. — Закрито на 12 Декемврий 1881 год.
СТЕНОГРАФИЧЕСКИ ПРОТОКОЛИ.

2480

(Засѣдание I до XLIV.)

СОБСТВЕННО ИЗДАНИЕ НА ОБЛАСТНОТО СЪБРАНИЕ.

ПЛОВДИВЪ.
ОБЛАСТНА ПЕЧАТНИЦА.
1882.

причини и казваме, че «трѣбва да бѣде Румелийски подданикъ,» или отомански подданикъ. Сега по ежщитѣ причини, за които ограничаваме издателитѣ, да ли не е добръ, тукъ при тая глава — когато за периодическитѣ списания се говори за печатанието имъ — да ли не е добръ, повтарямъ, да се тури и тука единъ членъ въ който да се казва, че всѣкой печатаръ или съдържателъ на печатница, трѣбва да бѣде Румелийски туземецъ и отомански подданикъ. Това го казвамъ, защото за единъ вѣстникарь туряме такова условие, колко повече трѣбва да глѣдаме за съдържателъ на печатница или печатаръ, който ако е чуждестраненъ подданикъ, може да ни прави хиляди главоболия. Ние твърдѣ хубаво знаемъ, коя е причината за тая санкция, и твърдѣ добръ разбираме, защо е казано това. Когато за издатель чуждестранецъ подданикъ правимъ ограничения, колко повече трѣбва да се тури ограничение на печатарѣтъ; защото, ако единъ вѣстникъ е едно оръжие, толяко повече и по-опасно оръжие е една печатница въ лоши ръцѣ. По извѣстни Вамъ причини — които вървамъ диктуватъ и Вамъ — ние трѣбва да предвидимъ единъ членъ, който да заповѣда, щото притежателитѣ на печатницитѣ трѣбва да бѣдѣтъ подчинени на тукашнитѣ закони и нищо повече.

Калчовъ: Азъ си запазвамъ правото да говоря послѣ.

Прѣдсѣд.: Върху 3-й чл. нѣма ли възражение?

Калчовъ: Азъ разбирамъ, че добръ е да се даватъ по два екземпляра за съставенето на една голѣма обща областна библиотека, но да ли това е оправдание, да полагаме данѣкъ или глоба на тия които издаватъ книги? Ние тука правимъ това просто, за да ограничаваме свободата на печата. Нетрѣбва да считаме за прѣстѣпление, ако нѣкой недаде книги на Дирекцията, защото Дирекцията сама ще си купи. Не е прѣстѣпление, ако нѣкой недаде книги и нетрѣбва да му се налага наказание. Затова наказанието отъ 15 — 200 гр. е излишно. Дирекцията е въ състояние да си купи и най-малкити книги, които се издаватъ.

Дир. Кръстевичъ: По-малко ако говоримъ, ще свършимъ по-скоро. Г-нъ Калчовъ мисли, че двата екземпляра сѣ глоба и затова нетрѣбва да се зиматъ. И казва: защо да дава глоба единъ человекъ, когато изпълнява единъ законъ. Азъ ще му кажа, че е едно голѣмо прѣстѣпление, ако се гласува отъ законодателното тѣло, че всѣки румелийски подданикъ, който издава една книга, не е длъженъ да чаде за отечеството си два екземпляра отъ книгата му, за да се нампратъ въ областната библиотека за потомството. Азъ мисля, че всѣки издатель на драго сърце ще въсприеме да дава такъвъ благороденъ данѣкъ, за който ще му бѣде благодарна цялата област. Ами защо да бѣде задължително? — Е, ако не е задължително, какво може да се направи съ ония, които неискатъ да дадѣтъ? — Това ще стане законъ, изпълнението на който трѣбва да има санкция. Тая санкция трѣбва да бѣде последвана съ наказание за оновова, който не ще да изпълни това предписание на законодателното тѣло: но ако изпълни законътъ благородно, нѣма да се прѣслѣдва, а ще му се благодари.

Д-ръ Хасановъ: Въ прѣдставения отъ правителството законопроектъ, въ чл. 6-й бѣше казано, че всѣкий издатель трѣбва да дадѣ по два екземпляра на Дирекцията на Вжтр. Дѣла, или на префектурата или пакъ на Окол. Началникъ. Това, разумѣва се, бѣше направено съ цѣлъ, за да има правителството въ ръцѣтъ си тия книги било чрѣзъ Дирекцията, било чрѣзъ префекта; да ги има въ ръцѣтъ си за да може да прѣслѣдва нѣкои прѣстѣпления. Това бѣше направено по прѣднишния фр. законъ за печата, въ който е казано, че трѣбва да се занася по единъ екземпляръ въ М-вото на Вжтр. Дѣла, префектурата, околийскитъ началникъ и най-послѣ даже на кмета, ако вѣстникътъ се издава въ село. Въ сѣщия законъ има още единъ членъ, по който тия вѣстници ще се спазватъ

За Дирекцията на Прескритичното
във Пловдив.

ДЪРЖАВЕНЪ ВЪСТНИКЪ

ДЪРЖАВЕНЪ ВЪСТНИКЪ

излиза
ва сега три пати въ седмицата, вторникъ, четвъртъкъ и сѣбота.

Годишна цѣна на „Държавенъ Вѣстникъ“,
ва въ Книжеството е 16 л. ва попълъ съ прибавление на пощенскитъ равниси.

ЗА ВСЯКАВИ ПУБЛИКАЦИИ

се плаща
ва 1 редъ въ стълбецъ 1/2, страници 40 стот. а ва такъвъ въ 1/2 стот. 30

Писма ва абонamenti и публикации
и всичко що се отнася до Държавенъ Вѣстникъ се испрада до Администрацията му

ГОД. V.

СОФИЯ, четвъртъкъ 10 февруарий 1883 год.

БРОЙ 15.

ОФФИЦИАЛЕНЪ ДЪЛЪ.

По Министерството на Вътрѣшнитъ Дѣла.

УКАЗЪ

№ 75.

НИЙ АЛЕКСАНДРЪ I

Съ Божия милостъ и народната воля

Князь на България.

По предложението на Наштъ Министръ на Вътрѣшнитъ Дѣла, представено Намъ съ докладъ му отъ 6 февруарий 1883 година подъ №. 768 и съгласно съ мнѣнието на Държавний Сѣвътъ,

ПОСТАНОВИХМЕ И ПОСТАНОВИВАМЕ:

I. Да утвърдимъ законътъ за печатътъ.

II. Да заповѣдаме да се обнародва този законъ въ Държавенъ Вѣстникъ и незабавно да се турне въ дѣйствието.

III. Исполнението на настоящитъ указъ се възлага на Наштъ Министръ на Вътрѣшнитъ Дѣла.

Издаденъ въ Наштъ Дворецъ въ София на 6 февруария 1883 година.

На първообразно съ собственната ръка на НЕГОВО ВИСОЧЕСТВО написано:

Александър.

Приподписалъ: Министръ на Вътрѣшнитъ Дѣла,
Генералъ-Майоръ Соболевъ.

Законъ за печатътъ.

ГЛАВА I.

За печатниците.

Чл. 1. Отваряне на печатници е свободно.

Чл. 2. Всѣки, който поиска да отвори печатница или литография, длъженъ е да извѣсти на мѣстния окръженъ управителъ като покаже мѣстото, гдѣ ще бѣде печатницата; въ противенъ случай, печатницата се затвара по административенъ редъ, а лицето, което я е отворило, се наказва съ глоба отъ 100 до 300 лева.

Чл. 3. Всѣчко, щото се печата въ печатница, трѣбва да носи фирмата на печатницата и мѣсто-нахождението ѝ; въ противенъ случай, стопанинътъ на печатницата се наказва съ глоба отъ 50 до 500 лева, или съ затворъ отъ 5 дѣне до три мѣсеца, а изданието се конискува.

Чл. 4. За всѣко премѣстване на печатницата стопанинътъ ѝ е длъженъ да извѣстия на мѣстния окръженъ управителъ; въ противенъ случай, той се наказва съ глоба отъ 100 до 300 лева.

ГЛАВА II.

За периодическия печатъ.

Чл. 5. Периодическия печатъ е свободенъ и не подлежи на никаква цензура, или предварително разрѣшение.

Чл. 6. Лицето, което основава нѣкой вѣстникъ, трѣбва да е български подданикъ, да е навършило 30 годишна възраст, да има свидѣтелство за свършване поне нѣкое средно учебно завѣдене, да не е прѣтърпявало никакво наказание за улично престѣпление и да се ползува напълно и дѣйствително съ гражданскитъ си права.

Чл. 7. Лицето, което основава вѣстникъ или повремено списание съ политически характеръ, трѣбва да представи въ Министерството на Вътрѣшнитъ Дѣла заявление, подписано отъ него, въ което да е показано името на вѣстникътъ или повременното списание, презъ какво дѣне ще излиза и въ коя печатница ще се печата.

Чл. 8. Всѣкиятъ листове на вѣстникътъ ще носятъ напечатанъ подписътъ на отговорний редакторъ или издатель.

Чл. 9. Когато се промѣни издателя или отговорний редакторъ, трѣбва предварително да се извѣстия на това въ Министерството на Вътрѣшнитъ Дѣла.

Чл. 10. За всѣка статия, която заключаватъ въ себе си престѣпление по печатътъ, отговаря не само авторътъ, но и отговорний редакторъ или издатель. Когато въ нѣкой вѣстникъ се напечататъ статия безъ подписъ на писателя ѝ, отговорността за написаното въ нея пада върху отговорний редакторъ или издатель.

Чл. 11. Всѣки вѣстникъ длъженъ е да помѣсти официалнитъ съобщения съгласно получаването имъ отъ правителството въ единъ отъ двата си най близки броя, а така също и отговорътъ на всѣко лице, споменато или означено въ вѣстникътъ. Отговорътъ може да бѣде тройно по-дълъгъ отъ статията, която го е предизвикала, и трѣбва да е съставенъ въ прилична форма. Официалнитъ съобщения и предизвиканитъ отговори се обнародватъ безплатно.

Забѣлъжка: Отговоритъ на чиновницитъ по дѣла на службата могатъ да бѣждатъ обнародвани само съ разрѣшение на надлъжний министъръ.

ГЛАВА III.

Наказателни распоряжения.

Чл. 12. Всѣко лице, което начене издаванетоъ вѣстникъ или повременно политическо списание, безъ да извѣсти предварително въ Министерството на Вътрѣшнитъ Дѣла, наказва се съ глоба по 100 лева за всѣки брой на вѣстникътъ или книжката.

Чл. 13. Ако вѣстникарьтъ се откаже да обнародва официалнитъ книжки и отговоритъ, които му се пращатъ, съгласно чл. 11 отъ законътъ, наказва се съ глоба отъ 100 до 500 лева, независимо отъ другитъ законни слѣдствия на обнародваната статия.

Чл. 14. Ония, които презъ печата подбужда къмъ извършване нѣкое престѣпление, било такова, което нарушава безопасността и спокойствието на държавата, било противъ едно или повече лица, наказва се съ затворъ отъ единъ мѣсець до двѣ години и съ глоба отъ 200 до 2000 лева.

Чл. 15. Когато въ случайтъ, предвиденъ въ горната статия, престѣплението е било извършено вслѣдствие подстрекателството, направено презъ печата, наказватъ се като съучастници въ престѣплението, както авторътъ на

ДЪРЖАВЕНЪ ВЪСТНИКЪ.

ДЪРЖАВЕНЪ ВЪСТНИКЪ

излиза

всеки присъственъ день.

ЗА ПУБЛИКАЦИИ

плаща се

за единъ редъ въ стълбецъ отъ половина страница 30 ст.

Годишна цѣна на „Държ. Вѣстникъ“.

■ въ Бляжеството 20 лева
 ■ странство съ пощенскитъ разности 35 „

Писма за абонаменти и публикации

и всичко, що се отнася до „Държавенъ Вѣстникъ“, се испраща до администрацията му.

Год. XIX.

СОФИЯ, сѣбота 22 февруарий 1897 год.

Брой 41.

Вѣстия отъ Дворца

Всичко произнесени в

На края на обѣда
 слѣдующата здравица.

Позволете Ми, Ваше
 величество, да искамъ напаста и
 честта, която направихъ
 Народъ съ посѣщението
 Ваше ний виждаме
 братство и взаимно
 отношение и едновѣр
 ние изявието на ж
 едни братски отношен
 ие по всички жизнен
 ие торженъ приемъ, който
 ние Ви на Българска
 Българскій Народъ, в
 е проникнатъ отъ тѣзи

Увѣренъ съмъ, Ваше
 величество, че то
 крачка въ нашитъ от
 твърдението на поли
 зумѣние и единодушие.
 Съ тѣзи надѣжди д
 здравие, дългоденств
 Величество, за славата

Негово Величество
 думи:

Ваше Царско

Отъ сърдце благода
 чество за горѣщитъ д
 вихте. Въ сърдечния
 Ми се направи отъ стра
 чество и на Нейно Цар

По Министерството на Народното Просвѣщение.

УКАЗЪ

№ 9

НИЙ ФЕРДИНАНДЪ I.

съ Божия милостъ и народната воля

Ниязъ на България,

Обявяваме на всички Наши вѣрноподаници:
 IX Обикновено Народно Събрание, въ първата
 му редовна сесия, XXIV-то си заседание, отъ
 31 януарий 1897 год., вотира и прие,

Ний утвърдихме и утвърждаваме слѣдующия:

ЗАКОНЪ

за депозиране печатни издания въ народнитъ библиотеки.

Чл. 1. Всеки съдържател на печатница, литография или друго подобно заведение е длъженъ да дава безплатно въ полза на народнитъ колекции при библиотекитъ въ София и Пловдивъ, едновременно съ обнародването, по 2 екземпляра (всичко 4) отъ всека книга, брошура, вѣстникъ, списание, въззвание, гравюра, карти и въобще всеко напечатано или възпроизведено по други начинъ произведение и прѣдзначено за обращение въ публиката.

Чл. 2. Не сж задължени печатаритъ да представятъ само произведения, които сж предназначени за частно употребление, като визитни карти, покани за свадби, кръщения, смъртъ и въобще всички обявления, които иматъ частенъ и сѣмеевъ характеръ, или нѣматъ никакво отношение къмъ литературния, художественния и общественно-политическия животъ, като бланки, тевтери, учебни тетрадки, търговски писма и обявления, етикети, театрални обявления и обявления за наемъ или проданъ на имущества и други.

Чл. 3. Всички екземпляри, които сж предназначени за народни колекции, трѣбва да бжджъ напълно еднакви по качеството на книгата и печата, по подшивката и по всичко друго съ екземпляритъ, които се пуцатъ въ обращение.

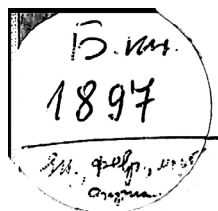
арския народъ, Азъ
 скренно приятелски
 ене и Моя народъ.
 ства, Азъ раздѣлямъ
 Височество за нуж
 ние въ всичкитъ въ
 тереситъ на нашитъ
 роди и съмъ готовъ
 всичко що е нужно,
 братскитъ връзки
 ай-дълбоко проник
 ността на нашитъ
 рчения Ви приемъ,
 Ваше Царско Висо
 чество Книжницата,
 за на братската намъ

въ Мездра.

та София – Романъ .

до

нешното тържество
 Честити сме, че
 сближение съ едно
 теризира културния
 на нашитъ отноше
 ивници видѣтъ отъ
 и полезна работа
 заслужимъ мѣстото,
 благодаря на Ваше
 ни направихте като
 въ присъствието си
 е въ нашитъ братски
 лучай да имаме и
 вдигамъ чашата си
 денствието и вели
 Да живѣе Негово
 въ! Ура!

Библиографически бюллетинъ

на

книгитѣ, списанията и вѣстницитѣ,

които сж постъпили

въ Софийската Народна Библиотека

прѣвъ мѣсецитѣ Януари, Февруари, Мартъ и Априли съгласно
чл. 5-й отъ закона за депозиране на печатни издания въ
библиотеки: София и Пловдивъ.

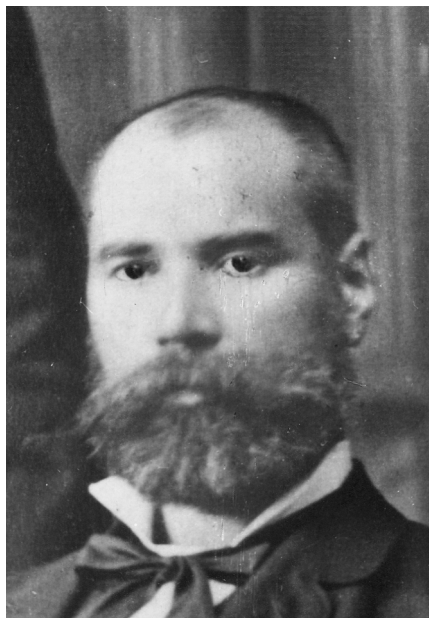
София

Държавна Печатница

1897.

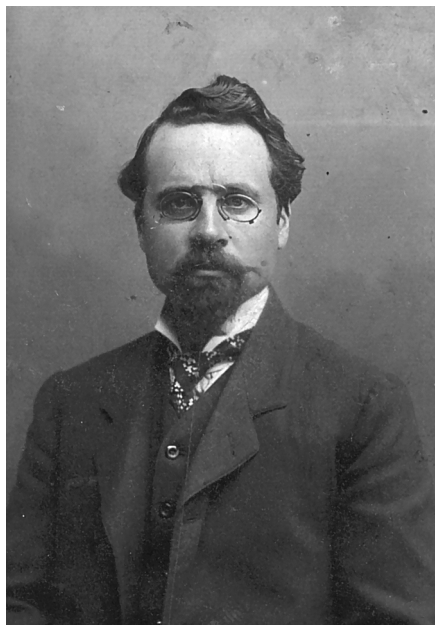
Константин Иречек (1854–1918),
чешки историк, директор на
Народната библиотека (1884),
НБКМ–БИА, С 3346

Васил Стоянов (1839–1910),
директор на Народната библиотека
(1884–1894), НБКМ–БИА, С III 468

Божан Ангелов (1873–1958), литературен критик и историк, директор
на Народната библиотека (1923–1928), НБКМ–БИА, С III 1126

Велико Йорданов (1872–1944), директор
на Народната библиотека (1928–1934),
НБКМ–БИА, С 3321

Павел Орешков (1884–1953),
главен библиотекар
в Народната библиотека (1931–1934),
НБКМ–БИА, С II 4629

Тодор Боров (1901–1993), филолог, библиограф,
директор на Народната библиотека (1944–1949), НБКМ–БИА, С I 18471

ПОКАЗАЛЦИ НА СТАТИИТЕ И НА АВТОРИТЕ В „БИБЛИОТЕКА“ ПРЕЗ 2017 г.

ТЕМАТИЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ

Дискусионно

Димчев, Александър. Библиотеките и мигрантската вълна. Не страдаме ли от предубеждения? Политики и решения. – № 1, 6–21.

Библиотеките по света

Георгиев, Елизабета. Как един библиотекар се изкачва по стълбите. Професионални звания в областта на библиотечно-информационните дейности в Република Сърбия. – № 1, 22–30.

Доми, Етлева. Технологични промени и информационна грамотност: мит или реалност за албанската библиотечна общност. – № 1, 31–41.

Долгополова, Елена. Франциск Скорина и литературно-публицистичното му наследство: 500 години белоруско книгопечатане. – № 2, 34–42.

Белякова, Даря. Общоруската държавна библиотека за чуждестранна литература „М. И. Рудомино“. – № 4, 90–100.

Скиклуна, Райън. Внедряване на две нови услуги в Университетската библиотека на Малта. – № 5, 85–92.

Премиера

Гарванов, Иван, Чолова, Станислава. Светът говори за библиосферата с възхищение. Премиера на GLORIA BIBLIOSPHERAE (Ariadne's Thread) – международния научен сборник на УниБИТ, в НБКМ. – № 1, 42–46.

Събития

Пашалийска, Румяна. Изложби за Емил Коралов и Милка Петрова-Коралова. С достойнство те запазиха благородството на званието „писател“. – № 1, 47–51.

Младенова, Мария. Учителят и книжовникът Нестор Марков. – № 1, 52–62.

Цветкова, Виолета. Системата „Аноксия“ лекува книжното богатство на Националната библиотека. – № 2, 5–7.

Младенова, Мария. Вече и в България! Съкратено лицензирано издание на Универсалната десетична класификация. – № 2, 8–13.

Цветкова, Виолета. Изложба и премиера на книга за рождения ден на отдел „Ориенталски сборки“ в Националната библиотека. – № 2, 14–15.

Стоилова, Анка, Али, Севдийе. Среща с миналото и настоящето на отдел „Ориенталски сборки“ в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – № 2, 16–25.

Кирилова, Катя. Издатели и книги, регистрирани в Националната агенция за ISBN (1991–2016). – № 2, 26–33.

Томова, Ирина. Модели за развитие на съвременната библиотека. – № 4, 101–106.

Везирева, Христина, Стоилова, Любка. Свободата вчера, свободата днес, свободата утре – на върха на копието ли е? – № 5, 81–84.

Клуб „Писмена“

Рангелова, Стефка. „Минавам случайно“ е новата стихосбирка на Гълъбина Митева. – № 1, 63–65.

Рангелова, Стефка. Премиера на театралния роман „Виж какво“. Тя се състоя точно на 27 март – Международния ден на театъра. – № 2, 80–82.

Рангелова, Стефка. Писателят Милен Русков – първи гост на клуб „Писмена“ за новия сезон. – № 5, 69–70.

Юбилей

Куманова, Александра, Александрова, Красимира. Omnia praeclara rara. На многоя лета на професор Владимир Клюев. За 60-годишнината на библиотековеда. – № 1, 67–71.

Кехлибарева, Соня. 110 години от рождението на писателя Ячо Кабаивански. Райна Кабаиванска е имала колоритен и харизматичен баща. – № 1, 72–76.

Кендерова, Стоянка. Доц. Мария Михайлова-Мръвкарлова наградена с почетен знак синя лента на Софийския университет. – № 2, 83–85.

Книготърговия

Никова, Светла. Малката книжарница – основни маркетингови принципи. – № 1, 77–83.

Млади автори

Николова, Боряна. Институтът „Смитсониън“ – история на основаването и съвременен облик. Кратък преглед на информационните ресурси. – № 1, 84–86.

Вълкова, Огняна. Тодор Боров като читател. – № 2, 72–79.

Ангелова, Габриела. Същност и проявления на библиоклазмията. – № 5, 71–80.

Преводи

Гиляревски, Руджеро. Публикационната активност като оценка на научните постижения. – № 1, 87–101.

Нови книги

Исса, Катя. Арабските ръкописи – методика на предварителната обработка на фрагментите. – № 1, 103–105.

Куманова, Александра, Велев, Евгени. За архитектурата и дизайна на библиотеките – опит за съотнасяне. Към въпроса за компаративистичното интердисциплинарно знание на XXI в. – № 2, 96–100.

Библиографски справки

Шардина, Величка. – № 1, 105–110; № 4, 115–118; № 5, 130–131.

От ръкописа

Генадиев, Павел. Константин Величков, Ал. Балабанов, Симеон Радев и участието им в създаването, редактирането и издаването на сп. „Художник“ (1905–1909 г.). – № 1, 111–136; № 2, 107–144; № 4, 119–141.

Димчев, Александър. Една трудно забравяна любов. Симбиоза между книги–библиотеки–наука–футболната топка. За... приятелите... – № 3, 125–168.

In memoriam

Цветан Тодоров. – № 1, 137.

Жак Ескенази. – № 2, 106.

Съобщения, новини

Очаквайте новото издание на УДК! – № 1, 138.

Националната библиотека осигури достъп до East View. – № 1, 139.

Четири от колекциите на Alexander Street са достъпни в Националната библиотека. – № 1, 140–141.

DMS KNIGA на 17 777: кампания на Националната библиотека за закупуване на камера за анокия. – № 1, 142–143.

Преиздаваме фототипно историята на Националната библиотека. – № 5, 128–129.

Четенето

Борисова, Марчела. Ролята на библиотеките във Великобритания при формирането на читателска култура на деца и ученици. – № 2, 43–54.

Изложба

Тафрова, Милена, Иванов, Руслан. Посветен на Отечеството. 180 години от рождението на Васил Левски. За една пътуваща изложба. – № 2, 55–69.

Изповеди

Накова, Севда. Библиотекарят е пътеводна светлина в многообразието от знания. – № 2, 70–71.

Поглед назад

Малинова, Людмила Хр. Чудомир и неговите писма от Париж. – № 2, 86–90.

Божилова, Камелия. Река Нишава в пътеписите на френските пътешественици. – № 2, 91–95.

Нови справочници в НБКМ

Стойнева, Ева. – № 2, 101–105.

В чест на проф. д-р Александър Димчев

Гергова, Ани. За предаността на Александър Димчев към каузите на съвременната библиотечно-информационна общност, на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и на родината България. – № 3, 5–18.

Ангелова-Пенкова, Ефросина. Юбилеен преглед на творчеството на Александър Димчев с библиографски „жалони“. – № 3, 19–21.

Ангелова-Пенкова, Ефросина. Библиография на трудовете на проф. Александър Георгиев Димчев, 1952–. – № 3, 22–58.

Яврукова, Биляна. За повече морал в нашето общество и в политиката. Интервю с проф. Александър Димчев, посветено на неговия професионален път. – № 3, 75–91.

Ашлайтнер, Хърбърт К. Александър Димчев: живот с цел. – № 3, 92–94.

Пешева, Маргарита. Александър Димчев – пазителят на библиотечния храм. – № 3, 95–101.

Бузов, Вихрен. Библиотеките като социална кауза. – № 3, 102–104.

Казански, Никола Р. НАБИМ и другите... – № 3, 105–108.

Папазова, Красимира. Някои шрихи от портрета на Ал. Димчев. Непрестанно търсене, смели идеи, усвояване на нови практики. – № 3, 109–114.

Стефанова, Милена. За проф. Александър Димчев – Сашо като колега, административен ръководител, съсед и приятел. – № 3, 115–118.

Добрева-Макферсон, Милена. Радетел за отворения достъп в България: един аспект на научното наследство на проф. Александър Димчев. – № 3, 119–124.

Библиотечно-информационни практики

Загоров, Васил, Енчева, Марина. Насоки за бъдещето на библиотечното образование в България: прилагане на иновативни подходи при обучението на библиотекари и информационни специалисти в УниБИТ. – № 3, 169–174.

Ангелова, Анна. Книгите-спътници в живота на Мара Белчева. – № 3, 175–179.

Дипчикова, Александра, Тотоманова, Антоанета. За новото стандартно издание на Универсалната десетична класификация на български език. – № 3, 180–197.

Младенова, Мария. Руската школа в сравнителното библиотекознание. Представители, публикации, становища. – № 3, 198–220.

Миланова, Милена, Лозанова-Белчева, Елица. Рефлексия на Европейската рамка DigComp 2.0 в обучението на БИН специалисти в СУ „Св. Климент Охридски“. – № 3, 221–235.

Петров, Милко. „Очите на страха“ в медиите. – № 3, 236–244.

Русинова, Евгения. Разширение и адаптиране на библиотечните функции. Наблюдения върху българската практика. – № 3, 245–255.

Свиленова, Силвия. „Типичната библиотекарка“: стереотипи за професията в популярната култура. – № 3, 256–260.

Мошев, Александър. В търсене на Biblia Bessica – съвременни аспекти на един стар проблем. – № 3, 261–266.

Международен семинар „Културното наследство като основа на международен диалог. Стратегии за опазване в Русия и България“, София–Пловдив, 13–16 юни 2017 г.

В Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Богданова, Ивайла. Развитието на Реставрационния център на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ през годините. – № 4, 5–14.

Сальникова, Роза. Сохранность документов – оцифровка и микрофильмиране на примере фондов ВГБИЛ. – № 4, 15–18.

Мелихова, Ирина. Реставрация жалованной грамоты Петра I Соловецкому монастырю (из собрания ГИМ). Уточнение датировки в ходе реставрационных мероприятий. – № 4, 19–22.

Кулешова, Ирина. Опыт реставрации документов на бумажной основе из собрания ВИМАИВиВС, поврежденных силикатным клеем. – № 4, 23–26.

Александрова, Красимира, Цветанска, Искра. Опазване на документалното наследство в институциите на паметта. – № 4, 27–31.

Златанов, Христо. Иновативни подходи в сферата на опазване на културното наследство. – № 4, 32–39.

Белановска, Александра. Отдел консервации и реставрации музейных предметов. Развитие отдела. Специфика в реставрации. – № 4, 40–43.

Далибандо, Маргарита, Пармузина, Ирина Сергеевна. Реставрация негативов на стеклянной основе: химическая обработка в водных растворах. – № 4, 44–49.

Шилова, Ирина. Острожская Библия первопечатника Ивана Федорова. Вторая жизнь. – № 4, 50–52.

Савченкова, Марина. История формирования коллекций Отдела редкой книги Научной библиотеки Томского государственного университета. Организация международной школы реставрации. – № 4, 53–60.

Ценкова, Радостина, Лашева, Веска. Грижа и опазване на вековното книжно наследство в НИМ. – № 4, 61–65.

Владинова, Наталия. Специфика на опазване на колекциите на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – № 4, 66–72.

В Народната библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив

Делинска, Весела. Реставрационна лаборатория при Народната библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив. Исторически преглед, основни дейности и концепции за бъдещето. – № 4, 73–77.

Мелехова, Ирина. Из опыта работы мастерской реставрации редких книги графики ОРФ ГИМ. – № 4, 78–81.

Ануфриева, Н. В., Починская, И. В., Щербакова, Н. С. Фонды памятников кириллической письменности Лаборатории археографических исследований Уральского федерального университета (Екатеринбург) и проблемы обеспечения их сохранности. – № 4, 82–87.

Признание

Казански, Никола Р. Капитален труд по обща библиография. – № 4, 107–114.

Теория и практика

Куманова, Александра. Панорама на международната универсална библиография в дъгата на структурите на библиографознанието. – № 5, 5–25.

Цонева, Савина. Дигитализация и представяне на фондове и колекции в Регионална библиотека „Априлов – Палаузов“ – Габрово. – № 5, 26–31.

Бобев, Георги. Подходи в процеса на дигитализация в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – № 5, 32–36.

Земсков, Андрей. Библиотеки и библиометрия: перспективы взаимного влияния. – № 5, 37–45.

История на книгата

Стоилова, Анка. Участието на читателя в развитието на арабския ръкопис. – № 5, 46–64.

История на библиотеките

Величков, Петър. Как бе основана Народната библиотека и история на сградите ѝ. – № 5, 65–68.

Образование

Клюев, Владимир. Библиотечная магистратура: наши достижения и планы. – № 5, 93–101.

Минало

Мошев, Александър. „Безписмени“ ли са траките? – № 5, 102–111.

Рамчиловик, Зекир. Македонија на картите на арапските и персиските гео-

графи од средновековниот период, со посебен акцент на делото на Идриси. – № 5, 112–127.

Календар'2018

Ставрева, Ангелина. – № 5, 132–140.

Кръгла маса по случай 120 години

Закон за задължителното депозирание в България – 7.12.2017 г.,

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Ангелова-Пенкова, Ефросина, Иванов, Пламен. Летопис на законодателството за задължителния депозит и на текущата национална библиография 1870–2017 г. – № 6, 5–29.

Янакиева-Иванова, Цеца. 120 години депозитно законодателство 1897–2017 г. – № 6, 30–43.

Вълчев, Христо. Предпоставки и проблеми на контрола по изпълнението на законодателството за задължителния депозит на печатни и други произведения в България. – № 6, 44–56.

Тотоманова, Антоанета. 120 години Българска национална библиография. – № 6, 57–75.

Андровски, Иво. Архив на българската книжнина – създаване, история, състояние, перспективи. – № 6, 76–81.

Стоилова, Анка. Приносът на Иван Димитров Кимрянов за развитието на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – № 6, 82–100.

Тотоманова, Антоанета. „Държавата да започне да финансира стандарта за библиотечно обслужване, като осигурява по 8–9 милиона лева годишно за обновяване на библиотечните фондове“. Интервю с Веселин Тодоров, управител на издателство „Сиела Норма“ АД. – № 6, 101–103.

Стефанова, Радослава. Националният регистър на издаваните книги в помощ на изпълнението на законодателството за задължителното депозирание на документи в България. – № 6, 104–112.

Александров, Георги. Тенденции в законодателството и практиката на задължителното депозирание в страните от Европейския съюз. – № 6, 113–127.

Лесенска, Антоанета. Работата с липсите в Архива на българската книга в Народната библиотека „Иван Вазов“. – № 6, 128–133.

Ангелова, Анна. Законът за депозита и Университетската библиотека – реалност и перспективи. – № 6, 134–138.

Найденкова, Силвия. Централната библиотека на Българската академия на науките и нейната политика на комплектуване: особената роля на депозита. – № 6, 139–145.

Войчева, Цветелина. Депозирание на печатни и други произведения или за „името на една роза“ през погледа на Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна. – № 6, 146–150.

Бенчева, Мария. Депозит в Бургаската библиотека – състояние и проблеми. – № 6, 151–152.

Добрева, Росица, Дженева, Марияна. Депозитът в Регионална библиотека „Стилиан Чилингиров“ – Шумен. – № 6, 153–158.

Пейчева, Теодора, Петрова, Симона. Регионална библиотека „Любен Каравелов“, Русе – локални фрагменти от историята на депозитното законодателство в България. – № 6, 159–166.

ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ НА АВТОРИТЕ

- Александров, Г. № 6, 113–127
 Александрова, К. № 1, 67–71; № 4, 27–31
 Али, С. № 2, 16–25
 Ангелова, А. № 3, 175–179; № 6, 134–138
 Ангелова, Г. № 5, 71–80
 Ангелова-Пенкова, Е. № 3, 19–21, 22–58; № 6, 5–29
 Андровски, И. № 6, 76–81
 Ануфриева, Н. В. № 4, 82–87
 Ашлайтнер, Х. К. № 3, 92–94
 Белановска, А. № 4, 40–43
 Белякова, Д. № 4, 90–100
 Бенчева, М. № 6, 151–152
 Бобев, Г. № 5, 32–36
 Богданова, И. № 4, 5–14
 Божилова, К. № 2, 91–95
 Борисова, М. № 2, 43–54
 Бузов, В. № 3, 102–104
 Везирева, Х. № 5, 81–84
 Велев, Е. № 2, 96–100
 Величков, П. № 5, 65–68
 Владинова, Н. № 4, 66–72
 Войчева, Ц. № 6, 146–150
 Вълкова, О. № 2, 72–79
 Вълчев, Х. № 6, 44–56
 Гарванов, И. № 1, 42–46
 Генадиев, П. № 1, 111–136; № 2, 107–144; № 4, 119–141
 Георгиев, Е. № 1, 22–30
 Гергова, А. № 3, 5–18
 Гиляревски, Р. № 1, 87–101
 Далибандо, М. № 4, 44–49
 Делинска, В. № 4, 73–77
 Дженева, М. № 6, 153–158
 Димчев, А. № 1, 6–21; № 3, 125–168
 Дипчикова, А. № 3, 180–197
 Добрева, Р. № 6, 153–158
 Добрева-Макферсон, М. № 3, 119–124
 Долгополова, Е. № 2, 34–42
 Доми, Е. № 1, 31–41
 Епчева, М. – № 3, 169–174
 Загоров, В. № 3, 169–174
 Земсков, А. № 5, 37–45
 Златанов, Х. № 4, 32–39
 Иванов, П. № 6, 5–29
 Исса, К. № 1, 103–105
 Казански, Н. Р. № 3, 105–108; № 4, 107–114
 Кендерова, С. № 2, 83–85
 Кехлибарева, С. № 1, 72–76
 Кирилова, К. № 2, 26–33
 Ключев, В. № 5, 93–101
 Кулешова, И. № 4, 23–26
 Куманова, А. № 1, 67–71; № 2, 96–100; № 5, 5–25.
 Лашева, В. № 4, 61–65
 Лесенска, А. № 6, 128–133
 Лозанова-Белчева, Е. № 3, 221–235
 Малинова, Л. Хр. № 2, 86–90
 Мелехова, И. № 4, 78–81
 Мелихова, И. № 4, 19–22
 Миланова, М. № 3, 221–235
 Младенова, М. № 1, 52–62; № 2, 8–13; № 3, 198–220
 Мошев, А. № 3, 261–266; № 5, 102–111
 Найденова, С. № 6, 139–145
 Накова, С. № 2, 70–71
 Никова, С. № 1, 77–83
 Николова, Б. – № 1, 84–86
 Папазова, К. № 3, 109–114
 Пармузина, И. С. № 4, 44–49
 Пашалийска, Р. № 1, 47–51
 Пейчева, Т. № 6, 159–166
 Петров, М. № 3, 236–244
 Петрова, С. № 6, 159–166
 Пешева, М. № 3, 95–101
 Починская, И. В. № 4, 82–87
 Рамчиловик, З. № 5, 112–127
 Рангелова, С. № 1, 63–65; № 2, 80–82; № 5, 69–70
 Русинова, Е. № 3, 245–255
 Савченкова, М. № 4, 53–60
 Сальникова, Р. – № 4, 15–18
 Свиленова, С. № 3, 256–260
 Скиклуна, Р. № 5, 85–92
 Ставрева, А. № 5, 132–140
 Стефанова, М. № 3, 115–118
 Стефанова, Р. № 6, 104–112
 Стоилова, А. № 2, 16–25; № 5, 46–64; № 6, 82–100
 Стоилова, Л. № 5, 81–84
 Стойнева, Е. № 2, 101–105
 Тафрова, М. № 2, 55–69
 Томова, И. № 4, 101–106
 Тотоманова, А. – № 3, 180–197; № 6, 57–75, 101–103
 Цветанска, Искра. № 4, 27–31
 Цветкова, В. № 2, 5–7; № 2, 14–15
 Ценкова, Р. № 4, 61–65
 Цонева, С. № 5, 26–31
 Чолова, С. № 1, 42–46
 Шардина, В. № 1, 105–110; № 4, 115–118; № 5, 130–131
 Шилова, И. № 4, 50–52
 Шербакова, Н. С. № 4, 82–87
 Яврукова, Б. № 3, 75–91
 Янакиева-Иванова, Ц. № 6, 30–43

ТАЛОН

ЗА АБОНАМЕНТ НА СПИСАНИЕ „БИБЛИОТЕКА“, издание на
НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“, ЗА 2018 г.

Име. Презиме. Фамилия

Фирма (библиотека)

ИЗПРАЩАЙТЕ АБОНАМЕНТА НА АДРЕС:

Пощенски код. Град (село). Област

Улица. бл. вх. ет.

ап. тел.

Заплащам сумата от. лева за:

	Бр. кн.	Ед. цена	6 м.	12 м.
☐ Сп. „Библиотека“	6	9,00 лв.	☐ 27 лв.	☐ 54 лв.

ЗА КОНТАКТИ И ИНФОРМАЦИЯ:

Росица Владимирова – тел. 9183 120, 9183 214
e-mail: R.Vladimirova@nationallibrary.bg

МОЖЕТЕ ДА ИЗПРАЩАТЕ ТАЛОНИТЕ НА АДРЕС:

1037 София, бул. „Васил Левски“ 88.
НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“
Росица Владимирова

По сметка:

IBAN сметка: BG20UNCR76303100112993, BIC код:
UNCRBGSF, Уникредит Булбанк,
Бизнес център София Батенберг, 1000 София.

С пощенски запис:

1037 София, бул. „Васил Левски“ 88.
НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“
Росица Владимирова

Прилагам към поръчката копие от платежния банков документ
или квитанция от изпратения пощенски запис.